

გიორგი გობოლაშვილი

„მეოხად ჩუენდა“... —
ილია და აკაკი, იაკობი!

ბიორები გობოლაშვილი

**„მეოხად ჩუენდა“... –
ილია და აკაკი, იაკობი!**

თბილისი 2020

- 2020 წლის 21(9) ივნისს აკაკი წერეთელს 180 წელი უსრულდება;
- 2020 წლის 27(15) ოქტომბერს იაკობ გოგებაშვილს 180 წელი უსრულდება;
- 2017 წლის 8 ნოემბერს (27 ოქტომბერს) ილია ჭავჭავაძეს 180 წელი შეუსრულდა.

ამ თარიღებს ეძღვნება ეს წიგნი.

რედაქტორები: **ციცნო კვანტალიანი, რუსუდან ლანდია**
ტექნიკური რედაქტორი **ლევან ვაშაკიძე**
კომპიუტერული უზრუნველყოფა **რუსუდან გრიგოლიასი**
გარეკანის დიზაინი **ნინო ებრალიძისა**

* * *

როცა საქართველოს ძალიან გაუჭირდებოდა, როცა ბედის ჩარხი უკულმა დააპირებდა დაბრუნებას, საქართველოსა და ქართველობას ღმერთი შემწვეს მოუვლენდა; წინამძღოლს მოუვლენდა; ზნეობრივ მაგალითს მოუვლენდა...

ეს კანონზომიერება პირველად VIII საუკუნეში იოანე საბანის ძემ აღმოაჩინა. სწორედ ამ კანონზომიერების გამოვლენად მიიჩნია მან ქართლში არაბი აბოს გამოჩენა... გავიხსენოთ:

VIII საუკუნე... ქართლში უმძიმესი ვითარებაა – არაბები ბატონობენ... შედეგად: „ნაშობნი ქრისტიანეთანი გარდაგულარძნეს: რომელნიმე მძღავრებით, რომელნიმე შეტყუვილით, რომელნიმე სიყრმესა შინა უმეცრებით, რომელნიმე მზაკურებით, და სხუანი, რომელნი ესე ვართ მორწმუნენი, მძღავრებასა ქუეშე დამონებულნი და ნაკლულეკანებითა და სიგლახაკითა შეკრულნი, ვითარცა რკინითა, ხარკსა ქუეშე მათსა გუემულნი და ქენჯნილნი, ძკრ-ძკრად ზღვეულნი, შიშითა განილევიან და ირყევიან, ვითარცა ლერწამნი ქართაგან ძლიერთა...“

და ასეთი ძნელბედობის უამს „გამოჩნდა ახოვნად წმიდად ესე მოწამჴ... უცხოჲ უცხოთა შჯულითა მოვიდა და ქრისტესა, ღმერთსა ჩუენსა შეემეცნა...“ საუბარია **არაბ** ყმაწვილზე – **აბოზე**, რომელიც წამების შემდეგ **აბო თბილელად** იწოდა... მოვიდა მაგალითად იმისა, საჩვენებლად იმისა, რომ ქრისტე არის ერთადერთი ჭეშმარიტი ღმერთი და ბედნიერებაა მისთვის წამება...

იოანე საბანის ძე განმარტავს, რომ **აბო** „ყოველსა ამას სოფელსა ჩუენსა ქართლისასა მეოხად ჩუენდა ქრისტემან მოგუანიჭა“...

დახ, უკიდურესი გაჭირვების ჟამს ღმერთმა მეოხი მოუვ-
ლინა ქართველებსო...

* * *

და კიდევ არაერთხელ დაუდგა საქართველოს უკიდურესი
შეჭირვების ჟამი... ასე იყო XIX საუკუნეშიც...

გავიხსენოთ, როგორ აღწერს XVIII საუკუნეს პოეტი:
„თურქი, სპარსი, ლეკი, ოსი, ჩერქეზ, ღლიღვი, დიღო, ქისტა –
სრულად ქართლის მტრები იყვნენ, ყველამ წაჰკრა თითო ქიშ-
ტი...“ და ყოველივე ამას XIX საუკუნეში რუსი დაემატა: 1801
წელს რუსეთმა საქართველო დაიპყრო; საქართველო გადაგვარე-
ბის საფრთხის წინაშე დადგა; ძირითადი იერიში ქართულ ენაზე
მიიტანეს. გასაგებია: მტერმა იცოდა, ყოველ შემთხვევაში –
გრძნობდა, რომ თუ ენას წაართმევდა ქართველს, გააქრობდა
ქართველთა სახსენებელს („საქართველო ქართველების გარეშე“
– ეს გამოთქმა შემდეგ ჩნდება, თუმცა იდეა იმთავითვე არსებობ-
და): ამავე ფაქტთან დაკავშირებით კარგად თქვა პოეტმა:

„ენაშია ჩვენი ქართველობა!

ენაა ჩვენი სარწმუნოება!

ნახავთ სომეხს, არ იცის სომხური და არის სომეხი!

ნახავთ ებრაელს, არ იცის ებრაული და არის ებრაელი!

ვერ ნახავთ ქართველს, ქართული არ იცოდეს და

ქართველი იყოს!“ (მუხრან მაჭავარიანი).

და ამიტომაც გახდა უპირველესი სამიზნე მტრისათვის
ქართული ენა.

და იცის ღმერთმა: თუ გადარჩება ქართული ენა, გადარჩე-
ბა საქართველო!.. და სწორედ ამ დროს, XIX საუკუნეში „**მეო-
ხად ჩვენდა ქრისტემან მოგვანიჭა“ ილია ჭავჭავაძე, აკაკი
წერეთელი და იაკობ გოგებაშვილი!**..

* * *

1897 წელს აკაკი წერეთელმა კახეთში იმოგზაურა.
თელავში ის სიტყვა თქვა, დღემდე რომ რჩება ქართული მჭევ-

რმეტყველების სწორუპოვარ ნიმუშად. ერთი მცირე ფრაგმენტი: „პატარა ცისარტყელა ვერც ათბობს, ვერც ანათებს, მხოლოდ თვალს იტაცებს და სჭრის. მაგრამ მაინც გამოდარების ნიშნად არის მიჩნეული. გვალვის დროს ერთი პატარა ღრუბლის ნაგლეჯიც, სადმე ცის კიდეში გამოჩენილი, ქვეყანას ახარებს. შეჩერდებიან მუშები და ამბობენ: ღმერთო შენს მადლს! კარგი ნიშანია. ამ პატარა ნაგლეჯს სხვებიც შეუერთდებიან, ცას დაფარავენ და მოგვევლინება წვიმა, ქვეყნის გამწვანებელიო. (...) ის პატარა ცისარტყელა კახეთში გამოჩნდა და ის ღირუბლის ნაგლეჯებიც აქეთ დავინახეთ. რასაკვირველია, მიხვდებით, რომ აქ იგულისხმება თქვენვე შვილი ბატონი ილია ჭავჭავაძე“.

ღიას, ღვთის წყალობით, „ის პატარა ცისარტყელა – გამოდარების ნიშანი და ის პატარა ღრუბლის ნაგლეჯი – ქვეყნის გამწვანებელი“ **კახეთში 1837 წლის 27 ოქტომბერს** გამოჩნდა: ყვარელში, გრიგოლ ჭავჭავაძის ოჯახში, **ილია დაიბადა!**.. სწორედ რომ „ილია ჭავჭავაძის პიროვნება მადლია საქართველოს გასული საუკუნის გაუხარებელი ისტორიაში“ (კ. გამსახურდია)...

როგორც ჩანს, ასე მიიჩნია უფალმა, რომ უძძიმეს დღეში ჩავარდნილი საქართველოს გადასარჩენად მხოლოდ ილია ჭავჭავაძე არ იკმარებდა და...

„ის პატარა ცისარტყელა და ის პატარა ღრუბლის ნაგლეჯი“ **1840 წლის 9 ივნისს იმერეთშიც** გამოჩნდა – სხვიტორში, როსტომ წერეთლის ოჯახში, ვაჟი იშვა და 1840 წელი საქართველოს ისტორიაში ამითაც შევიდა – **აკაკი დაიბადა!**..

იმავე წელს „ის პატარა ცისარტყელა და ის პატარა ღრუბლის ნაგლეჯი“ **ქართლშიც გამოჩნდება: 15 ოქტომბერს** ვარიანში, სიმონ გოგებაშვილის ოჯახში, **იაკობი დაიბადა!**..

„ქართლ-კახეთი-იმერეთი...“

იაკობი – ილია – აკაკი...

ღიას, „**მეოხად ჩუენდა ქრისტემან მოგვანიჭა!**..“

ეს სამება – ილია, აკაკი, იაკობი – ნებისმიერი კულტურული ერის ისტორიას დაამშვენებდა... ის კი არადა, ქვეყნისთვის ერთ ეპოქას ერთ-ერთი მათგანიც ეყოფოდა (თუნდაც ილია! თუნდაც აკაკი! თუნდაც იაკობი!).

ღიას, ღმერთმა უზარმაზარი წყალობა გაიღო საქართველოსათვის XIX საუკუნეში!..

* * *

გამოვიდა თუ არა სამოღვაწეო ასპარეზზე, ილია ჭკვეპავაძემ პირველმა მოუწოდა ქართველობას: „სამი ღვთაებრივი საუნჯე ღაგვრჩა ჩვენ მამაპაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება. თუ ამათაც არ უპატრონეთ, რა კაცები ვიქნებით, რა პასუხს გავცემთ შთამომავლობას?“

ეს იყო პოზიცია ილიასი! ამ შეგნებით იბრძოდა იგი მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე: ერთარსება საქართველო ილიასთვის ეს სამება იყო („სამი ღვთაებრივი საუნჯე“) – **მამული, ენა, სარწმუნოება!**

ის, რაც ბრძანა ილიამ, ძირითად პრინციპად იქცა მთელი თაობისათვის, განსაკუთრებით იაკობისა და აკაკისათვის!..

* * *

ცოტა მოგვიანებით ილიას „პოეტურ“ სახელს – „ღვთაებრივ საუნჯეს“ – უფრო „პროზაულ“ სახელს შეურჩევს იაკობი – „ბურჯი ეროვნებისა“ და დაზუსტებს: ჩვენი ეროვნება – ჩვენი ქართველობა – ოთხ ბურჯს ემყარება: მამულს, ენას, ეროვნულ სკოლას და სარწმუნოებასო. როცა საკითხს ასე სვამდა იაკობი, ამგვარად მსჯელობდა: „არავისთვის საიდუმლო არ არის, რომ ქართველი ერი სწორედ ამისთანა გაჭირვებულ მდგომარეობაშია ჩავარდნილი, რათა ამ გაჭირვებაში არ იმატოს, არამედ შემცირდეს, საჭიროა გადაჭრილი გზა, მიმართულება, პროგრამა. აქვს ჩვენს ერს ეს პროგრამა თუ არა? არსებობს ქართული გეგმა მოქმედებისა, თუ ჩვენი ცხოვრების გზა ბინდ-ბუნდით არის მოცული? დიად, ქართველობას აქვს გან-

საზღვრული მიმართულება...“ ეს არის ქართული მიმართულებათა. დიას, იაკობმა ასე განმარტა საჭიროება ამ მიმართულებისა და ასე განსაზღვრა ქართული მიმართულება.

* * *

ვთქვით: ილიას პოზიცია იყო გზამკვლევი აკაკისთვისაც; თუმცა მოგვიანებით ისიც დააზუსტებს, კითხვებს სვამს, რა ქმნის ჩვენს ეროვნებას, რა „ჰქმნის ერს“... და ასეთ მსჯელობას გვთავაზობს: „სამშობლო მიწა-წყალი, ენა, ისტორია და ერთნაირი თავგადასავალი ჰქმნის ერს“. და მერე: „ეს დღეს საანბანო ჭეშმარიტებაა და ვისაც ეს არ სწამს, ან გაუგებრობით მოსდის, ან კრიმანჭული განზრახვით და ორივე შემთხვევაში აღარ ღირს მასთან საუბარი“... ამ მეტად საინტერესო მსჯელობას აკაკი ასე შეაჯამებს: „ჩვენ ჩვენი წინაპრების ანდერძის გამტეხნი არა ვართ... გვრწამს მათი ანდერძი და დღესაც მოველით იმას, რასაც ისინი თხოულობდნენ: ენას, რჯულს და ეროვნული საქმის მოწყობას“... ენა და რჯული გასაგებია; რას გულისხმობს „ეროვნული საქმის მოწყობა“? ამ მსჯელობაში აკაკი მ. ვორონცოვის აზრს მოიხმობს: „ქართველი უნდა პოლიტიკურად რუსი იყოს, მაგრამ გარეგნობით კი, ესე იგი ენით, რჯულით, ეროვნულ ელფერით და სხვა უნდა დარჩეს ისევ ქართველად“... „ეროვნული საქმის მოწყობა“ ეროვნული ელფერის შენარჩუნებას გულისხმობსო: ენა, რჯული და ყოველივე ქართულიო; თუ ზემოთქმულსაც გავითვალისწინებთ, ესაა „სამშობლო მიწა-წყალი, ისტორია, ერთნაირი თავგადასავალი...“

თუ მსჯელობას განვაზოგადებთ და ცნებებს დავაკონკრეტებთ „ქართული მიმართულება“ ილიას, აკაკისა და იაკობის მიერ ასე განისაზღვრება:

მამული, ენა, ეროვნული სკოლა და სარწმუნოება.

* * *

და ეს დიდებული სამეული ამ ოთხი „ღვთაებრივი საუნჯის“, ოთხი „ეროვნების ბურჯის“ მსახურებაში გალევენ ცხოვ-

რებას... ისინი არა მხოლოდ თანამოაზრეები არიან, არამედ თანამებრძოლნი; ერთმანეთის თანამდგომლები, მხარდამჭერები... და ეს ჩანს მათს ურთიერთდამოკიდებულებაში, მათს საქმიანობაში...

ერთ ფაქტსაც გავიხსენებთ:

* * *

1903 წელს გაზეთ „ივერიაში“ (№83) გამოქვეყნდა ცნობა: „როგორც შევიტყვეთ, ბ-ნ იაკობ სიმონის ძე გოგებაშვილის პატრივისმცემელთ მისდა პატივისცემად, მისი სალიტერატურო და საპედაგოგო ასპარეზზედ მოღვაწეობის 35 წლის შესრულების გამო, განუზრახავთ სადილი გამართონ“. იმავე გაზეთის ერთ-ერთ მომდევნო ნომერში (№85) იბეჭდება იაკობ გოგებაშვილის განცხადება: „როგორც თქვენი ახალი ამბებიდან სჩანს, ზოგიერთ ქართველს მოუწადინებია გამართონ საიუბილეო სადილი. დიდ მადლობას მოვახსენებ და ვთხოვ დიდი თხოვნით, ხელი აიღონ ამ თავის წადილზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს სადილი უჩემოდ ჩაივლის. ჯერ ქართველმა საზოგადოებამ უნდა გადაიხადოს ის დიდი ვალი, რომელიც მას აწევს კისერზე შესახებ ჩვენის მთავარ-მოღვაწეებისა, რომელთაც ჩემზე უფრო დიდხანს უმოქმედნიათ და ჩემზედ უზომოდ მეტი გაუკეთებიათ. ჯერ იალბუზსა და მყინვარს ღირსეული იუბილეები გაუმართონ და მერე გაუწიონ თავაზიანობა სერებსაც, თუ არ დაუშლიათ“.

„მყინვარი“ ილია ჭავჭავაძეა, „იალბუზი“ – აკაკი წერეთელი, ხოლო „სერი“ – თვით იაკობ გოგებაშვილი... მთავარმოღვაწენი...

ბევრი რამით არის ეს ფაქტი საინტერესო. ამჯერად ამ მთავარმოღვაწეთა ურთიერთდამოკიდებულება მაინტერესებს. ამ მცირე მონათხრობიდანაც ჩანს იაკობის დამოკიდებულება ილიასა და აკაკისადმი. როგორია ილიასა და აკაკის დამოკიდებულება იაკობისადმი? ილიასა და აკაკის ურთიერთდამოკიდებულება?.. მოდით ამ თემებზე ვისაუბროთ.

ბედნიერია, ჩვენის ფიქრით აკაკი, რომ იღვაწა და თავისის ღვაწლის ნაყოფი სიცოცხლითვე თავისის საკუთარი თვალით ინახულა... ამ სიყვარულის აღორძინებისათვის თვითონ აკაკი წერეთელს არაერთხელ დაუკვესებია თავისი ტკბილი ქნარი, უმოქმედია თავისი მიმზიდველი ნიჭიერება, თავისი მარილიანი სიტყვა, თავისი სიტურფით სავსე ქართული!

ილია ჭავჭავაძე

(მიმართვა თელაველებისადმი): კახელები ყოველთვის მოწინავე რაზმში ყოფილან... ჩვენ დროსაც მეთაური და მოწინავე იყო თვექნივე შვილი, თ. ილია ჭავჭავაძე... ჩანს, რომ ეს საქართველოს ყოველ კუთხეზედ მეტად წამებული კახეთი ჩვენთვის ახალ ბეთლემად დაუნიშნავს განგებას და ღმერთმა ინებოს!

აკაკი წერეთელი

* * *

ქართული კულტურის ისტორიაში, ალბათ, არავის შეენის გვერდიგვერდ დგომა ისე, როგორც ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელს.

„გარემოებამ გადაგვაბა ჩვენ ერთმანეთზე. ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ერთს უღელს ვეწეოდით; ერთი გზით დავდიოდით“, – იტყვის ცალად დარჩენილი აკაკი წერეთელი და გზას დაულოცავს ზეციური საქართველოსკენ ილია ჭავჭავაძის ნათელ სულს.

მართლაც: ნახევარსაუკუნოვანი ისტორია ჩვენი ერისა, XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან მოყოლებული, ილიასა და აკაკის გარეშე წარმოუდგენელი იქნებოდა. უფრო სწორად, ამ ნახევარი საუკუნის გარეშე ჩვენი ყოფა, არსებობაც კი – წარმოუდგენელი იქნებოდა. „საზოგადოდ, ქართველი ინტელიგენციის ისტორია ამ ორი პიროვნების გამოსვლით იწყებაო“, – ბრძანებს გალაკტიონი და არაა ძნელი გასაცნობიერებელი ის ფაქტი, რომ ქართველი ინტელიგენციის არსებობას, მისი ყოფის აზრსა და მიზანს ილიასა და აკაკის ნაფიქრალ-ნააზრევი განსაზღვრავს დღესაც. „ილიას გზით მივდივართო“ – ესაა ყველაზე ღიდი არგუმენტი მათთვის, ვინც ქვეყნის მოკეთეობას იჩემებს; ცდილობს, მამულისმოყვარედ წარმოაჩინოს თავი...

„ლიტერატურის პრესტიჟის ასამაღლებლად საჭირო იყო შეიარაღებული ახალგაზრდობა, რომელსაც ცოტათი ნიადაგი და ასპარეზი სჭირდებოდა სამოქმედო და რომლის დროშა ხელში აიღეს ილია ჭავჭავაძემ და აკაკი წერეთელმა“ (გალაკტიონი).

და ეს დროშა არაერთხელ შეირხა, დაიხარა... საბედნიეროდ, დღეს კვლავ ეს დროშა წინამძღვრობს ქართველ ერს...

* * *

XIX საუკუნე ერთ-ერთი უძვივესი საუკუნეა ქართველთათვის, საქართველოსთვის: ჩვენ დავკარგეთ ეროვნული დამოუკიდებლობა... პირველად ჩვენი არსებობის მანძილზე **ქართული ენა**

კარგავს სახელმწიფო ენის ფუნქციას; ქართული ლამის „შინაურობაში სახმარ ენად იქცა“... აგორდა ბინძურ ტალღად რუსული იმპერიული აზრი – ქართველები, მეგრელები, ლაზები და სვანები სხვადასხვა ხალხები არიანო... მეტიც, იმპერიის იდეოლოგიები საუბრობენ, საქართველოში სახლობენ ქართველები, კახელები, იმერლები, აჭარლები... შეიქმნა რეალური საფრთხე საქართველოს დაშლისა, დაქუცმაცებისა, ურთიერთდაპირისპირებისა, ქართული ენის გაქრობისა...

როგორც ვთქვით, ამ დროს „ზეცამ წყალობად, ნუგეშად“ ილია ჭავჭავაძე მოგვივლინა... დიახ, ილია „მეოხედ ჩვენდა ქრისტემან მოგვანიჭა!“

მერე აკაკი!...

მერე იაკობი!...

და გადარჩა XIX საუკუნე!

და გადარჩა საქართველო!

* * *

ამჯერად ჩვენი საუბრის თემა იქნება **ილია და აკაკი**.

ილია და აკაკი!..

ილია თუ აკაკი?..

„ალბათ, ეს პარალელი მუდმივ დარჩება ქართულ ლიტერატურაში, კიდევ უფრო ჭირვეული დაეჭვება: რომელი უფრო მაღლა დგას?“

აკაკი და ილია ტყუუბებია, რომლებიც დასცილდნენ ერთიმეორეს, მაგრამ „ტოლები“ დარჩნენ მაინც. არჩევანი ხან ერთს ერგება, ხან მეორეს. „ტოლებში“ ეს ჩვეულებრივი ამბავია.

ხშირად ერთისა და იმავე პირის გუნებაში ხდება ხან აკაკის არჩევა, ხან ილიასი. სხვანაირი, მაგრამ ერთფასეულნი – აი, ტოლების საზომი. თუ ვინმე აირჩევს ხან ერთსა და ხან მეორეს, ეს არც პირველის ბრალია და არც მეორესი“, – ასე **გრიგოლ რობაქიძე** ფიქრობს და არა მხოლოდ იგი; ეს ფიქრი ჩვენიცაა, საზოგადო ფიქრია...

ასეთ ფაქტსაც გაიხსენებს **ილია ზურაბიშვილი**: „უბრალოდ, რომ სადამო იყო გამართული საქველმოქმედო მიზნით. თუ ვინმე იტყვოდა – ილიამ ეს ლექსი წაიკითხაო, მსმენელი უეჭველად შეეკითხებოდა – აკაკიმ რაღა წაიკითხაო? იმისდა მიუხედავად, იღებდა აკაკი ამ სადამოში მონაწილეობას თუ არა. მას ვერც წარმოუდგენია, რომ იქ, სადაც ილია იყო, შეიძლება აკაკი არ ყოფილიყო“.

ბევრი რამის მთქმელია ეს მოგონება...

ილიასა და აკაკის ურთიერთობა მრავალი ლეგენდის, ამბის – ტყუილისა თუ მართლის – საფუძველი გამხდარა.

გალაკტიონი წერს: „უკვე არავისთვის საიდუმლოებას აღარ წარმოადგენს აკაკის და ილიას ერთმანეთში დამოკიდებულება. ველიჩკომ რაფიელ ერისთავის იუბილეზე ამნაირი სადღეგრძელო დალია: ვისურვებ, რომ აკაკის ილია უყვარდეს და ილიას – აკაკი... იმავე იუბილეზე მგოსანმა გრ. აბაშიძემ უსაყვებულა: ეს რა ამბავია, ჩვენი ორი გამოჩენილი პოეტი სხედან და ხმას არ იღებენ მაშინ, როდესაც ამდენს ყოველი მხრიდან შეკრებილ საზოგადოებას ისინი ძვირად ნახავენო. აკაკის და ილიას ამნაირ დამოკიდებულებას იდეური ხასიათი ჰქონდა“... – გალაკტიონი ცდილობს, საფუძველი დაუძებნოს ამ ნალვლიან დაფიქრებას და ახსნაც მოგვცეს; გაამართლოს თუ გააბათილოს ამგვარი აზრი: „მაგრამ ეს ხომ წარსულია. თვით ილიას დასაფლავების დღეს აკაკი მწარე ცრემლებით სტიროდა და ასე მოიქცეოდა ილიაც, რომ აკაკის ცხედარი დაენახა“.

ეს კი, მაგრამ, როგორც ჩანს, ილიასა და აკაკის ურთიერთდამოკიდებულება კარგისა თუ ავის ფანტაზიისათვის იძლეოდა მასალას და აგორდებოდა ტალღა ტყუილ-მართლისა.

ილია ზურაბიშვილი თავგამოდებული ამტკიცებს: „რა ჰქონდათ სადავო და საცილო ილიასა და აკაკის? სად და რაში გადაჯვარედინდებოდა მათი გზები? მხოლოდ ერთში – სამშობლო ქვეყნის სიყვარულში, მისთვის მტლად დადებამი...“

არასოდეს ილია აკაკის და აკაკი ილიას არ შესცილებია საპირადო საქმეში. არსად ისინი ერთმანეთის მოწინააღმდეგედ არ გამოსულან არც პირად და არც საზოგადოებრივ საქმეში...

და ქართველი ხალხის დიდი უმრავლესობა ისე უყურებდა ილიას და აკაკის, როგორც საქვეყნო საქმეში თანამებრძოლთა სინონიმებს, თითქოს მათ შორის არავითარი განსხვავება არ ყოფილიყო, მის თვალში ილია და აკაკი თითქო განუყოფელი ტყუპი ძმა იყო, ერთი დედის მუცლით ნაშობი. სადაც ილიაო, იტყოდნენ, უეჭველად ზედ აკაკიც უნდა დაეყოლებინათ და პირიქით...“ – ეს მოგონებაა მათივე თანამედროვისა...

და მაინც: როგორი იყო ურთიერთდამოკიდებულება ილიასი და აკაკისი? ჰქონდა საფუძველი ნატვრას – უყვარდეთ ერთმანეთით?

რა თქმა უნდა, ამ ნატვრაში არ ჩანს, რომ მათ არ უყვარდათ ერთმანეთი. აქ უფრო სხვა რამ არის, ვფიქრობ, საზგასასმელი:

ერს როცა ილია და აკაკი ჰყავს

- თუ მათ ერთმანეთი არ უყვართ;
- თუ მათ ერთმანეთს ანგარიში არ გაუწიეს;
- თუ ისინი ერთმანეთს მხარში არ ამოუდგნენ;
- თუ ისინი სხვადასხვა მიმართულებით დააპირებენ საქვეყნო საქმის გაძღოლას;
- თუ ერთმანეთის საწინააღმდეგო საქმეს უთავკაცებენ – **დაზარალებდა საქვეყნო ინტერესი...** არა, დაზარალებდა არ არის ის სიტყვა... ილიასა და აკაკის რანგის მოღვაწეთა უსიყვარულო ურთიერთდამოკიდებულება უბედურების მომტანი იქნება რაგინდარა ქვეყნისთვის... იცის ეს ქართველმა კაცმა და ამიტომაც თავის წარმოდგენაში შეაერთა და შეასისხლხორცა ერთმანეთთან ილია და აკაკი.

თუმცა, რაღა გავაგრძელო, ეს თავად ილიამ და აკაკიმ სხვაზე უკეთ იცოდნენ, სიძულვილით დანგრეული ქვეყნის სიყვარულით შენებაც მათ გვიქადაგეს.

– მაგრამ, ერთმანეთის მიმართ?..

– სადავოზე დავობენ, საკამათოზე კამათობენ, საპაექროზე პაექრობენ!... და საქებარს აქებენ, სადიდებელს ადიდებენ!...

* * *

XIX საუკუნის ქართველი ინტელიგენცია საკმაოდ მრავალრიცხოვანია და ღირსეული. საუკუნის მეორე ნახევარში გამოიკვეთა ორი ფიგურა; იმთავითვე დაწვეილდა ორი მათგანი – ილია და აკაკი. სწორედ სამოღვაწეო ასპარეზზე მათი გამოსვლით იწყება ქართველი ინტელიგენციის ისტორიაო – გალაკტიონი ასე მიიჩნევს.

ღიას, სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე დაწვეილდა ეს ორი სახელი.

ვინმე გ. ბარათოვი „ცისკრის“ რედაქტორს წერილს მიწერს: „გადაიკითხეთ მისი (ი. ჭავჭავაძის – გ.გ.) თხზულებები და მაშინ, თუ იპოვით ერთ მარდს ქართულს ლექსს, როგორსაც შეხვდებით მეტადრე უფ. აკ. წერეთლის თხზულებებში, ბოდიშს ვიხდი...“ 1861 წელია; ილიას ცნობილი წერილი გამოქვეყნდა „ცისკარში“ და, რა თქმა უნდა, გ. ბარათოვის უპირველესი მიზანი ილიას დამცირებაა, ამისთვის აკაკის მოიშველიებს...

დავით ჩუბინაშვილი ქრესტომათიას შეადგენს. ალექსანდრე ცაგარელი დაიწუნებს ქრესტომათიას, აკრიტიკებს შემდგენელს იმის გამო, რომ მასში ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის ლექსები არ შეუტანია: „ეს ორი ჩვენი მწერლები ისე ამაღლებულნი არიან წარსული საუკუნის მწერლებზედ ნიჭით და ტალანტით, როგორც მზე მიწისგან“, – ამას ალ. ცაგარელი იტყვის. თუმცა, რა თქმა უნდა, ყველა ასე არ ფიქრობს, არ იქცევა ასე. დ. ჯანაშვილი დ. ჩუბინაშვილს ექომაგება, ალ. ცაგარელს უპირისპირდება და საკმაოდ უსიამოვნოდ მოიხსენიებს ილიასა და აკაკის: „...თქვენ ჩუბინოვს იმისთვის ლანძღავთ, რომ იმას თავის ქრესტომათიაში ილ. ჭავჭავაძისა და აკ. წერეთლის ლექსები არ დაუბეჭდია. ამას ისე დაუფიქრებია, რომ წარმოგიდგენიათ: ილ. ჭავჭავაძე და აკ. წერეთელი ასეთი დიდი

გენიოსები არიანო, რომ რუსთაველს არ დაუვარდებიანო... იმასაც გეტყვი, რომ როგორც შენ, აგრეთვე ილ. ჭავჭავაძეს და აკ. წერეთელს არაფერი არ გაუკეთებიათ... იმათ მწერლობა არ წერას უდრის... იმათ მეტი შეუძლიათ გააკეთონ, მაგრამ სიზარმაცისა გამო არ აკეთებენ, ამის გამო იმათი ნიჭი ჩვენთვის სრულიად უნაყოფოა“...

1865 წელა!..

ილია და აკაკი უკვე პრობლემებს უქმნიან სალიტერატურო ასპარეზზე კარგა ხნის დამკვიდრებულთ.

აქებენ? – ერთად აქებენ.

არ მოსწონთ? – ერთად ამბობენ აუგს...

არცაა გასაკვირი. ხუთიოდე წელია გამოჩნდნენ ასპარეზზე ილია და აკაკი.

მოსწონთ ან არ მოსწონთ; აფასებენ ან ვერ აფასებენ, მაგრამ გვერდს კი ვერ უვლიან.

სერგეი მესხი გაზეთის გამოცემას აპირებს; სრულიად საქართველოს ყურადღების მიპყრობა სურს. აქაც აკაკი და ილია არიან მთავარი ნუგეში რედაქტორისა: „იმერეთს აკაკის შემწეობით დავიპყრობ და კახეთს ილიკოს დახმარებით“, იტყვის.

ეს 60-იანი წლების დასასრულია...

1871 წლის პოლემიკა საყოველთაოდაა ცნობილი – „მამათა და შვილთა ბრძოლაზე“ მოგახსენებთ. მთელი თაობის პოზიციის წარმოსაჩენად მარტო ილია და აკაკიც საკმარისია.

1875 წლის აპრილია. სალიტერატურო საღამო გაიმართა. გაზეთი „დროება“ ინფორმაციას მიაწვდის მკითხველს: „...პირველი ქართული სალიტერატურო საღამო ისე მშვენივრად ასრულდა, რომ ჩვენ სრულებით არ მოველოდით. მაგრამ ნამდვილი დამამშვენებელნი და გამაცხოველებელნი ამ საღამოს იყვნენ: აკაკი წერეთელი და ილია ჭავჭავაძე“.

თანმიმდევრობა ჩამოთვლისა იცვლება: ილია და აკაკი... აკაკი და ილია...

1879 წლია. გ. თუმანიშვილი თავის მიერ შედგენილ აღმანახში იმდროინდელი ქართული ჟურნალ-გაზეთების მიმართულებას მიმოიხილავს. დანახებით იტყვის: „ეხლანდელი ქართული გაზეთების მიმართულების გავლენა ვერ აიცდინეს თავიდან ვერც იმისთანა ნიჭიერმა პოეტებმა, როგორც ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელია“.

1884 წელია. არტურ ლაისტი ჩამოდის საქართველოში. ილიასთან სტუმრად მყოფი უცხოელი გაეცნობა აკაკის. მერე მოიგონებს: „ჩვენი გაცნობის პირველ დღეს მივხვდი, რომ ეს ორი მწერალი – ილია და აკაკი – საქართველოს მთელ მაშინდელ გონებრივ ცხოვრებას განასახიერებდა“.

უცხოელი მოკეთისთვის სხვა ქართველი მოღვაწის დასახასიათებლად ილიასა და აკაკისთან ამ მოღვაწის დამოკიდებულება არსებითი, თვით იაკობ გოგებაშვილს როცა ეხება საქმე, მაშინაც კი... არტურ ლაისტი იაკობზე საუბრობს და ვითომ „სხვათაშორის“ იტყვის: „იაკობი წელიწადში ერთხელ ნადიმსაც გადაიხდიდა, რომელზედაც, სხვათაშორის, აკაკი და ილია იყვნენ ხოლმე“...

არტურ ლაისტს ამ ორი ქართველის გაცნობით მიღებული პირველი შთაბეჭდილება ბოლომდე გაჰყვა და ცხოვრებამ კიდევ უფრო განუმტკიცა. ილიასა და აკაკის შორის ურთიერთობის მცირე შეცვლაც კი შემოფოთებას იწვევს: „აკაკი წერეთელმა უკლო სიარულს ილიასთან, ილიას სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში ორივე მგოსანი კვლავ ხშირად ხვდებოდა ერთმანეთს დავით სარაჯიშვილის სახლში. წინანდებურად საუბრობდნენ, თუმცა მათ საუბარს თავდაჭერილობა ემჩნეოდა“.

საზოგადოება ინტერესით ელის ილიასა და აკაკის ყოველ შეხვედრას საზოგადო ასპარეზზე. 1884 წელს გაზეთი „დროება“ აცნობებს და შეამზადებს მკითხველს საინტერესო ფაქტისთვის: ილია ჭავჭავაძე ლექციებს ამზადებს „კვეფისტყაოსანზე“ და შესაძლებლობა გვექნება, ერთმანეთს შევადაროთ ილიასა და აკაკის შეხედულებებიო.

1889 წელია. აკაკის პენსია დაენიშნა. ნ. ნიკოლაძე ფრიად კმაყოფილია, გაზეთ „ნოვოე ობოზრენიეში“ აღნიშნავს ამ ფაქტს; აკაკის შემოქმედებას მიმოიხილავს იქვე და ილიას შემოქმედებასთან შეადარებს მას... დიან, ილია თითქოს არაფერ შუაში უნდა იყოს, მაგრამ ვის ეკუთვნის პირველობა, ილიას თუ აკაკის, ამ წერილში ამახეცაა მსჯელობა...

1885 წელია. იაკობ გოგებაშვილი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას წერილობით დასაბუთებას წარუდგენს ილიასა და აკაკის ამ საზოგადოებაში საპატიო წევრებად არჩევის გამო. იაკობი წერს: „კრება ერთხმად დამეთანხმება, რომ ყველაზე უდიდესი სამსახური ქართული მწიგნობრობის წინაშე მიუძღვის ორ ჩვენს სასიქადულო პოეტს – ილია ჭავჭავაძეს და აკაკი წერეთელს“. გაზეთი „ივერია“ ამის თაობაზე აღნიშნავს: „კრებამ ალტაცებულის ტაშის ცემით მიიღო ეს წინადადება“.

* * *

მთელ საუკუნეს გასდევს ილია და აკაკი დღიდან მათი საქვეყნო საქმეზე დადგომისა.

ემაყებათ მათთან ურთიერთობა, მათი სიანგლოვე, მათი ნაცნობობა.

„ჩვენს ოჯახში დიდ აკაკისთან ერთად დიდებულ ილიას კულტი იყო გამეფებული“, – თავმოწონებით გაიხსენებს შალვა დადიანი და ეს ფაქტი მისთვის საბუთია ოჯახის ღირსების წარმომჩენი...

რუსუდან ნიკოლაძის მოგონებიდან: „სამუდამოდ ჩამრჩა გულში დიდი ხუთეული

ილია – ბუმბერაზი.

აკაკი – ჩვენი მაშინდელი სავარდო და სამაისო ქუთაისის ცა-ფირუზ-ხმელეთ-ზურმუხტ ქვეყნის ტკბილი მომღერალი...

ნათლია კირილე – სამშობლოს ჭირვარამით დაფიქრებული.

გიორგი წერეთელი – „კვალის“ რედაქციის ოთახში, თავის საწერ მაგიდასთან „მესამე დასის“ ახალგაზრდა „გურია-სამეგრელოთი“ გარშემორტყმული.

და ბოლოს, ნიკო ნიკოლაძე... ის ჩვენთვის, უპირველეს ყოვლისა, მამა იყო“...

საინტერესოდაა დანახული და შეფასებული XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ინტელექტუალური საქართველო.

როცა იაკობ გოგებაშვილს თანამედროვეებმა შეკბედეს და დიდი დამსახურების გამო მაღლი მონახსენეს, იაკობს მოკრძალებულად უპასუხნია: „მე ღირსი არა ვარ იმ ქება-დიდებას, რომელიც მე თქვენ მომიძღვნით, მე ქართველი ხალხისთვის ბევრი არაფერი გამიკეთებია, მე ვეჭვობ, რომ თუ რამე გაუკეთე ქართველ ხალხს, მე ეს გავაკეთე ილია ჭავჭავაძის დახმარებით და ხელისშეწყობით... თუ დღეს ჩემ მიერ შედგენილ სახლმძღვანელოებს „დედა-ენას“, „ბუნების კარს“ და „რუსსკოე სლოვოს“ საქართველოს სკოლებში ფართო გასავალი მიეცა, ეს უმთავრესად მოხდა ილია ჭავჭავაძის აქტიური დახმარებით და ხელშეწყობით... ამ საქმეში აგრეთვე დიდი დამსახურება მიუძღვის საქართველოს ბულბულს აკაკი წერეთელს, რომელიც ჩემი სახელმძღვანელოების შედგენაში მუდამ აქტიურად მუშაობდა, ხელს მიწყობდა და მიგერიებდა ყველა იმათ, რომლებიც წინააღმდეგნი იყვნენ ჩემი სახელმძღვანელოების საქართველოს სკოლებში გავრცელებისა“ (ილია ბახტაძის მოგონებიდან).

აქ ერთია დიდი იაკობის თავმდაბლობა, მეორე – ჭეშმარიტება: XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ყველა დიდი ეროვნული საქმე პირდაპირ თუ არაპირდაპირ ილიასთან და აკაკისთან იყრის თავს; პირდაპირ თუ არაპირდაპირ ილია და აკაკი არიან სათავე ყოველივე ეროვნული სიკეთისა.

თავის მოღვაწეობაში ილიასა და აკაკის დამსახურების ამგვარად დანახვა, წარმოჩენა არ ამდაბლებს იაკობს; პირიქით – მისთვის ჩვეულ და დამახასიათებელ სიმაღლეს ინარჩუნებს იგი...

ილიასა და აკაკიზე ყურადღების ამგვარი გამახვილება იაკობის ნაღვაწს კიდევ უფრო მეტ ღირსებასა და ფასს შესძენს...

* * *

ილია და აკაკი ქართველი კაცის წარმოდგენაში უფრო დიდია, ვიდრე პოეტი, ან მწერალი, ან, საერთოდ, მოღვაწე... ეს ეპითეტები სხვასაც შეიძლება მიესადაგოს. ილიასა და აკაკისათვის მათი ღვაწლის შესაფერისი ეპითეტები უნდა მოვიძიოთ... გვაქვს კი ქართულ ენაში? რა მოგახსენოთ!.. კარგად თქვა სერგო კლდიაშვილმა: „ჩვენი, ახალგაზრდების, წარმოდგენაში პოეტები იყვნენ ვახტანგ და გრიგოლ ორბელიანები, მამია გურიელი და სხვანი. ხოლო აკაკი, ისე როგორც ილია, სულ სხვა იყო... ილიასთან ერთად აკაკიმ რამდენიმე თაობის მაგიერ მიიღო ტანჯვა და ზიდა მძიმე ტვირთი. იმ მძიმე უღლის გაწევა, რომელიც წარსულში ჩვენი დიდი მეფეებისა და მოღვაწეთა მოვალეობას შეადგენდა, მეცხრამეტე საუკუნეში წილად ხვდათ ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელს, ერის იმედი და წინამძღოლნი ისინი იყვნენ; აკაკი წერეთელმა, ილიასთან ერთად, ახალი საქართველო დაიწყო. ილიასა და აკაკის გამოჩენასთან ერთად, პირველად გაისმის ძლიერი ხმა ხალხის წიაღიდან, ერის შუაგულიდან“...

საინტერესო ფაქტი: თითქოს არაფერი დაშავდესო, ერთ შემთხვევაში რომ ილიას დაასახელებს პირველად, მეორე შემთხვევაში — აკაკის: ილია და აკაკი, აკაკი და ილია...

* * *

ილია და აკაკი...

მაღალი ნიჭის შეფასებებში თითქოსდა ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ.

1865 წელს. ჟურნალ „ცისკარში“ კრიტიკულ წერილს აქვეყნებს აკაკი. მოვუსმინოთ: „ბრათაშვილი და ჭავჭავაძე, სწორედ ერთ ტახტზე სხდომის ღირსები არიან, ერთგვარი დამსახურება აქვსთ ჩვენს ლიტერატურაში, ერთგვარად დაუვიწყარები არიან, ერთს გაუწყვეტელის ჯაჭვით გადაბმულები ერთის მეორეზე: ერთის უმეორისოდ გაგება ძნელია“...

საინტერესო გახსენება: ნიკო ნიკოლაძე წერს – „მხოლოდ თ. აკაკი წერეთელს შეუძლია ამოუდგეს გვერდში თავ. ნიკ. ბარათაშვილს, და ამ ორმა მგოსანმა სავსებით ამოწურა მიმდინარე საუკუნის საქართველოს ნამდვილი პოეზია...“

ნ. ბარათაშვილთან აკაკი ილიას დააწყვილებს, ნ. ნიკოლაძე – აკაკის... ალბათ ამიტომაც ამბობს ივანე გომართელი: „ნ. ბარათაშვილი, ილ. ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი სამებაა, რომელიც წარმოადგენს ქართველი ერის სიწმინდეს, დიდებას, მშვენებას და სიამაყეს – მე-19 საუკუნის განმავლობაში. სამივემ ქართული პოეზია ააყვავეს და ევროპის პოეზიას ამოუყენეს გვერდით. თუ ინგლისელები ამაყობენ ბაირონით, ჩვენ შეგვიძლია ვიამაყოთ ბარათაშვილით; თუ ფრანგები ამაყობენ ვიქტორ ჰიუგოთი, ჩვენ შეგვიძლია ვიამაყოთ ილია ჭავჭავაძით; თუ რუსები ამაყობენ პუშკინით, ჩვენ შეგვიძლია ვიამაყოთ აკაკი წერეთლით. ის ერი, რომელსაც შეუძლია ერთ ხანაში ნ. ბარათაშვილის, ი. ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის წარმოშობა, არ მოკვდება, ამისთანა ერს დიდებული მომავალი აქვს... ერთის სიტყვით ეგენი არიან მოსე და აარონი ჩვენის ლიტერატურისა...“

ზევით აკაკი წერეთლის კრიტიკულ წერილზე ვსაუბრობდით... იქვე, იმ წერილში, აკაკი ილიას რუსთაველის პოეტურ მემკვიდრედ წარმოადგენს: „მისთვის შევეხე აქ ჭავჭავაძესა და ბარათაშვილს, რომ ეგება ჩვენმა განათლებულმა სწავლულებმა, რომელთაც ჯიბეში ხელი ჩაუწყვიათ და დაცინების მეტს არას აკეთებენ, ეგება იმათ მოჰკიდონ ხელი და კრიტიკულად გაარჩიონ ჩვენი მწერლები. თუმცა ბევრჯერ გამიგონია იმათგან, რომ ჯერ უნდა იყოს რამე, რომ მერე კრიტიკოსი გამოსჩნდეს და დაჰსწეროს მისი განხილვანი. მაგრამ ეს სულ ტყუილი თვალის ახვევა არის; ის კაცი, რომელსაც წინ უდევს რუსთაველი, ბარათაშვილი და ჭავჭავაძე, სტყუა ამ სიტყვებით, არაფერი გვაქვსო“.

ზუსტია და შეუმცდარი აკაკი: „ჩემი აზრით, მისი „კაცია ადამიანი“ და „გლახის ნაამბობი“ ობოლ მარგალიტათ რჩებიან ჩვენს ლიტერატურაში“.

აქაც უნდა დავეთანხმოთ, ალბათ: „ჭავჭავაძე თუმცა ჭაპან-წყვეტით სწერს ლექსებს, მაგრამ მაინც დიდი მნიშვნელობა აქვს მის ლექსებს ჩვენთვის“..

ილიას „პოეტის“ გამო აღტაცებას ვერ მაღავეს აკაკი: „აი, რას ამბობს პოეტი! ჭავჭავაძის გარდა უთქვამს ვისმეს ეს აზრი? აი, რას ნიშნავს კაცობა და არა ბულბულობა!..“

გავიხსენოთ: ყოველივე ამას 25 წლის აკაკი წერს სამიოდე წლით უფროს თანამოკალმეზე. ალბათ ასეთ შემთხვევასაც გულისხმობდა ილია, როცა წერდა: „გულს გული იცნობს და ღონეს – ღონე“.

მოგვიანებით, 1879 წელს, ანტონ ფურცელაძე ბრალს დასდებს აკაკის მიკერძობაში. საზოგადოებას ივიწყებ და პიროვნულ ინტერესებს ემსახურებიო... ილიაც აუგად იქნა მოხსენიებული ამ წერილში...

აკაკი უპასუხებს ა. ფურცელაძეს და ამ საპასუხო წერილში კიდევ ერთხელ ნათლად გამოჩნდება აკაკის დამოკიდებულება ილიასადმი; ასეთი მაგალითი მოჰყავს: „ამ ათი-თხუთმეტი წლის წინათ თქვენ არ ბრძანდებოდით (ა. ფურცელაძეს მიმართავს – გ. გ.), რომ ილია ჭავჭავაძეს ღმერთ-კაცს ეძახდი და მეშვიდე ცაზე აყვავდით? მაშინდელი თქვენი თაყვანის-ცემა კერპ-მსახურებას გავდა... მე კი მაშინ სხვა აზრისა ვიყავი ჭავჭავაძის შესახებ; მომწონდა, ვაფასებდი, სასარგებლო და ნიჭიერ კაცად მიმანდა და მსურდა, რომ იმისთანა სხვებიც გამოსულიყვნენ ჩვენში. ღმერთ-კაცად და გენიოსად ვერა ვხედავდი და არც კერპ-სალოცავად გამიხდია ჩემთვის. ამ აზრს მე არ ვფარავდი, ვაცხადებდი და მისთვის ბევრი უსიამოვნებაც გადამხლომია!.. დღეს, როდესაც ათმა-თხუთმეტმა წელიწადმა გაიარა, მე ილია ჭავჭავაძე თუ უფრო არა, ნაკლებად მაინც აღარ მიმანია. ნიჭი არ მოჰკლებია, სწავლა და გამოცდილება მეტი აქვს და ნამსახურიც

მეტი მიუძღვის, რომ უფრო დავაფასო და მივიჩნიო. თქვენ კი, არათუ აღარ სწყალობთ ადრინდულად, გინდათ, რომ ქვესკნელში ჩააძვინოთ და ან დედამიწასთან გაასწოროთ. და რისი ბრალია ეს, თუ არა პირადობის ან ტვინ-თხელობის? ცხადია, თქვენ ან მაშინ სტყუოლით და სცდებოლით, ან ახლა!..“

ერთგან ამბობს აკაკი: „არავისი მეშინია, გარდა ერთის – ჩემის სინდისისა და ჩემის თავისაო“. სწორედ სინდისისა და გულის ნაკარნახევი ჩანს ზემომოყვანილი მსჯელობა.

ზოგადად, ჭეშმარიტებისადმი და, კერძოდ, ილიასადმი დამოკიდებულების კლასიკურ მაგალითად შეიძლება ჩაითვალოს აკაკის სიტყვა, თელავში თქმული, სადილზედ. მცირე ამონარიდი: „პატარა ცისარტყელა ვერც ათბობს, ვერც ანათებს, მხოლოდ თვალს იტაცებს და სჭრის, მაგრამ მაინც გამოდარების ნიშნათ არის მიჩნეული. გვალვის დროს ერთი პატარა ღრუბლის ნაგლეჯიც, სადმე ცის კიდეში გაჩენილი, ქვეყანას ახარებს, შეჩერდებიან მუშები და ამბობენ: ღმერთო, შენს მადლს! კარგი ნიშანია: ამ პატარა ნაგლეჯს სხვებიც შემოუერთდებიან, ცას დაფარავენ და მოგვევლინება წვიმა, ქვეყნის განმანდლებელიო. საკვირველია, მესამოცე წლებშიც, როდესაც მამათა სქესის ახალ-თაობა გამოღვიძებას აპირებდა, ის პატარა ცისარტყელა კახეთში გამოჩნდა და ის ღრუბლის ნაგლეჯებიც აქეთ დავინახეთ. რასაკვირველია, მიხვდებით, რომ აქ იგულისხმება თქვენივე შვილი ბ-ნი ილია ჭავჭავაძე... ჩანს, რომ ეს საქართველოს ყოველ კუთხეზედ მეტათ წამებული კახეთი ჩვენთვის ახალ ბეთლემათ დაუნიშნავს განგებას და ღმერთმა ინებოს!“

(არადა, იონა მეუნარგია წერდა, აკაკის „კარგი არავისზე ემეტებოდაო“!...)

ეს აკაკიმ კახეთში მეორე სტუმრობის დროს ნადიმზე თქვა თელავში 1897 წლის 15 სექტემბერს. თხუთმეტიოდე წლით ადრე, კახეთში პირველი მოგზაურობისას, 1882 წლის 17 აგვისტოს იმავე თელავში, ისევ ნადიმზე ასეთი რამ თქვა: „ძველდაც საზოგადო ბრძოლის დროს, როდესაც ჩვენი წინაპრები თავისი

თავგანწირულ მამულიშვილობით ქვეყანას აკვირდებოდნენ, კახელები ყოველთვის მოწინავე რაზმში ყოფილან და მომავალშიც, იმედია, თქვენი შვილები თავის განთქმულ წინაპრებს არ ჩამორჩებიან. ჩვენ დროსაც მეთაური და მოწინავე იყო თქვენივე შვილი, თ. ილია ჭავჭავაძე, რომელსაც, დარწმუნებული ვარ, ყოველი თქვენგანი სიამოვნებითა და ამპარტავნობით იგონებს და რომლის სადღეგერძელოსაც ახლა მე გეახლება, იმედი მაქვს, თქვენივე თანხმობით, ვისურვოთ, რომ მალე გამრავლებულიყოს ჩვენში ნამდვილი მამულიშვილები“.

15 წლის შუალედით წარმოთქვა აკაკიმ ეს სიტყვები; თითქმის ერთსა და იმავე საზოგადოებასთან. დამოკიდებულებები არ იცვლება, პირიქით...

(არადა, იონა მეუნარგია წერდა, აკაკის „კარგი არავისზე ემეტებოდაო“!...).

მოგვიანებით, 1911 წლის ზაფხულში აკაკიმ მესამედ იმოგზაურა კახეთში, თელავში, 31 ივლისს საზეიმო სადამოს შემდეგ ვანშამზე პოეტმა ილიას სადღეგერძელო შესვა. სიტყვა „სახალხო გაზეთში“ დაიბეჭდა სათაურით „ილია-მზე“:

„ერთ გლეხკაცს ეგონა, მზე თავის სოფლის გორაკიდან ამოდოდა და წავიდა მის დასაჭერად. მაგრამ დაინახა, რომ მზე მეორე გორიდან ამოვიდა. გადავიდა, მაგრამ მზემ მესამე გორაკიდან ამოჰყო თავი. აქაც აბობლდა და კიდევ შეხედა. ბოლოს ერთ განდევილს შეხვდა, რომელსაც შესჩივლა. განდევილმა უპასუხა: მზეს ვერავინ დაიჭერს, იგი ყველგან და ყველაფერს ანათებსო. ასე დიდებულია ილიას სახელიც. მისი სამშობლოს – ყვარლის გარდა ყველგანაა და ყველასათვის ანათებს“.

(არადა, იონა მეუნარგია წერდა...).

აკაკის პირველმა სიტყვამ, თელავში წარმოთქმულმა, თვით ილიასაც, როგორც ჩანს, სხვანაირად აუბეგრა გული; იგი, მისივე სათაყვანო ბარათაშვილი რომ იტყოდა, „უსყიდველი მსაჯული იყო“. და ეს, ქებაზედ საკმაოდ სიტყვაძუნწი, მიუკერძოებელი და

უსყიდველი მსაჯული აღტაცებაში მოუყვანია აკაკის მიერ ნადიმზე წარმოთქმულ სიტყვას:

„კითხულობ და გიკვირთ, გიკვირთ და კითხულობთ, არ იცით, რა რას დაამჯობინოთ, სიტყვა – აზრს, თუ აზრი – სიტყვას; ისე შეზავებულია, ისე შეხამებულია, ისე შეხორცებულია სიტუარფე სიტყვისა აზრის მშვენიერებასთან. ყოველი წესი ორატორის ხელოვნებისა დაცულია და ხმარებული, რომ სიტყვამ ისე გაჭრას, როგორც მთქმელს განუზრახავს, და აზრმა და გრძნობამ იმ გზით მიაღწიოს დანიშნულ ადგილამდე, როგორც მთქმელს სურვებია“.

ნიშანდობლივია: **იქ, სადაც შური და ეჭვი ბუღობს, უფრთხიან და გაურბიან ერთმანეთის ქებას.** ყოველ ჩვენგანს ალბათ გაცილებით მეტი კრიტიკა (რა თქმა უნდა, არაობიექტური), ძაგება, აუგი მოუსმენია თანამედროვე მოღვაწისაგან თავისი თანამედროვე მოღვაწის მიმართ, ვიდრე ქება; ქება გულიდან მომდინარე... როგორც ჩანს, სხვა ფასი აქვს თანამოკალმის ქებას... კლასიკოსთათვის – ილიასა და აკაკისათვის – და, საერთოდ, ჭეშმარიტი მამულისმოყვარისათვის ქებაც და კრიტიკაც ერთ მიზანს ემსახურება: საზოგადო საქმეს უნდა წაადგეს, მაგალითი უნდა განდეს სხვათათვის.

იმ შეხვედრებმა, რომლებიც აკაკის ჰქონდა გორსა და თელავში და იმ სიტყვამ, რომელიც სადილზე წარმოთქვა აკაკიმ კახეთში, ილიას ყურადღება მიიპყრო. წერდა: „ჩვენდა სასიხარულოდ, ჩვენშიც თითქმის ჩვეულებად შემოდის პატივისცემა ერისათვის გარჯილი კაცისა, საჯაროდ მაღლის გადახდა მისი, ვისაც ერისათვის სამსახური რამ გაუწევია, შრომა დაუდვია, სიტყვით თუ საქმით შესწევნია თავის მამულსა და თანამემამულესა. ამის მაგალითი ბ-ნ აკაკი წერეთლის მოგზაურობაა ამას წინათ გორში და ამ ბოლო დროს კახეთში...“

მთელი წერილი, რომელსაც „შინაური მიმოხილვა“ ჰქვია (1882 წელი, სექტემბერი), ძირითადად, აკაკი წერეთლის 25-წლიანი ღვაწლის შეფასება-დაფასებას წარმოადგენს. უფრო სწო-

რად, ილია აკაკის მაგალითზე ცდილობს დაასაბუთოს, როგორ უნდა დაფასება ქვეყნისა და ერისათვის გაწეულ ღვაწლს: „ბენიერია, ჩვენის ფიქრით, აკაკი, რომ იღვაწა და თავისის ღვაწლის ნაყოფი სიცოცხლითვე თავისის საკუთარი თვალთ ინახულა. ვამბობთ ინახულა, იმიტომ რომ საქართველოს და ქართველის სიყვარულისაგან არის წარმომდგარი ის პატივისცემა, რა პატივისცემითაც დახვედრიან ჩვენს პოეტს გორსა და თელავში, და ამ სიყვარულის აღორძინებისათვის თვითონ აკაკი წერეთელს არა ერთხელ დაუკვესებია თავისი ტკბილი ქნარი, უმოქმედებია თავისი მიმზიდველი ნიჭიერება, თავისი მარილიანი სიტყვა, თავისი სიტუროფით სავსე ქართული“. **„სიტუროფით სავსე ქართული“** – სამი სიტყვით აკაკის შემოქმედების უკეთესი დახასიათება შეუძლებელია... როგორც ჩანს, მსგავსი შემთხვევები ჰქონდა მხელველობაში კონსტანტინე გამსახურდიას, როცა წერდა: „თანამედროვეთა დაფასება ი. ჭავჭავაძისაგან უნდა ისწავლოს კაცმა... ეს იმიტომ, რომ ილია იყო კაცი უშური, პრინციპული, კეთილშობილი, ნამდვილი მამა სამშობლოსა, დიდი ვაჟკაცი“...

ასევე ითქმის აკაკი წერეთელზეც...

გახსოვთ აკაკის აღტაცება, ზემოთ რომ მოვიყვანე? – „აი, რას ამბობს პოეტი! ჭავჭავაძის გარდა უთქვამს ვისმეს ეს აზრი? აი, რას ნიშნავს კაცობა!..“ თითქოს ერთი მეორეს გაეჯიბრაო ერთმანეთის აღტაცებულ ქებაში. ილია: „ღმერთმა ადიდოს, ასახელოს, გაუმარჯოს იმ შვილს, რომელიც მამას დაემჯობინება ქვეყნის სამსახურში და რომელიც ეგრე ეჭირვება ჩვენს მშვენიერს მიწა-წყალს, ჩვენს საყვარელს საქართველოს! გაუმარჯოს აკაკი წერეთელსაც, რომლის სამსახურს და ღვაწლს ქართველი გულში ჩაირჩენს სამუდამო სახსოვრად და რომლის მშვენიერის ლექსებით არა ერთხელ დაიტკბობს ყურს და გრძნობას, და არა ერთხელ გულს მოიცემს მამულისშვილობისათვის!“

გამოთქმა – „კომენტარი ზედმეტია“ – ასეთ შემთხვევაში გაჩნდა ალბათ...

მოდით, აკაკისა და ილიას ურთიერთობის თაობაზე იაკობის კომენტარიც მოვისმინოთ: „აკაკისა და ილიას შორის პირად მეგობრობას ადგილი არ ჰქონია, მაგრამ იდეური ურთიერთობა და პატივისცემა კი დიდი იყო... წაიკითხეთ თელავში ნათქვამი სიტყვა აკაკისა, კამათი მისი ილიასთან „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ, ბოლოს მისი სიტყვა ილიას დაკრძალვის დღესა და თქვენ დიდს სიამოვნებას იგრძნობთ, როდესაც დარწმუნდებით, რომ აკაკი თითქმის უპირატესობას აძლევს ილიას და ეს მომნიშობლავს შთაბეჭდილებას მოახდენს ჩვენს ჩამომავლობაზე, როცა გაქრება ჭორები შესახებ აკაკის მიერ კერძოდ ნათქვამისა ილიაზე... სწორედ ამის გამო უნდა სწყენოდა აკაკის ფრაზა ბატონის ვ. წერეთლისა: „აკაკი რომ არ ყოფილიყო, ჩვენი ლიტერატურაც არ იქნებოდაო“, როცა იგი ძლიერ ამცირებდა ყველა ჩვენს დანარჩენს მეგობრებსა“.

* * *

თანამედროვენი თვალეში შეჰყურებენ ილიასა და აკაკის; ანტიერესებთ მათი ურთიერთდამოკიდებულება, რას ფიქრობენ ისინი ერთმანეთზე... და საერთოდ, საზოგადოება უპირველეს ყურადღებას მათ მიაპყრობს...

დიმიტრი ბაქრაძე გარდაიცვლა. დაკრძალვაზე აკაკიმ ლექსი წაიკითხა – „სახსოვარი“. ივანე გომელაური მოიგონებს: „ლექსი შესდგებოდა სულ სამი კუბლეტისაგან. ილიამ რომ მოისმინა, ჩაულაპარაკა თავის გვერდზე მდგომ გიგო ყიფშიძეს – კარგი ლექსი იყო...“

1875 წელია. სალიტერატურო და სამუსიკო საქველმოქმედო საღამო იმართება. მონაწილეობენ დ. ყიფიანი, რ. ერისთავი, პ. თაბუკაშვილი, გ. ჩიქოვანი, ილია, აკაკი... გაზეთი „დროება“ წერს: „ნამდვილი დამამშვენებელნი და გამაცხოველებელნი ამ საღამოსი იყვნენ: აკაკი წერეთელი და ილია ჭავჭავაძე...“ ი. მესხიშვილი წერილს მისწერს გრ. ორბელიანს. ისიც ამასვე გახაზავს – ილიამ და აკაკიმ დაამშვენესო საღამო.

საინტერესო გახსენება: „მამათა და შვილთა ბრძოლა“ ახალი მინელებულია. გრიგოლ ორბელიანი აღფრთოვანებას ვერ მალავს სალიტერატურო საღამოზე ილიასა და აკაკის წარმატებებით. ვერ მალავს კი არა, არ მალავს. იონა მეუნარგიას მოგონებოდან: გრ. ორბელიანი აკაკის ნაწერს ისე არ წაიკითხავდა, რომ გვერდზე კარანდაშით არ მიეწერა: „ბარაქლა აკაკიავ“, „ინშალლაჰ აკაკი“... ამას გრ. ორბელიანი ამბობს „ხარაბუზა გენერლის“ ავტორზე...

ესეც დიდებული გაკვეთილია, კლასიკოსთაგან ჩატარებული...

რაფიელ ერისთავს იუბილე გადაუხადეს – სალიტერატურო ასპარეზზე მოღვაწეობის 50 წელი აღნიშნეს ზემით. გაზეთი „კვალი“ ამის თაობაზე ვრცელ ანგარიშს მიაწვდის მკითხველს.

„შუადღე ახლოვდებოდა, რომ იუბილარი ლანტოთი, მშვენიერი წყვილი თეთრი ცხენებით შებმული, მობრძანდა ქაშუეთის ეკლესიაში. მის გვერდით ისხდნენ თ. ილ. ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი... შემოიყვანეს სცენაზე, საცა იყო მისთვის ტახტი გამართული; იქით-იქით მიუსხდნენ თ. ილია ჭავჭავაძე და თ. აკაკი წერეთელი... გაიმართა ნადიმი... ტოლუმბაშათ არჩეული იყო გ. ყარანგოზიშვილი, რომელმაც დალია ჯერ იუბილარის სადღეგრძელო, შემდეგ აკაკისა და ილიასი ერთად“...

ამ საიუბილეო საღამოს ნინო ჩხეიძე ასე გაიხსენებს: „ეს იყო პირველი იუბილე ქართველი მოღვაწისა. რაფიელ ერისთავი გამოიყვანეს სცენაზე დიდმა ილიამ და აკაკიმ. სიკვდილამდე არ დამავიწყდება ამ სამი ბუმბერაზის სცენაზე გამოჩენა. შუაში იდგა აღლვებული რაფიელი, აქეთ-იქით უდგნენ ჩვენი ქვეყნის დედაბოძნი ილია და აკაკი. დამსწრე საზოგადოების სიხარულს და აღტაცებას საზღვარი არ ჰქონდა, როდესაც ჩვენი ლიტერატურის სამი დიდი წარმომადგენელი ერთად წარსდგა საქართველოს ყოველი კუთხის წარმომავანართა წინაშე. მთელი დარბაზი, როგორც ერთი კაცი, ფეხზე წამოდგა და ისე მიესალმა თავისი ერის მშვენებათ“.

ეს რაფიელ ერისთავის იუბილე იყო...

აქ უთქვამს, ამ საღამოზე რუს პოეტს – ვასილ ველიჩკოს: „ვისურვებ, რომ აკაკის ილია უყვარდეს და ილიას აკაკიო“.

უცხოელი პოეტის ამგვარ სადღეგრძელოს აღუშფოთებია თავად აკაკი და არა მარტო აკაკი, როგორც ჩანს: როცა გაზეთი „კვალი“ ამას აღნიშნავს და იქვე, ინფორმაციაში, აკაკის საბასუხო სიტყვასაც ბეჭდავს; უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ ფაქტით თანადგომა გამოხატეს აკაკის აზრისადმი: „ამის პასუხად აკაკიმ თქვა საყოველთაო გასაგონათ: „ამ ბატონმა რუსის მწერალმა უადგილოთ და უსაფუძვლოთ ინატრა, რომ ქართველ მოღვაწეთა შორის თანხმობა და სიყვარული იყოს. ცხადია, რომ ეს ანბობს განაგონებით და მაშასადამე ჩვენშიც ყოფილან ზოგიერთები ამავე აზრის. უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს დიდი შემცდარი აზრია!.. რა-ღა საჭიროა იმისი ნატვრა, რაც არსებობს და ხელში გვიჭირავს...“

ამას აკაკი ილიას თანდასწრებით ამბობს...

ღიას, ორი გენიოსის გვერდიგვერდ ცხოვრება ათას ფიქრს აღძრავდა მათ თანამედროვეებში; ათას ჭოროსა და მართალს ამლევედა საფუძველს...

ილია ზურაბიშვილის მოგონებიდან: „ერთხელ, თუ არ ვცდები, ანტონ ფურცელაძეს უთქვამს ილიასათვის, – რა არის, კაცო, შენ სულ აკაკის ქებაში ხარ, ის კი ზეზეულად გთხრისო, ან რაღაც ამის მსგავსი. ამაზე ვითომ ილიას უპასუხნია – შეიძლება ორივენი ვცდებითო. დარწმუნებული ვარ, ეს მახვილი სიტყვა აკაკიმდე რომ უმანკო სახით მისულიყო და მზითვად ბევრი ნართაული რამ არ მოჰყოლოდა, სულ სხვა გვარისა და სხვა მნიშვნელობისა, აკაკის ძალიან მოეწონებოდა, როგორც მოსწრებული თქმის ფასის მცოდნე ადამიანს. აკაკი სიცილით თავათვე გაიმბობდათ, ილიას ჩემზე ასე უთქვამსო. ისე როგორც თავისი კუჭკუჭა სიცილით სიამოვნებით გვიამბობდა ხოლმე ერთი ნათესავი ქალის უნებურ, მაგრამ მეტად ორლესულ პასუხებს“.

ილია ზურაბიშვილი იმასაც დასძენს, რომ აკაკი „აღბათ საოხუნჯოს ილიაზე არაერთხელ იტყოდა რასმე. რასაკვირველია, არა მტრობით და ძულვით, არამედ იმიტომ, როგორც ბედოვლათი კაცი ფულს, იგი ბზესავით აბნევდა თავის მახვილ სიტყვას...“ დიახ, თურმე „იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც ცდილობდნენ აკაკის დამცირებას ილია ჭავჭავაძის თვალში. მაგრამ ილია ჭკვიანი კაცი იყო და თავის დღეში სიამოვნებას არ იგრძნობდა აკაკის ცუდის თქმით,“ – ასე იგონებს ივანე ელიაშვილი.

ემშაკი მაინც არ ასვენებს მავანს... იმავე ივანე ელიაშვილის მოგონებიდან: „ერთმა ჩვენმა ლიტერატურულმა მოღვაწემ საქვეყნოდ გამოაცხადა: აკაკი წერეთელი და ილია ჭავჭავაძე ორივე დიდი პოეტები არიანო, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ ილია ჭავჭავაძე სანამ რასმე დასწერდეს, ემზადება, ამუშავებს თავის გონებაში მასალასო და როცა დაამზადებს, მაშინ მიუჯდება მაგიდას და დასწერს დიდებულ რასმეო. აკაკი მოუფიქრებლად მიუჯდება მაგიდას და აგრეთვე დასწერს დიდებულ რასმეო“. აზრი და მიზანი ამგვარი დაპირისპირებისა არაა ნათელი არც მოგონების ავტორისათვის და არც ჩვენთვის... ისე, როგორც ჩანს, აკაკი გულდაწყვეტილი იყო მისადმი ამგვარი დამოკიდებულების გამო... ერთი პირადი წერილიც მინდა გავიხსენო, ილიასეული დიდი იუმორით დამშვენებული. ადრესატი იონა მეუნარგიაა. წერილი ასე იწყება: „დაგვანებე, ჩემო იონავ, თავი და დაგვაობლე, ამისთანა გაჭირვების დღეს, ვსტირით და ვღრიალებთ უშენობის გამო, მაგრამ რა გაეწყობა?“ – ამ ტონში, ამ განწყობით გრძელდება წერილი: „შენი ფსევდონიმი არც ერთი არ მომეწონა. აქ მოვიგონეთ ორი ფსევდონიმი: 1. „მე ვარ და ჩემი ნაბადი“. თუმცა გრძელია, მაგრამ შენთვის ზედამოჭრილია; 2. „აბელი“, ვითომ ნაკვესმა შენ ცეცხლი მოგიკიდა და შენ ჩვენ გადმოგვეცი. ეს უკანასკნელი კარგია, მაგრამ აკაკი წერეთელს საბუთს მისცემს ქართული აბელი რუსულ ობედ-ად გადააქციოს; მაშინ შენ სხვისი სადილების მადებარს გეძახოდა და დაგცინოდა. ორში ერ-

თი ამორჩიე და ტელეგრამით მაცნობე“... – აქაც აკაკი ახსოვს, და საინტერესოდაც.

* * *

და მაინც:

როგორც ჩანს, ილიასა და აკაკის ურთიერთდამოკიდებულების თაობაზე გავრცელებულმა ჭორ-მართალმა შეაწუხა აკაკი. ველიჩკოს საჯაროდ გასცა პასუხი. ერთი ხელნაწერი წერილი შემოგვრჩა აკაკისა (გამოქვეყნდა 2001 წელს კრებულში „უცნობი აკაკი“, უსათაურო), სავარაუდოდ 1894 წელსაა დაწერილი. როგორც ჩანს, აკაკის არ უცდია დაბეჭდვა. წერილი ილიასა და აკაკის ურთიერთდამოკიდებულებაზეა. მოიბოდიშებს აკაკი: „საჯაროდ თავისთავზე საუბარი არც სასურველია კაცისათვის და არც მოსაწონი, მაგრამ ხშირად მოხდება ხოლმე, რომ გარემოება ჩაითრევს და გამოიწვევს საპასუხოდ. სწორედ ამისთანა მდგომარეობაში ვართ ჩვენც ახლა და ბრბოს აზრს, მე და ილიას შესახებს, მგოსნისაგან ბეჭედდასმულს (გამომცემლის აზრით, უნდა იგულისხმებოდეს ვრ. აბაშიძეო; რა წერილზეა საუბარი, არ ვიცით – გ.გ.), უპასუხოდ ვერ გავუშვებ, მით უფრო, რომ მარტო ჩვენ არ გვეხება და შიგვე უნდა მოყვენ სხვებიც საზოგადოდ“...

არ უნდა დასჭირვებოდა ამის დაწერა (როგორც ჩანს, დაბეჭდვა მაინც გადაიფიქრა!), მაგრამ უთქმელობაც ვერ შეძლო და ჰყვება: „ორმოც წელიწადზე მეტია, რაც მე და ილია ერთმანეთს ვიცნობთ და არასოდეს ერთმანეთთან პირადი უსიამოვნება და უკმაყოფილება არ გვქონია. პირიქით, გარდა სიამტკბილი შეყრამხეხვედრისა და ზრდილობიან, დარბაისლურ სიტყვა-პასუხისა ერთი-მეორისაგან არა გვინახავს რა, ან კი რა გვქონდა გასაყოფი, რომ ერთმანეთში უთანხმოება მოგვსკვლოდა? რა მაქვს მისთანა, რომ იმას შეეხარბოს? ან რას ვეძებ მისთანას, რომ ილიას აქვს და მეც მომენატროს? მართალია, ერთსა და იმავე განყენებულ მიზანს საზოგადოს და არა საპირადოს მივყავართ თავისკენ, მაგრამ გზა სხვა და სხვაა და არ მოხერხდება, რომ ერთმანეთს გადაველობოთ და მსვლელობა შეუფერხოთ ერთმა მეორეს!

„რომში ყველა გზით შეიძლება შესვლა“ – ნათქვამია და თუ ჩვენც, ერთი მიზნის მიმდევარნი, ორი სხვა და სხვა გზით მივდივართ ცალ-ცალკე – ის აღმოსავლეთის და მე დასავლეთის გზით, ეს არ ნიშნავს უთანხმოებას და მტრობას. და ან კი რა საჭიროა, რომ როცა ილია თავის საკუთარი გზით მიისწრაფის, მეც მაშინ თან ვახლდე, მისი საგზალი მიმქონდეს და აბუანდს დავუწევდე ხოლმე? ან როცა მე ჩემი გზით მივდივარ, რათ უნდა უეჭველათ ჩემ გვერდში იდგეს ილია ჭავჭავაძე?..“

წესით არ უნდა გამხდარიყო საჭირო ამგვარი განმარტებები. ამიტომაცაა, აკაკი, ერის მოძმეობის მაფიცარი, ბრბოს უწოდებს იმას, ვინც ილიასა და აკაკიში მოქიშპეებსა და მოწინააღმდეგეებს ხედავს... ვისაც უკვირს, რომ „აკაკი ილიას ყოველგვარ ნაწერს ქების ტაშს არ უკრავს და ყოველგვარ მის საზოგადო მოღვაწეობას არ ეთანხმება! სჩანს, რომ ემტერება და სძულსო! (ამას აკაკი წერს ზემოხსენებულ წერილში კრებულიდან „უცნობი აკაკი“) იგივენი ჩემ შესახებაც ილიაზედაც ამას ჰფიქრობენ. იმათ ჰგონიათ, რომ სიყვარულის და მეგობრობისთვის ყიზილბაშური სათვალთმაქცო თეთრი კბილების ჩენაა საჭირო... თუ მტერზედაც კარგი ითქმის და მოყვარეზეც ძვირი, ვერ წარმოუდგენიათ!..“

* * *

სამწუხაროდ, ერთმანეთისადმი მიწერილი პირადი წერილები არ შემორჩენილა მრავლად. უფრო სწორად, ორი წერილი შემოგვენახა ილიასი, აკაკისადმი მიწერილი.

ერთი უთარილოა; მოკლე წერილი, სადარბაზო ბარათზე დაწერილი: „ღმერთსა ვთხოვ, აკაკი, შენს მშვიდობას და ჯანმრთელობას. იყავ კარგად და დღეგრძელ, შენის საყვარელის ქვეყნის სასახელოდ“.

ძნელად დაიჯერებს კაცი, რომ ამ წერილის ავტორისა და ადრესატის ურთიერთობაზე რუს პოეტს სანატრელი ჰქონოდა, უყვარდეთ ერთმანეთიო (გვანასოვს: ველიჩკომ ასე ინატრა რ. ერისთავის იუბილეზე).

ეკ კიდევ არაფერი. 1886 წელს ილია აკაკის წერილს მი-
სწერს, სთხოვს მონაწილეობა მიიღოს გაზეთ „ივერიაში“...
თხოვნაც არის და თხოვნაც. გვაოცებს ილია სიყვარულის გამო-
ხატვის ზომიერებითა და სიღრმით; აკაკის პიროვნებისადმი მო-
კრძალებითა და მისი ღვაწლის პატივისცემით... რაღა გავაგრძე-
ლო, ორიოდ მცირე ამონარიდი ჩავიკითხოთ:

„იმპო აკაკი, მე შენ ვერ გაგიკადნიერდი და ვერ მოგართვი
ის დაბეჭდილი წერილი, რომლებიც სხვებს გავუგზავნე. სხვები
სხვები არიან და შენ ერთად-ერთი აკაკი ხარ. ამიტომაც, გარდა
ჩემის საკუთარის წადილისა, მოვალეობამ მამულისშვილობისამ
მაიძულა, ჩვენი ქვეყნის „რჩეულისათვის“ რჩეული, განსაკუთრე-
ბული წერილი მომერთმია და მეთხოვა, გაგემშვენიერებინა ჩვენი
გაზეთი შენის ნიჭის ნაშუქითა...

...მაინც და მაინც გთხოვთ – დარწმუნებული იყო, რომ შე-
მეწევი თუ არ შემეწევი, ორსავე შემთხვევაში, სხვათა შორის
მეც ერთი გულწრფელი მადიდებელი დამფასებელი შენის 25
წლის ღვაწლისა ვყოფილვარ, ვარ და ვიქნები“.

გთხოვთ იმასაც მიაქციოთ ყურადღება, „შენობით“ მიმარ-
თვაში რამდენი სიტბო, უშუალობა, ახლობლობაა. ყველას არ მი-
მართავს ასე ილია. სხვებს უმეტესად „თქვენობით“ მიმართავს.
გაზეთის მომავალ თანამშრომლებს – ალექსანდრე ყაზბეგს, სოფ-
რომ მგალობლიშვილს, ნიკო ლომოურს, დავით კარიჭაშვილს და
სხვებს – კოლექტიური წერილი მისწერა, სტამბაში ნაბეჭდი
ტექსტი...

აქ არ შეიძლება არ გაგვახსენდეს ერთი ფაქტიც: უფრო
ადრე გაზეთი „დროება“ მკითხველს აცნობს, რომ აკაკი წერეთე-
ლი აპირებს „სახალხო გაზეთის“ გამოცემას და რომ ამ გაზეთ-
ში ილია ჭავჭავაძე ითანამშრომლებსო... – აკაკის თავისი გაზე-
თისათვის აუცილებლად მიაჩნია მასში ილიას მონაწილეობა;
ილია თავის გაზეთისათვის აუცილებლად თვლის მასში აკაკის
მონაწილეობას...

ილია ზურაბიშვილის თქმისა არ იყოს, ჩვენ არ ვიცით, ზებირად ვინ ვისზე რა თქვა; მაგრამ დაზუსტებით ვიცით, რასაც წერენ ისინი ერთმანეთზე; ყველაფერი ასგზის აწონილ-გაზომილია, მოფიქრებულია... იციან, რომ ამას მოითხოვს საზოგადო საქმის ინტერესი, მკითხველის პატივისცემა, თანამოკალმის ღირსების შეფასება-დაფასება და პირადი თავმოყვარეობა-პატივმოყვარეობა... გვასწავლიან, რომ ყოველივე ამას ანგარიში უნდა გაეწიოს. აქ, ამ აზრის საბუთად, ერთ ამონარიდს ჩავეკითხავ ალ. ფრონელის (ყოფშიძის) ნაამბობიდან:

„ილიასთან ვიყავით. შემოუტანეს იაკობ გოგებაშვილის სასწრაფო წერილი. სასწრაფო იმიტომ, რომ პასუხს ახლავე მოითხოვდა; წერილი მრისხანე იყო... ილია თავის კაბინეტში შევიდა პასუხის დასაწერად. გაიარმა ერთმა საათმა, გაიარა მეორემ, მაგრამ ილია არ გამოდიოდა... ბოლოს როგორც იყო, გამოვიდა და წაგვიკითხა, რაც დაწერა. სულ რამდენიმე სტრიქონი იყო, ხუთი-ექვსი... მეტისმეტი თავაზიანი და თანაც მტკიცე იყო...“

ალ. ფრონელი განაგრძობს თხრობას: როცა გაკვირვება გამოვთქვით ამდენი დახარჯული დროის გამო, „ილიამ გვიპასუხა: იაკობ გოგებაშვილი პატარა კაცი არ არის. ბევრი რამე, რასაც ის მოიწერება ან რასაც იმას მისწერენ, შეიძლება ისტორიის ხვედრი გახდეს...“

ესეც, ალბათ, შეუდარებელი მაგალითია ერის კულტურისა და ისტორიის პატივისცემისა; ყოველგვარი პირადული უნდა დათრგუნოს საქვეყნო საქმეზე ფიქრმა... ეს პრინციპი უდევს საფუძვლად ილიასა და აკაკის ურთიერთდამოკიდებულებას...

ამიტომ, ზომავს და წონის ყოველ სიტყვას ილია, როცა აკაკის შესახებ საუბრობს; ამიტომ ეძებს და არჩევს აკაკიც ილიას შესაფერის სიტყვა-გამოთქმებს.

ურთიერთპატივისცემა, ერთმანეთის ავტორიტეტის შეფასება-დაფასება აკაკი წერეთლის ამ ნაამბობიდანაც ჩანს:

„ერთხელ განსვენებული ილია ჭავჭავაძე შემოვიდა ჩემთან და მითხრა: დავილუპეთო!.. თეატრი ხელიდან გამოგვაცალეს და

ასე კარგად დაწყებული საქმე უნდა შევაჩეროთ ამ სეზონში და ეს სომ დალუპავაო. მეც ჩემი გულდაწყვეტა გამოვუცხადე. მერე მომიბრუნდა და მითხრა, მოდი ერთი შენ მოჰკიდე ამ საქმეს ხელი! იმერელი ხარ და ეგებ მოახერხო რამეო?

– მე მაგვკარ საქმეს ვერ ვიკისრებ!

– შენ მხოლოდ მიიღე შენს თავზე და სხვებზე დიდად არ გაგრჯით. რაფიელ ერისთავს თანაშემწედ მოგცემთ, იონა მეუნარგიას სეკრეტარად და ისინი წაიყვანენ საქმეს! შენ მხოლოდ იმეთაურე!..

– კეთილი! მაგრამ ეგ უფრო მოუხერხებლად მიმაჩნია, ქართველი ერთი თუ ადგია საქმეს, მოერევა, გააკეთებს, მაგრამ თუ სხვებიც ამოუდგნენ გვერდში, ერთმანეთს გაალაყენებ და დაილუპება მათი საქმე. ჩემი შეხედულებით ერთი ყველა – გმირია და ორი კი – რა მოგახსენოთ.

– ეგ თქვენში თუა, იმერეთში, თვარა ჩვენში არა!.. მაშ, რადგანაც მაგრე ჰფიქრობ, შენ იკისრე მართო...“

ილიას აქვს ვრცელი პოეტური ნაწარმოები „ორ-ხმიანი საახალწლო ოპერეტი“ – ერთგვარი შეხუმრება თავის თანამედროვეებთან. აკაკის შესახებ „აკაკისებურად“ წერს.

„დავბერდი, დაფჩაჩანაკდი,

წვერი შემექმნა ჭალარა...“

ტყუილს ვინ ჩივის? მართალიც

ჩემი არ სჯერათ, აღარა...“

(გაგახსენდათ, რა თქმა უნდა, აკაკის „ჭალარა“).

თავის თავიც ჰყავს გამოყვანილი ამ ოპერეტაში და ილია ამავე ჰანგზე ათქმევინებს ილია ჭავჭავაძეს:

„დავბერდი, დაფჩაჩანაკდი,

წვერი გამიხდა ჭალარა,

ზოილი აბუჩად მიგდებს,

ხონელი მწყალობს აღარა...“

სხვათა მიმართ სხვაგვარად წერს... ეს ილიას მიერ კიდევ ერთი აღიარებაა აკაკისი, მისი პოეტური ოსტატობისა და სურვილი აკაკის გვერდით დგომისა...

* * *

ილიასა და აკაკის ურთიერთდამოკიდებულება, როგორც ვნახეთ, საზოგადო ინტერესებით ნაკარნახევი ურთიერთობაა...

საინტერესოა უცხოელის თვალთ დანახული ილია და აკაკი. არტურ ლაისტი წერს: „მართლა იყვნენ ისინი რაყიფნი? დიახ, ეს ასე იყო, აკაკი და ილია ახლო მეგობრები არ ყოფილან, მაგრამ წინააღმდეგობის მიზეზებს აშკარად როდი ამჟღავნებდნენ. ამიტომ არიან ორთავენი პატივისცემნი. ორთავეს კარგად ვიცნობდი და ვიცი, რომ ისინი მალავდნენ თავიანთ გრძნობებს. უნდა ითქვას, ორთავე, როგორც ნამდვილი ფილოსოფოსები, ისე ეპყრობოდნენ ერთმანეთს“.

როცა ერთმანეთს მიმართავენ, როცა ერთმანეთზე საუბრობენ, უპირველესად იმას უწევენ ანგარიშს, რისთვისაც საუბრობენ და ვისთვისაც საუბრობენ.

თქვა აკაკიმ ერთგან და გავიმეოროთ უნდა: არ იყო ეს დამოკიდებულება ბრმა მორჩილება ერთისა მეორის ავტორიტეტის წინაშე. ერის წყლულის დაამების სურვილი ამეგობრებთ, ახსლოებთ, ერთ უღელქვეშ დააყენებს მათ...

აკაკის აქვს ჩანაწერი, სადაც აშკარაა პატივისცემა ილიასადმი, თუმცა, ცდილობს, შეინარჩუნოს პიროვნული სახე და ვინმეს თვალში ილიას მიმბამელობა არ გამოიჩინოს: „ნასადილევს ფოტოგრაფმა ჩემი სახლი გადაიღო და, ვინც მოისურვა, სტუმრებიც. მაგრამ თვით ამ ფოტოგრაფს შეუძლიან დაამოწმოს, რომ მე მისი მოსვლა არ მცოდნია და შემთხვევით იყო ჩემთან მოსული. დიდხანს არ ვაძლევდი ნებას, რომ იმ დღეს გადაეღო ჩემი სახლი და კარმიდამო, მაგრამ სხვებმა რომ მოინდომეს, ძალა დამატანეს და მეც ვეღარ გავუტეხე მათ ხათრი. მაშინ ბევრს უკვირდა ჩემი ჯიუტობა, მაგრამ არ გამიმხელა მიზეზი და ახლა ვიტყვი: მე ვიცი გამოცდილებით, თუ რა სიფრთხილე მმარ-

თებს ყოველ ნაბიჯის გადადგმაზე, რომ ჩემზე შემოსეულმა მწევარ-მაძებრებმა ყეფა არ დამიწყონ!.. გამიგონია და ვიცი, რომ ჩვენი სახელოვანი თავ. ილია ჭავჭავაძე, სხვათა შორის, ყოველ წლებით, ოც მკათათვეს იხდის დღესასწაულს! ყოველთვის მიდიან ხოლმე ფოტოგრაფები, რომ მისის სტუპრებიანათ გადაიღონ... ეს რომ ვიცოდი მე, ვიფიქრე: მეც თუ ახლა ფოტოგრაფს დავრთე ნება, ის მყეფარი დასი, რომელიც აგერ ორმოცი წელიწადია შორიდან მიღრენს და საკებნად არ მზოგავს, ამ უბრალო შემთხვევას დაიხვევს ხელზე და ღრეჭით გაავრცელებს ხმას ხალხში, რომ მეც ვითომ ილიას მიბადებით მიმეყვანოს იმ დღეს ფოტოგრაფი!.. ეს მეუკადრისებოდა მე და მიტომაც არ მინდოდა ნებართვის მიცემა“.

* * *

არის ურთიერთშორის აზრთა სხვაობაც; შეუთანხმებლობა; დავაც...

რა იყო საგანი მათი დავისა, კამათისა, პაექრობისა? – არ იყო ეს დავა-კამათი-პაექრობა პირადული; საზოგადო ინტერესი განსაზღვრავდა და წარმართავდა მას...

ეს დავა-კამათი-პაექრობა არასოდეს ხდებოდა პიროვნული ინტერესების შელახვის ხარჯზე, რადგან იცოდნენ, რომ რომელიმე მათგანის პიროვნული ღირსების შელახვა საზოგადო ინტერესებს დააზარალებდა – ღირსებაშელახული ეროვნული მოღვაწე ერისთვისა საზიანო...

ამიტომ პრინციპულ საკითხებზე ერთმანეთს არას უთმობდნენ... ასე იქმნებოდა სწორუპოვარი მაგალითები ჭეშმარიტი მამულიშვილობისა...

კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ ზოგი ფაქტი აკაკისა და ილიას ურთიერთდამოკიდებულებისა, თვალი მივადევნოთ მათ ურთიერთობებს... კიდევ ერთი გაკვეთილი ჩავიტაროთ მამულისმოყვარეობისა.

1899 წლის „მოამბეში“ კიტა აბაშიძის სტატია დაიბეჭდა – „თავადი აკაკი წერეთელი და ქუთაისის ბანკი“. „ივერიამ“, როგორც აკაკი იტყვის, „ობოლ მარგალიტებად სანიმუშო ადგილები ამოჰკრიბა მკითხველის მისახარებლად“. განაწყნდა აკაკი კ. აბაშიძის სტატიაზე. კიდევ უფრო მეტად იმან გაანაწყნა, რომ „ივერიამ“ გადაბეჭდა... და წერილს მისწერს „ივერიის“ რედაქტორს; „აკაკის კრებულში“ დაბეჭდავს. აკაკის განაწყნება სათაურიდანვე გამოკრთის – მეტისმეტად ოფიციალურია: „ბატონო „ივერიის“ რედაქტორო, თავადო ილია გრიგოლის ძეკ!“

ჩვენ იმის განსჯაში არ შევალთ, ამ დავაში ვინ იყო მართალი. გვიანტერესებს განაწყნებული აკაკის დამოკიდებულება რედაქტორთან – ილია ჭავჭავაძესთან. წერილი ასე იწყება: „იმდენი იცოცხლეთ, რამდენი თქვენი შესახები წერილი „კრებულის“ რედაქციას მოსვლოდეს და მოსდიოდეს დღესაც. მაგრამ ჩვენ კი არ გამოგვქონდეს საქვეყნოდ... არ ვებეჭდავთ, რადგან ზოგი მათგანი უმნიშვნელოა და ზოგიც ისე წერილმანი, რომ იმათ გამო თქვენისთანა კაცის უზრდელად შეხება და უკადრისად მოხსენიება უმართებულოდ მიგვაჩნია. თქვენი რედაქცია კი, თქვენო ბრწყინვალება, ჟინჟილითა და კელაპტარებით ეძებს ამგვარ რამეებს ჩემ შესახებ“...

უკმაყოფილება, განაწყნება, არაობიექტურობა (მისი აზრით) აკაკის არ აკარგვინებს პატივისცემას რედაქტორის მიმართ.

განახავს და მიანიშნებს იმასაც, რომ განაწყნება არაა გამოწვეული პიროვნული პატივმოყვარეობით; მიაჩნია, რომ ამგვარი წერილების ბეჭდვა საზოგადო საქმეს ავად წაადგება, საქვეყნო საქმე წააგებს: „დღესაც კიდევ ავიტანდი, რომ მარტო პირადად მე მეხებოდეს და არა საზოგადოსაც, რომლის წაყრუება აღარ შემიძლია. გთხოვთ, რომ სხვანაირად არ გამიგოთ ეს ჩემო ზემომოყვანილი სიტყვები!.. მე ამით იმას კი არ მოგახსენებთ, თუ რადგანაც მე თქვენს შესახებ არასა ვებეჭდავ ჩემს ჟურნალში, ნუღარც თქვენ დაბეჭდავთ ხოლმე ჩემ შესახებ

თქვენს გაზეთში-მეთქი!.. სრულიადაც არა!.. პირიქით, დიდათაც დამავალბებთ, თუ არ დამივიწყებთ და გამოაქვეყნებთ ხოლმე, რადგანაც მე ჩემს სიცოცხლეში მისთანა არა ჩამიდენია რა – არც საზოგადოთ და არც კერძოდ, რომ მისი გამოაშკარავება მე-რცხვინებოდეს“.

დამოკიდებულება იმ ფაქტთან, რის გამოც აკრიტიკებენ, პათოსი და პოზიცია აკაკისა ნათელია... უკომპრომისოა მსჯელობის დროს, მაგრამ არ გამორჩება მხედველობიდან, რომ ილიას ავტორიტეტს ტყუილუბრალოდ არ შეეხოს. წერილს ასე დაასრულებს: „ვერ დავიჯერებ, რომ ეს სტატია, სადაც ამდენი უმართებულობაა, თქვენ წაკითხული გქონდეთ დაბეჭდვამდე და თქვენი ნებართვით ყოფილიყოს „ივერიაში“ გადაბეჭდილი? ყოველ შემთხვევაში ვუცდი თქვენს პასუხს, თქვენო ბრწყინვალე-ბავ, ბატონო რედაქტორო“... დიახ, პოლემიკური კულტურა XIX საუკუნისა სამაგალითო და მიუღწეველი ჩანს დღევანდელიობისათვის.

ილიას „ივერიას“ სხვა დროსაც გაუნაწყენებია აკაკი წერეთელი. აკაკის მიერ თარგმნილი „ხანის ვეზირის“ (ახუნდოვის პიესა) ავტორობა მთარგმნელს მიაწერეს და გააკრიტიკეს მწვავედ. განაწყენდა აკაკი, მაგრამ რედაქტორის მიმართ ზომიერების გრძნობა არ დაუკარგავს. ამ შემთხვევის გამო ილია ირონიით წერდა: „საკვირველი კაცია ჩვენი პატივცემული თ. აკაკი წერეთელი. იტყვი რასმე იმაზე, ჰჯავრობს და არ იტყვი, ამაზეც სწერებაო“...

ერთმანეთის მიმართ კრიტიკული დამოკიდებულება სხვა შემთხვევაშიც გამოუვლენიათ. იონა მეუნარგია მოიგონებს, რომ აკაკიმ ენობრივად გაუსწორა ილიას პოემად (რომელი, ამაზე არას ამბობს)... მაგრამ მაინც პოლემიკური კულტურის კლასიკურ მაგალითად უნდა მივიჩნიოთ ილიასა და აკაკის პაექრობა „ვეფხისტყაოსნის“ თაობაზე. ვიმეორებთ: საკითხის არსი ჩვენ არც ამჯერად გვანტერესებს. თვალი მივადევნოთ, როგორია დამოკიდებულება მოპაექრეთა სადისკუსიო თემისადმი, ერთმანეთი-

სადმი... რა განსაზღვრავს პოლემიკის ტონს... მოკლედ, კიდევ ერთი გაკვეთილი ჩავიტაროთ მთავარმოღვაწეთაგან პოლემიკური კულტურის თემაზე.

* * *

მაშ ასე:

„ვეფხისტყაოსნის“ საკითხებზე კამათობენ ილია და აკაკი... ამ პოლემიკაში უაღრესად კოლორიტულად წარმოჩინდება როგორც ერთი, ისე – მეორე.

ურთიერთპატივისცემა, მოპაექრისადმი ანგარიშის გაწევა, ერთმანეთის დაფასება...

მაგრამ ჭეშმარიტებისადმი უსაზღვრო ერთგულება: უკომპრომისობა საზოგადო ინტერესებით ნაკარნახევი.

მწარეა კრიტიკა ილიასი აკაკის მიმართ:

„ეს მეტისმეტი დაქვეითება პეგასზედ მჯდომი ცხენოსნისა“...

„ეს ამისთანა გზა კვლევისა სად მიიყვანს კაცსა?!“

„ჩვენ ვერ მიგვიგნია, რისთვის მოჰსურებია ბ-ნს აკაკის რუსთაველის ასე დაქვეითება“.

„რუსთაველის ტიპებს ამ პაწია ჯუჯრუტანიდამ სინჯვა-კი არ უნდა, საიდანაც მარტო ქართლელი, კახელი, იმერელი და სხვა ცალკე სახელ-წოდებული კაცი დაინახება, არამედ იმ უშვებელ სარკმლიდან, რომ მთელს კაცადკაცობას თვალი გადაეღებოდეს, მის სრულს სიგრძე-სიგანესა და სიღრმე-სიმაღლეზედ“...

„ეს ნაწილი ლექციისა მეტისმეტად უგემური რომ გამოვიდა და მსმენელთათვის მეტად მოსაწყენი იყო“...

„ჩვენის ფიქრით, შემცდარი დელააზრი წარიმძღვარა ბ-ნმა ლექტორმა წინ“...

დიახ, ილიას აზრით, ის, ვინც რუსთაველი დააქვეითა, მცდარი გზა აირჩია კვლევისა, პაწია „ჯუჯრუტანიდამ“ სინჯავს რუსთაველის პოემას, უგემურ ლექციას სთავაზობს მკითხველს, მცდარ დელააზრზე დამყარებულს – აკაკი წერეთელია...

მიუხედავად ამგვარი შეფასებისა, ყურადღება მივაქციოთ ილიას დამოკიდებულებას აკაკის პიროვნებისადმი – როგორ მიმართავს, როგორ მოიხსენიებს:

„ბ-მა აკაკი წერეთელმა საჯარო ლექცია...“

„ბ-ნ აკაკის აზრსა...“

„პატივცემულ ლექტორს კვალდაკვალ მივყვით...“

„ბ-ნი ლექტორი თავის რთულს და მძიმე საქმეს...“

არც ერთხელ აკაკი წერეთელი ეპითეტის გარეშე არაა მოხსენიებული; მითუმეტეს, მხოლოდ გვართ. თუმცა, ერთგანაა მხოლოდ ეპითეტის გარეშე ლექტორად მისხსენებული, ისიც დადებით კონტექსტში: „ლექტორმა მწარე მართალი ამჯობინა ტკბილსა ტყუილსა...“

უფრო მეტიც: არათუ აუგად მოხსენიება, უპატივცემულო დამოკიდებულება პიროვნებისადმი, არამედ აკაკის დამსახურების, ღვაწლისა და ტალანტის ილიასეული შეფასებაც უშურველად გვაქვს ამ წერილში:

„ეს აზრი, რომ რუსებსაც აცოდინოს კაცმა – რა ღირსებისაა ის სულიერი განძი, რომელიც სამკვიდროდ და სასახელოდ უანდერძა ჩვენმა წარსულმა ჩვენ ერსა, – მეტად მოსაწონი აზრია და დიდის თანაგრძნობის და მადლობის ღირსიცა ჩვენს მიერ...“

„ამიტომაც მეტის-მეტად ბედნიერ აზრად ვსახავდი ბ-ნ აკაკის აზრსა...“

„ამ აკიდოზედ ბევრი მართალი მარგალიტები აასხა ლექტორმა გონებამახვილობისა, ლამაზის შედარებებისა, როგორც აკაკის ბედნიერის ნიჭის ამბავი მოგეხსენებათ...“

„ჩვენის ფიქრით, ამ საზომით, ამ საწყაოთი უნდა შედგომოდა ბ-ნი ლექტორი თავის რთულს საქმეს...“

ფაქტია: პატივისცემა პიროვნებისადმი, თუმცა შეუგუებლობა მიუღებელ აზრთან. სხვაგვარად: პიროვნულმა პატივისცემამ, პიროვნებისადმი კეთილგანწყობილმა დამოკიდებულებამ საზოგა-

ლო ინტერესი არ უნდა დააზარალოს; ჭეშმარიტებისათვის არ უნდა გვაღალატებინოს.

ეს წერილიც ილია ჭავჭავაძისა ერთგვარი გაკვეთილია, მაგალითია იმისა, თუ როგორი უნდა იყოს პიროვნული დამოკიდებულება საზოგადო ინტერესით ნაკარნახევი.

გავიხსენოთ პრინციპი ილიასი, საფუძველი კრიტიკული განწყობილებისა, თავის პირველ კრიტიკულ წერილში რომ გადმოსცა („ორიოდე სიტყვა...“): „იქნება თავად ერისთავმა გვიწყინოს ეს პირმოუფერებელი სტატია. არა გვგონია. ჩვენ ყველანი ქართული ენის ხმარებაში ცოდვილნი ვართ და ჩვეულება ურთიერთის ცოდვების ჩვენებისა არ იქნება მომატებული. მაშ, როგორ უნდა გავსწორდეთ, თუ ჩვენი სიმრუდე არ გვეცოდინება? ნეტავი ორიოდე კაცი იყოს საქართველოში, რომ ჩვენი ბოროტება ერთიანად ასწეროს და დაგვანახოს... აბა, ის იქნება ნამდვილი საქებარი მამულის-მოყვარე“.

ღიას, მამულისმოყვარეობა, მწარე სიმართლის თქმა ტკბილი ტყუილის ნაცვლად; მოყვრისადმი პირში ძრახვა...

იმ პირველ წერილში ილია განაცხადის სახით წარმოგვიდგენს თავის აზრს: „სხვისა არ ვიცით და ჩვენ-კი მშობელ მამასაც არ დაუთმობდით ჩვენ მშობლიურ ენის მიწასთან გასწორებას“.

მამული, ენა, სარწმუნოება – სამება და ერთარსებაა ილიასათვის; მამულისმოყვარე – ამ სამების ერთგული და უანგარო მსახური. მამულისმოყვარეობას დაფასება უნდა: მამულისმოყვარის დამცირება ეროვნული ინტერესის შელახვაა; აი, ეს არ უნდა ეპატიოს ვინმეს, თვით აკაკისაც კი, – ესაა ილიას აზრი.

„ჩვენ რუსთაველის სახელი მეტისმეტად დიდ სახელად მიგვაჩნია და მოგვიტევეონ, რომ მის სახელს და დიდებას ადვილად ვერავის დაუთმობთ“, – ასე დაასრულებს ილია წერილს და „მოგვიტევეონ“, უპირველესად, აკაკის მიემართება; და მიემართება უმთავრესად მკითხველს, რათა კრიტიკა აკაკის აზრისა და აკაკის პიროვნებისა აუგად არ მიიჩნიონ; რომ ამით აკაკის დამ-

სახურება ერის წინაშე, მამულისმოყვარის ღვაწლი მამულის წინაშე არ დაამციროს; გავიხსენოთ: ცოტა ადრე (ეს კრიტიკული წერილი „ვეფხისტყაოსის“ გამო ილიამ 1887 წელს გამოაქვეყნა) აუცილებლად მიაჩნდა: „...პატივისცემა ერისათვის გარჯილი კაცისა, საჯაროდ მადლის გადახდა მისი, ვისაც ერისათვის სამსახური რამ გაუწევია, შრომა დაუდვია, სიტყვით თუ საქმით შესწევნია თავის მამულსა და თანამემამულესა...“ – აკაკის შესახებაა საუბარი!..

ერთგან ილია თავის მომავალ კრიტიკოსებს წინასწარი მადლობით მიმართავდა: „თუ ღმერთი გაგვიწყრა და უხეიროდ მოგვივა რამე, მის შენიშვნას სიხარულით და მადლობით მივიღებთო“. ამ შეგნებით აკრიტიკებს ილია სხვასაც... და კერძოდ, აკაკისაც.

ესეც გაკვეთილია, მაგალითი საშვილიშვილო...
მიზანი და განწყობა ილიასი ნათელია.

როგორ აღიქვა და მიიღო ეს კრიტიკა აკაკიმ?
გრიგოლ რობაქიძე ასეთ მოგონებას გეთავაზობს:
„მასხოვს: ჩამოვარდა ლაპარაკი რუსთაველზე.

– ჩემი წერილი ხომ წაგიკითხავს რუსთაველზე? (აკაკი აბობდა – „რუსთველი“, ყოველთვის).

მეკითხება იგი.

– როგორ არა?!

ვადლევ პასუხს. პაუზა.

– ალბათ ილიას გარჩევაც გეჩნება წაკითხული, ჩემი წერილის გარჩევა!

– წაკითხული მაქვს.

პაუზა.

– მერე იცი რა? მე ამ პასუხის პასუხი დავწერე. ილიას აზრები დავარღვიე.

– სადაა პასუხი?

– წარმოდგინე: ილიამ გაიგო ეს, მოვიდა სტამბაში, შეისყიდა მთელი გამოცემა – ილია მდიდარი იყო – და ცეცხლს მისცა.

მე გაშტერებით ვუცქეროდი (აბა, „გაშტერების“ გარდა სხვა რა არგუმენტი „მოგივიდოდა“ ამ წამს?).

ეს კიდევ არაფერი.

ეს შეთხზული ამბავი მან სიტყვა-სიტყვით საჩხერეში გაიმერა. იქაც გაშტერებული ვუცქეროდი“.

იცის გ. რობაქიძემ, რომ უცნაურ მოგონებას გვთავაზობს და კომენტარიც ისეთი გაუკეთა, ილიას, აკაკის და თვით გ. რობაქიძეს რომ ეკადრებოდა:

„ეგ ამბავი ორივეჯერ ისე მოჰყვა, რომ არც ერთხელ არც ერთი ხაზი ღვარძლისა მის სახეზე არ შემინიშნავს. ეს უფრო მისი ფანტაზიის „თამაში“ იყო: ისე „გათამაშებული“, რომ ბოლოს და ბოლოს თვითონაც სჯეროდა“.

იონა მეუნარგიას მოგონებაც მოვიშველიოთ: „როგორც ჰეინე, აკაკიც მახვილსიტყვაობისათვის ხანდახან ჭეშმარიტებასაც ღალატობს.

თვითონ ამბობს „ტყუილასა, ბზუილასა“... ტყუილას ხმა რომ გაუგდეს, იყო დრო, მართალსაც არ უჯერებდნენ.

განსვენებულმა თეიმურაზ ლეჟავამ არ დაუჯერა რაღაც აკაკის, დანადლევდნენ და, რომ აკაკი მართალი გამოდგა, ლეჟავა ნახევარი საათით დააჩოქეს ნიკოლაძის სახლში.

თვითონ თითქოს დასცინისო თავის თავს.

„თამარ ცბიერი“ რომ დაიბეჭდა, აკაკიმ ერთი ცალი მომცა სახსოვრად. რომ დააწერა წიგნზე – „სახსოვრად იონა მეუნარგიას აკაკისაგან“, მას უნდოდა რიცხვიც მიეწერა, მაგრამ რომ მოაგონდა პირველი აპრილი იყო, კალამი ხელიდან გააგდო – „არ დამიჯერებენო“...

ამ თემაზე საუბარს გ. რობაქიძე „ფანტაზია თუ ფანტასტიკას“ დაარქმევს. სათაურშივე ჩანს შეფასება აკაკის ამგვარი ქცევისა... თუმცა მოუუსმინოთ:

„აკაკის დიდი ფანტაზია ჰქონდა. თანვე ტყუილი იცოდა დიდი, რა საჭიროა ამის დაფარვა? ხოლო მის „ტყუილს“ რაღაც სხვა იერი ჰქონდა: „მოტყუება“ კი არ უნდოდა (რაიმე პირადი მიზნით). „ტყუოდა“ ისე, თითქო ჰსურდა ესიამოვნებია მობაასე. უსმენდი აკაკის და გიკვირდა მისი „ფანტაზია“. საკვირველი კი-დევე ის უფრო იყო, რომ თვითონვე სჯეროდა, რასაც ლაპარაკობდა. ეს უფრო მისი ფანტაზიის „თამაში“ იყო...

ასე რომ, ილიამ გაზეთის ნომერი შეიძინა და ცეცხლს მისცაო, „აკაკური“ ფანტაზია ჩანს (ტერმინისათვის: აკაკი თავად წერს ერთგან – „აკაკურად ვწერო“).

მაგრამ სათავეს საიდან იღებს? ჩემთვის გამოცანაა ის, რასაც აკაკი საპასუხო წერილში წერს:

„ჩემი საუბარი რუსთაველზე და მის „ვეფხისტყაოსანზე“ ჯერ არ დაბეჭდილა, და თუ რატომ არა, ეს ბატონმა ჭავჭავაძემ ყველაზე უკეთ იცის“... რა იცოდა ბატონმა ილია ჭავჭავაძემ? მაგრამ ამას არა აქვს ამჯერად ჩვენთვის არსებითი მნიშვნელობა. მთავარი ჩვენთვის ისაა, როგორ შეხვდა, როგორ აღიქვა ეს კრიტიკა აკაკიმ.

აკაკი პასუხს წერს; ცალკე წიგნაკად იბეჭდება იმავე 1887 წელს. წერილს ასე დაასრულებს: „რაცა ვთქვი – გულწრფელად იყო გამოთქმული. და ახლა დიდი სიამოვნებითა და ნატვრით ველი იმ დროს, როდესაც იმავე საგანზე ბატ. ჭავჭავაძემ წარმოთქვამს თავის საკუთარ აზრს, დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ მე დიდი სიამოვნებით ჩემი საკუთარი ყურით მოვისმენ მის საუბარს და შემდეგაც დიდი დაკვირვებისა და მოფიქრების შემდეგ დავაფასებ შეძლებისდაგვარათ და ცხრა თავიან დევივით ისრებს არ გავტყორცნი ძლევამოსილი უეჭველობით. ამას მოითხოვს როგორც რუსთაველის დიდი ვინმეობა და ბატ. ჭავჭავაძის ღირსება, ისე ჩემი საკუთარი თავის პატივისცემა“.

მივაქციოთ ყურადღება: პოლემიკისათვის, დისკუსიისთვის აკაკი სამ პირობას წამოაყენებს:

1. **საპოლემიკო, სადისკუსიო საგნის, თემის ღირებულება** („რუსთაველის დიდი ვინმეობა“).

2. **მოპაექრის ღირსება, უნდა ღირდეს მასთან კამათი** („ბატონ ჭავჭავაძის ღირსება“).

3. **საკუთარი თავის ღირსებისა და პასუხისმგებლობის შეგრძნება** („საკუთარი თავის პატივისცემა“).

საპასუხო წერილი აკაკი წერეთლისა ამ პრინციპების მიხედვით აიგო. საერთოდ, ვისაც პოლემიკური წერილებისათვის თვალი გადაუვლია, დამეთანხმება, რომ საკმაოდ მკაცრი, დაუნდობელი, ენამწარეა აკაკი – როგორც პოლემიკოსი. ილიას მიმართ ტონი სხვაგვარია, უღრმესი პიროვნული პატივისცემით გამსჭვალული. რამდენიმე ამონარიდი ამის დასტურად:

„ბატ. ჭავჭავაძის სიტყვას, როგორც საგულისხმოსა და ყურადსაღებს, ცალყბად მიგებება არ შეჰფერის და ჩვენც ჩვენი შეძლებისა და გვართ სიმდაბლით, გულწრფელათ მიგებებებით“.

„ბატონი ილია ჭავჭავაძე გამობრძანდა მოძღვრათ...“

„ვწუხვარ, რომ ამას ვამბობ ბატ. ილია ჭავჭავაძეზე, მაგრამ რა ვქნა, რომ არ შემიძლია შევიწამო ის, რაც არ მოთქვამს...“

„თავის წერილებს ილია ჭავჭავაძე ისე ათავებს, როგორც შეშვენის სახელგანთქმულ კაცს...“

ასეთი შთაბეჭდილება რჩება: მახვილი და „მწარე“ სიტყვის დიდოსტატს, აკაკის, ზოგჯერ თითქოს კალამი გაექცევა ჩვეულებისამებრ, მაგრამ ახსენდება, რომ ილიასთან აქვს საქმე და დროზე დაიოკებს სურვილს... მაგრამ სათქმელს მაინც ამბობს, ოღონდ ქარაგმულად, თითქოს მკითხველი ამბობს, სხვა ამბობს და არა აკაკი წერეთელი!...

ამონარიდი აკაკის საპასუხო წერილიდან: „ხანდახან არათუ ფრაზების და სიტყვის, ერთი მარცვლის ჩამატებით ან გამოკლებით შეიძლება აზრი შესცვალოს კაცმა. აი, თუ გინდა ეს მაგალითი ავიღოთ. მე ვამბობ: „ბატონი ჭავჭავაძე არ ყოფილა ლექციაზე და რაც წარმოსთქვა მის შესახებ, გულწრფელად მო“

სვლია და არა სხვაგვარ რამ კრიმანჭულობით“ და სხვ. ეს რომ ვინმემ შესცვალოს ამ გვართ: „ბატ. ილია ჭავჭავაძე არ ყოფილა ლექციაზე და რაც წარმოუთქვამს მის შესახებ, გულწრფელობით არ მოსვლია, გარნა სხვაგვარკრიმანჭულობით“ და სხვ. ეს ჩემი ბრალი იქნება?..“

საინტერესო ფაქტია: აკაკის წერილი არ დაბეჭდილა; ილიას ლექცია არ მოუსმენია; სხვის ნაამბობს, ინფორმაციას დაეყრდნო და კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა აკაკის ნააზრევი. საპასუხი წერილში აკაკი მისამართებს დააზუსტებს, ამბის მიმტანს დააკისრებს უპირველეს პასუხისმგებლობას.

„საზოგადოთ ჩემს ლექციებზე მე არ ვეგულებოდი იმ ზოგიერთებს, რომლებსთვისაც საჭირო გახდა განმეორებით უბნობა, მაგრამ ახლა კი ჭავჭავაძის წერილებით ჩანს, რომ თურმე ჩიჩინიც ყოფილა საჭირო! ამას მე ვერ შევჰკადრებ საზოგადო მსმენელებს და მით უფრო ჭავჭავაძეს... „საჩინო“ მიმაჩნია მხოლოდ ის მცირე გუნდი ზოგიერთებისა, რომელთაც ჩემი სიტყვები თავისებურათ გაიგეს და რომლის აყოლითაც ბატ. ილია ჭავჭავაძემ სამსჯავროზე გადმოდგა ფეხი ბანის სათქმელად“.

ამას აკაკი წერილის დასაწყისში ამბობს. ამით თითქოს ილიას პიროვნებისადმი ბოდიში მოიხადა, რაღაც ტვირთისაგან თავი გაითავისუფლა. მეტი თავისუფლება შეიძინაო და მეტი პილპილი გაურია სათქმელს; მწარე და დაუნდობელი ხდება:

„ნამეტანი გამჭრიახობა იგივე გულთამხილაობაა, მაგრამ გულთამხილავემა მხოლოდ ის უნდა ამოიკითხოს სხვის გულში, რაც იქ წერია და არა ის, რაც თვითონ სურს, რომ ჩაწეროს...“

„ეს კილო ბატ. ჭავჭავაძესაც კარგად შეუთვისებია, რომ მით უფრო ხელმარჯვეთ გვტყორცნოს ისარი, მაგრამ ის კი ავიწყდება, რომ ისრათ ნამდვილი საბუთი უნდა იხმაროს და არა მისგანვე შეწამებული!“

„თუ მე მართლა ვერ მოვახერხე ჩემი აზრის ნათლად და გასაგებათ გამოთქმა და საბუთებიც ხეირიანი ვერ მოვიტანე, მაშინ ჯერ უნდა ის ჩემი საბუთები გაერჩია, დაემტკიცებინა მათი

უვარგისობა ბატ. ჭავჭავაძეს და მერე თავის საკუთარი საბუთე-
ბითა და უფრო საგულისხმო ლოლიკით გამოელაშქრა“.

რასაც აკაკი ამბობს, ანბანური ჭეშმარიტებაა პოლემიკისა.
მწარე საყვედურს ვერ ასცდა ილია; ვერ უშველა მისამართების
დაზუსტებამ. გრძნობს ამას, როგორც ჩანს, აკაკი. ეხამუშება კი-
დეც ამგვარი საყვედურები ილიას მიმართ და თვითონვე ცდი-
ლობს, ილიას ამგვარ ქცევას მოუძებნოს ახსნა, გამართლება:

„აქ რასაც ბრძანებს ბატ. ჭავჭავაძე, ყველა კარგია, მაგრამ
საიღამ წარმოუდგენია ის, რომ ვითომ ჩემი აზრი და ჩემი ნა-
თქვამი იყოს ესეები ყველა და არა საკუთარი მისი ოცნება?.. მე
ფიქრადაც არ მომსვლია, რასაც ბატ. ჭავჭავაძე ასე გულდაგულ
მწამებს. და რამ აიძულა? ვერ გაიგო? შეუძლებელია! განზრახ-
ვით გადასხვაფერა? რა საფიქრებელია! აბა, რა? ის, რომ, უთუ-
ოდ, როდესაც მე დაბლა ვილოდი, ის აღმა ჰფრენდა მაშინ: არ
მისმინა, არ უგდო ყური ჩემს საუბარს და განაგონებს მიენდო!..“

იშვიათი მაგალითია და დიდი გაკვეთილი პოლემიკური
კულტურისა; საკუთარი ნააზრევის სისწორის მტკიცების ცდა,
მოპაექრისა თუ საკუთარი თავის პატივისცემა, თავმდაბლობის
მოძენტის წინა პლანზე წამოწევა, საკუთარი პატივმოყვარეობის
შელახვის ხარჯზე ოპონენტის პიროვნული ღირსების ხელუხ-
ლებლობა:

„ეგება ჩემი ნათქვამი ბუნდოვანი იყო და გაუგებარი, რად-
განაც მე ვერ ვახერხებ კეცა-კეცათ საუბარს და ყოველთვის უბ-
რალო სიტყვებით, მდაბიო ლექსებით გამოვთქვამ ჩემ აზრს?..“

თუმცა მთლად ზუსტი არ უნდა იყოს ჩემი კომენტარი –
საკუთარი პატივმოყვარეობის შელახვის ხარჯზე-მეთქი, რომ
ვთქვი როცა აკაკი ოპონენტის ღირსებას უფროთხილდება და
იცავს, ამით საკუთარ თავს სცემს პატივს, საკუთარ ღირსებას
და ავტორიტეტს იცავს!...

* * *

ღიან, იციან ერთმანეთის ფასი. პატივს სცემენ ერთმანეთს,
წარმოაჩენენ და ბაირალივით მაღლა ასწევენ ერთმანეთის ღირსე-
ბებს – სხვათა დასანაზად და სამაგალითოდ...

„ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ერთს უღელს ვეწოდით, ერთი გზით დავდიოდითო“, – ჩასძახებს უკანასკნელ გზაზე მიმავალს აკაკი ილიას და ქართველი კაცისთვის არ სჭირდება კომენტარი ამ სიტყვებს.

გალაკტიონი მაინც იტყვის: „თვით ილიას დასაფლავების დღეს აკაკი მწარე ცრემლებით სტიროდა და ასე მოიქცეოდა ილიაც, რომ აკაკის ცხედარი დაენახა“. ღიახ, და იმასვე იტყოდა, რაც აკაკიმ თქვა...

დიდი იაკობი ილიას შესახებ წერს: „იქნება არც ერთს მსოფლიო გენიოსს არ ჰქონდეს იმოდენა მნიშვნელობა თავისი ერისათვის, რამდენიც აქვს ილია ჭავჭავაძეს საქართველოსთვის.“ შეუმცდარია ალღო დიდი ქართველისა, მაგრამ მაინც მგონია, რომ ამ კონტექსტში შეიძლებოდა ილიას ნაცვლად აკაკის სახელიც ჩაგვესვა... და ღრმად მწამს, თვით იაკობის სახელის ჩასმაც შეიძლება...

და ეს ბედნიერებაა ერისა!...

მთელს საქართველოში იაკობ გოგებაშვილი ერთადერთი მოღვაწეა, რომელიც თავისი შრომით და ენერჯით, თავისი მძლავრი კალმის ნაწარმოებით უდიდეს სამსახურს უწევს მთელ ქართველობას... ჩემი და ილიას ღვაწლი რა მოსატანია იმ დიდ ღვაწლთან, რომელიც იაკობ გოგებაშვილს მიუძღვის ქართველი ერის წინაშე... იაკობ გოგებაშვილი ღირსია იმისა, რომ მას ქართველმა ხალხმა სიცოცხლეში ძეგლი დაუდგეს.

აკაკი წერეთელი

აკაკი პატარა საქართველოა!...
აკაკი განხორციელებული მამულიშვილობაა!...
აკაკი ქართული პოეზიის ფეხადგმული იაღბუზია!..

იაკობ გოგებაშვილი

* * *

გავიხსენოთ 1897 წელს აკაკის მიერ თელავში წარმო-
თქმული სიტყვა. ერთი ფრაგმენტი: „პატარა ცისარტყელა ვერც
ათბობს, ვერც ანათებს, მხოლოდ თვალს იტაცებს და სჭრის,
მაგრამ მაინც გამოდარების ნიშნად არის მიჩნეული. გვალვის
დროს ერთი პატარა ღრუბლის ნაგლეჯიც, სადმე ცის კიდეში
გამოჩენილი, ქვეყანას ახარებს. შეჩერდებიან მუშები და ამბობენ:
ღმერთო შენს მადლს! კარგი ნიშანია: ამ პატარა ნაგლეჯს
სხვებიც შეუერთდებიან, ცას დაფარავენ და მოგვეკვლინება წვიმა,
ქვეყნის განმანდლებელიო. ...ის პატარა ცისარტყელა კახეთში
გამოჩნდა და ის ღრუბლის ნაგლეჯებიც აქეთ დავინახეთ. რასაკ-
ვირველია მიხვდებით, რომ აქ იგულისხმება თქვენივე შვილი ბ-
ნი ილია ჭავჭავაძე“.

„ის პატარა ცისარტყელა და ის ღრუბლის ნაგლეჯები“
იმერეთშიც გამოჩნდა 1840 წელს. 9 (21) ივნისს ზემო იმერეთ-
ში, სხვიტორში: როსტომ წერეთლის ოჯახში ვაჟი დაიბადა...
1840 წელი საქართველოს ისტორიაში ამ ფაქტითაც შევიდა:
აკაკი წერეთელი დაიბადა.

ღირსსაცნობი ფაქტი: 1999 წელს პროფესორმა ზურაბ
ჭუმბურიძემ გამოსცა წიგნი „იმერეთის თავადთა და აზნაურთა
ოჯახები“, რომელშიც 161-ე ნომრით როსტომ როსტომის ძე წე-
რეთლის ოჯახია შეტანილი; „მისი ცოლი ეკატერინე; მათი ვა-
ჟიშვილები: დავითი, იასონი, აკაკო. ქალიშვილები: ანა, მავრა“
(გვ. 308). წიგნზე თანდართულ გამოკვლევაში ვკითხულობთ:
„ჩახედეთ ჩვენი წიგნის სახელთა საძიებელს და დარწმუნდებით,
რომ აკაკი (ან აკაკო თუ კაკო) იმ დროს იმერეთის თავადაზნა-
ურთა შორის სხვას არავის რქმევია. აქედან კარგად ჩანს, რომ
ამ სახელის შემდგომდროინდელი პოპულარობა და გავრცელება
მთელ საქართველოში სწორედ აკაკი წერეთლის დიდი სიყვარუ-
ლითა და პატივისცემით აიხსნება“. „მთელ საქართველოშიო“, ამ-

ბობს ავტორი იმიტომ, რომ იმჟამად სახელი – აკაკი არც გურიის თავად-აზნაურთა ოჯახებში გვხვდება (ეს წიგნი ბ-ნმა ზურაბ ჭუმბურიძემ 1993 წელს გამოსცა) და არც აღმოსავლეთ საქართველოს თავადაზნაურთა ოჯახებში (ეს წიგნი გამოიცა)... დღეს? 1997 წელს გამოცემული წიგნის „გვარ-სახელები საქართველოში“ (ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე) მიხედვით 13415 კაცს ჰქვია აკაკი, 1432-ს – კაკო... მართლაცდა ღირსსაცნობი ფაქტია...

„ის პატარა ცისარტყელა და ის ღრუბლის ნაგლეჯები“ ქართლშიც გამოჩნდა 1840 წელს. 15 (27) ოქტომბერს შიდა ქართლში, ვარიანში, სიმონ გოგებაშვილის ოჯახში, ვაჟი დაიბადა... 1940 წელი საქართველოს ისტორიაში ამ ფაქტითაც შევიდა: იაკობ გოგებაშვილი დაიბადა.

როცა იმერეთი და ქართლი აკაკისა და იაკობის დაბადებით იწონებდა თავს, კახეთში გამოდარების ნიშანი – ცისარტყელა – უკვე სამი წლის მოვლენილი იყო; 1937 წლის 27 ოქტომბერი (8 ნოემბერი) კი უკვე შესული იყო ისტორიაში: კახეთში, ყვარელში, გრიგოლ ჭავჭავაძის ოჯახში, ილია ჭავჭავაძე იზრდებოდა.

„ქართლ-კახეთი-იმერეთი...“

იაკობი-ილია-აკაკი...

უზარმაზარი წყალობა გაიღო ღმერთმა ქართველებისათვის.

ეს სამება – ილია, აკაკი, იაკობი – ნებისმიერი ერის ისტორიას დაამშვენებდა...

* * *

ილია და აკაკი ზმაურითა და ბრძოლით შემოვიდნენ საზოგადო ასპარეზზე. უამრავი საფიქრალი გაუჩინეს მშვიდი ცხოვრებით გართულ „მამათა“ თაობას...

და როცა XIX საუკუნის 60-იანი წლების მოღვაწეთა შესახებ იწყებენ საუბარს, უპირველესად ჩვეულებრივ ილიასა და აკაკის ახსენებენ...

მაგრამ ახლა აკაკის მოვუსმინოთ: „მთელს საქართველოში იაკობ გოგებაშვილი ერთადერთი ქართველი მოღვაწეა, რომელიც თავისი შრომით და ენერგიით თავისი მძლავრი კალმის ნაწარმო-

ებით უდიდეს სამსახურს უწევს მთელ ქართველობას. იაკობ გოგებაშვილის მიერ შედგენილი ქართული სახელმძღვანელოებით მოფენილია მთელი საქართველო. ვინაა ისეთი ქართველი, რომ იაკობ გოგებაშვილის დედანაზე არ აეხილოს თვალები. ჩემი და ილიას ღვაწლი რა მოსატანია იმ დიდ ღვაწლთან, რომელიც იაკობ გოგებაშვილს მიუძღვის ქართველი ერის წინაშე, ქართველი მწერლების ნაწერებს დღეს დღეობით თუ გასავალი აქვს, იაკობ გოგებაშვილს უნდა ვუმაღლოდეთ. იაკობ გოგებაშვილმა ქართველ ხალხს ქართული ენის სიტკბოება ყურში ჩააწვეთა, ქართველ ხალხს ქართული ენა შეაყვარა. განა ეს პატარა საქმეა! იაკობ გოგებაშვილი ღირსია, რომ მას ქართველმა ხალხმა სიცოცხლე-შივე ძეგლი დაუდგას. ეს ღირსეული მამულიშვილი შეუპოვარ დარაჯად უდგას ქართველ ერს და სიტყვით, საქმით, მწერლობის საშუალებით მედგრად იგერიებს ჩვენზედ მოსეულ მტერს...”

ღიას, ამას აკაკი წერეთელი ამბობს თავისივე თანატოლი მოღვაწის – იაკობის – შესახებ... არ იყო ეს მხოლოდ აკაკის აზრი.

ცნობილია ისიც, რომ ილია იაკობს „ეროვნული სკოლის მოამაგეს, მებრძოლს, გაბეღულ კალმოსანს“ უწოდებდა. მოდი, გავიხსენოთ, კიდევ ერთხელ ჩავიკითხოთ ალ. ფრონელის მოგონება: „ილიასთან ვიყავით. შემოუტანეს იაკობ გოგებაშვილის სასწრაფო წერილი. სასწრაფო იმიტომ, რომ პასუხს ახლავე მოითხოვდა... ილია თავის კაბინეტში შევიდა პასუხის დასაწერად, გაიარა ერთმა საათმა, გაიარა მეორემ, მაგრამ ილია არ გამოდიოდა... ბოლოს, როგორც იქნა, გამოვიდა და წაგვიკითხა, რაც დაეწერა. სულ რამდენიმე სტრიქონი იყო, ხუთი-ექვსი...“ როცა გაკვირვება გამოუთქვამთ იქ მყოფთ ამდენი დახარჯული დროის გამო, ილიას უბრძანებია: „იაკობ გოგებაშვილი პატარა კაცი არ არის. ბევრი რამე, რასაც ის მოიწერება, ან რასაც იმას მისწერენ, შეიძლება ისტორიის ხვედრი გახდესო“. – ფრონელი არ აზუსტებს, ეს როდის იყო, მაგრამ არა აქვს ამას არსებითი

მნიშვნელობა: შეუმცდარია აზრი ილიასი და უტყუარია შეფასება თანამოკალმისა.

თითქოს ერთმანეთს ეჯიბრებიანო ერთმანეთის ქებაში. ერთ-ერთ სადამოზე იაკობს უთქვამს: „მე ღირსი არა ვარ იმ ქება-ღიღებისა, რომელიც მე თქვენ მომიპოვეთ. მე ქართველი ხალხისთვის ბევრი არაფერი გამიკეთებია, მაგრამ თუ მართლა რამე გაუკეთე ქართველ ხალხს, მე ეს გავაკეთე ილია ჭავჭავაძის დახმარებით და ხელშეწყობით.

ჩინ-ორღენების მოყვარული ქართველები როდესაც თავს მესხმოდნენ, ჩემი ერთადერთი იმედი, მფარველი და ნუგეშისმომცემი ილია ჭავჭავაძე იყო.

თუ ღღეს ჩემ მიერ შედგენილ სახელმძღვანელოებს: „ღდა ენას“, „ბუნების კარს“ და „რუსსკოე სლოვოს“ საქართველოს სკოლებში ფართო გასავალი მიეცა, ეს უმთავრესად ასე მოხდა ილია ჭავჭავაძის აქტიური დახმარებით და ხელშეწყობით...

ამ საქმეში აგრეთვე დიდი დამსახურება მიუძღვის საქართველოს ბულბულს აკაკი წერეთელს, რომელიც ჩემი სახელმძღვანელოების შედგენაში მუდამ აქტიურად მეხმარებოდა. ხელს მიწყოდა და მიგერიებდა ყველა იმათ, რომლებიც წინააღმდეგნი იყვნენ ჩემი სახელმძღვანელოების საქართველოს სკოლებში გავრცელებისა...“

(საგულისხმოა: აკაკის ეპითეტის გარეშე არ მოიხსენიებს...)

* * *

ვთქვით, ილია და აკაკი ბრძოლითა და ხმაურით შემოვიდნენ საზოგადო ასპარეზზე...

იაკობმა მოკრძალებით შემოაღო ფართო კარები და თავის საქმეს მიაშურა – სკოლას. ილიასა და აკაკის მხარში ამოუდგა და იმ სფეროს სიმძიმე – ეროვნული სკოლა რომ ჰქვია – ძირითადად საკუთარ მხრებზე იტვირთა.

იაკობი 1863 წელს დაბრუნდა საქართველოში კიევიდან. 1865 წელს 25 წლის ჭაბუკი უკვე გამოსცემს წიგნს – „ქართუ-

ლი ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი მოსწავლეთათვის“. როგორც ამბობენ, ეს უპრეცედენტო შემთხვევაა, როცა ასე ახალგაზრდა კაცი ადგენს სახელმძღვანელო წიგნს, ანბანის სახელმძღვანელოს. მაგრამ ასეთი გამონაკლისები კაცობრიობის ისტორიამ იცის: საქმე გენიოსთან გვაქვს.

ღირსსაყვანილო ფაქტი: ლევ ტოლსტოის 43-44 წლის ასაკში შეუქმნია საანბანო წიგნი და სიამაყით უთქვამს: „ღარწმუნებული ვარ, რომ ჩემი „ანბანით“ სამარადისო ძეგლი დავიდგო“. ამას ამბობს კაცი, რომელიც იმ დროს ავტორი იყო რომანისა „ომი და მშვიდობა“ და იმ პერიოდში წერდა „ანა კარენინას“. მაგრამ, რაც იყო საანბანო წიგნის ფასი ერისათვის, იცოდა ღიღმა მწერალმა და ამიტომაც იწონებდა თავს. ამ გადასახედიდან თუ დავინახავთ იაკობ გოგებაშვილის პიროვნებასა და ღვაწლს, კიდევ უფრო კოლორიტულად წარმოჩნდება მისი გრანდიოზული ფიგურა...

* * *

მაგრამ იაკობი ამ პირველი წიგნით – „ქართული ანბანი“ – ნიადაგს იმზადებს მხოლოდ იმ ძეგლისათვის, რომელიც „ბუნების კართა“ და „ღელა ენით“ დაიდგა.

აი, აქ სჭირდებოდა იაკობს აკაკის თანადგომა და დახმარება. ვთქვით უკვე, ამ თანადგომისა და დახმარების გარეშე იაკობი ვერ იქნებოდა იაკობი. ამას თვითონვე ამბობს.

იაკობი კირილე ლორთქიფანიძისათვის გაგზავნილ წერილს მინაწერს გაუკეთებს: „ამ ცოტა ხანში უნდა გაუგზავნო ილია ჭავჭავაძეს და აკაკი წერეთელს გადაწერილი საყმაწვილო რუსული ლექსები ქართულს ენაზედ გადასათარგმნელათა. ლექსებს ბლომათ ვაწერიებ და კაი ხანს წაართმევს ამ ჩვენ პოეტებს მათი თარგმნა. ამიტომ, ცოტა არ იყოს, ვეჭვნეულობ, ვაი თუ უარი მითხრან... არ შეიძლება, რომ თქვენ, პეტრემ და კიდევ სხვებმა ვინმემ გავლენა თქვენი მხრით იქონიოთ ამ ჩვენ პოეტებზედ და გადათარგმნა მოანდომებინოთ და დააჩქარებინოთ“?

ისევ კირილე ლორთქიფანიძისადმი მინაწერი სხვა წერილიდან: „მე შევიტყვე, რომ ა. წერეთელი საზღვარს გარედ არისო. ვის მივმართო ლექსების გადასათარგმნელათ მის მაგიერათ, არ ვიცი“. ცხადია, იაკობისთვის აკაკი შეუცვლელია...

* * *

იაკობის სახელმძღვანელოს („ქართული ანბანი“) შესახებ მოგვიანებით ითქვა, რომ ეს „ქართული პედაგოგიური აზროვნების განვითარების ისტორიაში რევოლუციას უდრიდაო“ (ვ. რამიშვილი). თუმცა, ნამდვილი რევოლუცია ჯერ კიდევ მოსახდენია – „დედაენა“ შესაქმნელია.

იაკობი თავაუღებლივ განაგრძობს შრომას და 28 წლის ჭაბუკი გამოსცემს ენციკლოპედიური ხასიათის სახელმძღვანელოს – „ბუნების კარს“. ეს მეორე რევოლუცია იყო ქართული პედაგოგიკური აზროვნების ისტორიაში.

მთავარი მაინც წინაა („დედაენა“ შესაქმნელია)... აქ სჭირდება იაკობს აკაკისა და ილიას თანადგომა...

და, აი, ის მთავარიც: 1876 წელს გამოვიდა „დედა ენა“.

1894 წელს „ორხმიან საახალწლო ოპერეტაში“ ილია ასე შეეხუძრა იაკობს:

„ჩემი აწ ცანით ყოველმან
მას ვაქებ, რაცა მიქია:
დედა-ენა მიჩნს სახელად,
არ თავი გამიქიქია.
იგია ფუძე ქართველისა,
მაგარი, ვითა ჯიქია...
დედა-ენითა წვრთნა ყრმისა
მე ბევრჯერ მითქვამს, მიქია.
დედა-ენა პირველადვე
სიბრძნისაა ერთი დარგი.
ტკბილი ტკბილად გასაგონი,
ყრმათა წვრთნისთვის დიდი მარგი...
მით ზრდას არვინ დამიწუნებს,

თუ კაცია მართლა ვარგი...
სიტყვა სრულად გულსა სწვდება,
დედა-ენა მით არს კარგი“.

ეს პაროდია იაკობსა და ილიას შორის ურთიერთობის ნათელი მაგალითია; დიდი აღიარებაა იაკობისა ილიას მიერ.

ილიას აზრს თუ რა მნიშვნელობა აქვს, იცის იაკობმა. ილიას აზრი აკაკის აზრიცაა და ამიტომ მოიხსენიებს ჩვეულებრივ წყვილად. მათი (ილიასა და აკაკის) წყალობით ვარ, თუ ვარო...

საჩხერიდან აკაკი წერეთელი წერილს მისწერს იაკობს. ფრაგმენტი წერილიდან: „...რა არის, ნუ ხარ ეგოისტი, ერთი აქეთკენაც დაენახვე თვალთ ჩვენებურ ბავშვებს!... გუშინ ერთი პაწაწინა მეზობლის გოგონა მეკითხებოდა შენს შესახებ: ბელა-ტია (მელოტი) თუ არა იაკობ გოგებაშვილი? შვილები თუ ყავსო? გაწყრომა თუ იცისო? და სხვანი... ნეტავი მაჩვენაო და მეც შენს პორტრეტს დავპირდი. დიდათ გაიხარა, ცალკე მინდაო, თვარა „ფერხულიანი“ არის ჩვენს სახლშიო; „ფერხულიანს“ თურმე სხვებთან რომ ხარ, იმას ეძახის. თუ გაქვს, გეთაყვა, შენი პატარა სურათი, გამომიგზავნე...“

არა მგონია, ამ წერილს კომენტარი სჭირდებოდეს. და მაინც, ეს ურთიერთპატივისცემის, სიყვარულის, მოკრძალებისა და აღიარების მაგალითია, ღირსსაცნობი გაკვეთილი...

* * *

იაკობსა და აკაკის ხშირი მიმოწერა ჰქონიათ. ერთხელ იაკობს წერილი შეუგვიანებია აკაკისათვის. მოუბოდიშებს: „შენმა ყმაწვილმა მეგობარმა გიგო დიასამიძემ მითხრა იანვარში, რომ საყვერიელოდ დაბრუნდებო (აკაკი ევროპაში იყო – გ. გ.), მე ეს მჯეროდა, რადგანაც მასთან ერთად დავივიწყე, რომ სანატრელი საზოგადოდ ყოველთვის იგვიანებს, ან სულაც არ მოდის, და არასანატრელი კი მუდამ ჭენებით მორბის. ამ ჭეშმარიტების დავიწყება იყო მიზეზი, რომ წერილი ვერ მოგწერე...“

შეუგვიანდებათ ერთმანეთის ნახვა და „სანატრელს“ წერილებით ეხმაურებიან; ნახვის ნატვრას ამით იკლავენ...

აკაკი: „თუ ვინიცობაა მოიცალო და მოგინდეს ჩემთან წერილის მოწერა, რომელიც ჩემთვის სასიამოვნო იქნება, აი ჩემი ადრესი...“

იაკობი: „გიგზავნი აპელსინებს, რადგანაც გავიგე, რომ კიდეც გიყვარს და კიდევაც გარგებს. „სულით და გულით მიძღვნილი მცირედიც შეიწირებაო“, სთქვა ქართველმა პოეტმა, რომლის სიცოცხლის, სიმრთელის და გამარჯვების მონატრულია იაკობ გოგებაშვილი...“

ალბათ ამ შემთხვევის გამო იგონებს იოსებ სრესელი: „ერთ დღეს იაკობმა მეგობრის ავადმყოფობის ამბავი შეიტყო, ძალზე შეწუხდა და სასწრაფოდ გაუგზავნა სხვიტორში პატარა ბარათი და მცირედი მოსაკითხი. დიდი დრო არ გასულა, როდესაც იაკობმა გრძნობით აღსავსე წერილი მიიღო სხვიტორიდან, რამაც გაახარა მეგობრის ავადმყოფობის გამო დადარდიანებული იაკობი. აკაკი იწერებოდა: „ძმაო იაკობ, არის ხოლმე ისეთი გარემოებაც, როცა ადამიანი მადლობასაც ვეღარ ახერხებს. შენი მოსაკითხი სიცოცხლის წილად მივითვალე, იმდენად დაკმაყოფილდა ჩემი ზნეობრივი მხარე“.

კვლავ წერილების დიალოგი:

აკაკი: „ხანდახან კი მომენატრება ხოლმე, როგორც მართოსულს, ზოგიერთ ჩემი ნაცნობის ნახვა და მათ რიცხვში შენი ყველაზე უმაღლ. არ გეგონოს, რომ იმერულათა გწერდე!... აკაკურადა გწერ, მხოლოდ გულის აყოლით... თუ მოვაწიე გაისამდე, ეგებო გაგაბედვიო, როგორმე რამდენიმე დღით ჩამოტყუება!... იმედი კი არა მაქვს, მაგრამ მაინც თავს ვიტყუებ და გიმზადებ ოთახებს, სწორეთ, შენი გემოს საკადრისს“. მოგესხენებათ, თავისი ჯანმრთელობის გამო, იაკობი ძირითადად თბილისშია, ერიდება წასვლას... ამიტომ არა აქვს იმედი აკაკის...

* * *

პირადულ, ერთი შეხედვით, მხოლოდ სათავისო პრობლემებსაც უმხელენ ერთმანეთს, თითქოს თავიანთი მოქმედების დას-

ტურსაც სთხოვენ: აკაკი იაკობს მისწერს – „...მარსელში შვილი დამიხვდა. არ ვიცი, მე მომეგება თუ ჩემ ჯიბეს? თუ ჩემ ჯიბეს, შემცდარა, რადგანაც მე ყოველთვის და ყველგან კინაზური ჯიბით დავდივარ!...“ ასეთი გულისტკივილი კაცმა შეიძლება მხოლოდ უახლოეს პიროვნებას გაუმხილოს. იაკობია ასეთი პიროვნება აკაკისათვის.

იაკობიც ფიქრობს და ზრუნავს აკაკის შესახებ. ზრუნავს აკაკის ფონდის დაარსებაზე. ვალერიან გუნიასადმი მიწერილი წერილიდან: „სტატია გავუგზავნე საიუბილეო კომიტეტის მდივანს ფირცხალავას, რადგანაც იგი შეეხებოდა აკაკის ფონდსა. გაიცანით ეს სტატია და თუ მოგეწონოთ, დაბეჭდეთ თქვენს ალმანახში“... (1908 წელი).

იაკობს აფიქრებს და აღარღებს აკაკის მღვდმარეობა. ამიტომაც ამედებს და გულს უკეთებს მას; ერთი წერილიც: „დღეს შენ ცოტა პესსიმურს მღვდმარეობაში გნახე და ძლიერ გამიკვირდა. გამიკვირდა იმის გამო, რომ შენს პესსიმოზმს არავითარი საფუძველი არა აქვს. ექიმების საერთო აზრით, რომელიც მათ გამოსთქვეს კრებაზედ, შენი ჩინებული აგებულება გიქადის ხანგრძლივს და საღს სიცოცხლესა. სწორედ ამის გამო დაგენიშნა შენ პენსიად თვეში თხუთმეტი თუმანი, წინააღმდეგ შემთხვევაში ბევრად მეტს დაგენიშნავდით. დაგენიშნავდით იმის გამო, რომ სრული იმედი გვაქვს მხურვალე თანაგრძნობისა და სიუხვისა ქართულის საზოგადოების მხრივ. გარდა ამ ყოველთვიურის პენსიისა, კომიტეტი იკისრებს დაკმაყოფილებას ბანკისას, რომელშიც დაგირავებულა შენი მამული. ერთი სიტყვით, შენ სრულიად დამშვიდებული უნდა იყო, და შეგიძლიან იფიქრო მხოლოდ შენს მომავალს პოეტურს ქმნილებებზე, რადგანაც შენისთანა ოლიმპიელისათვის ამისთანა ფიქრი საუკეთესო ღონისძიებაა მაღალის მშვიდობიანობისათვის, რაც შეადგენს შენთვის აუცილებელს პირობას დროიანად გამორთელებისათვის“ (ხაზი ჩემია – გ. გ.).

ეს წერილიც უკომენტაროდ უნდა ჩავიკითხოთ, ალბათ...

* * *

ერთი უჩვეულო კომპლიმენტიც პირადი წერილებიდან: აკაკი სწერს იაკობს: „...სხვათა შორის მოამბის №11 გადავიკითხე და ძალიან მომეწონა. სწორედ კარგი ნომერია. მაგრამ გვირგვინი კი ყველა სტატიების „ნაცნობის“ სტატიაა. მე შენი სტატია მგონია და მართალია თუ არა? მაგრამ რომ შენი არ გამოდგეს, უფრო მოხარული ვიქნები! მაშინ ერთის მაგიერ ორი იაკობი გვეყოლება!!!“

მარიამ დემურიას საყმაწვილო წიგნების გამოცემა განუზრახავს და აკაკისათვის მიუმართავს. აკაკი საჩხერეშია. აკაკის ამ საქმისათვის შესაფერისად იაკობი მიუჩნევია. წერილს მისწერს იაკობს: „...საყმაწვილო წიგნები უნდა გამოვსცეთ ქალებმან და დაგვეხმარონ!... მე რა ავტორიტეტი ვარ, რომ აქ მომწვდენ? შენ მანდ არა ხარ? შენ უკეთ მოახერხებ საყმაწვილოსაც და სავაჟ-კაცოსაც?... გეთაყვა, თუ მოგმართონ, ზურგს ნუ უჩვენებ...“

პატივმოყვარეობა და ამბიცია შორსაა მათგან. საქვეყნო საქმეს ასე სჭირდება: ვინც უკეთ შეძლებს ამა თუ იმ საქმის გაძღოლას, საქმე მან უნდა აკეთოს. ამის მაგალითი თავად იაკობსაც მოუცია:

გაზეთ „კაკაზში“ იანოვსკის წერილი გამოქვეყნდა ჩვენს ქვეყანაში სახალხო სკოლების მოწყობის თაობაზე. იაკობი წერს: „პასუხის დაწერა რედაქციამ მე დამავალა; მაგრამ მე მივუგე: საჭიროა უფრო გამოჩენილმა და გავლენიანმა ქართველმა გასცეს პასუხი, მაგალითად ილია ჭავჭავაძემ. ყველა საჭირო მასალას ილიას მე თვითონ მივუტან; სამაგიეროდ როცა ამ დღეებში იანოვსკის პლანი გამოვა, მის გარჩევას მე ვკისრულობ-მეთქი. და ასეც მოხდა. ასეთი განაწილება შრომისა ილიას და ჩემს შორის პირველი არ იყო. როცა გორის საოსტატო სემინარიდან დასაბეჭდად მოუვიდა 1876 წელში მზრუნველსა ქართულ-რუსული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი, რუსული ასოებით დაწერილი, ნაცვლად ქართულისა, ილიამ და მე გადავწყვიტეთ მასხრად აგვეგდო – იმას „ივერიაში“ და მე „დროებაში“ და კიდევ

შევასრულეთ ორივე და მახინჯი ჩანასახი ღელის მუცელშივე გა-
წყალდა“.

ბელნიერი შემთხვევაა: გვერდიგვერდ მოღვაწეობენ ილია,
აკაკი და იაკობი. იციან ფასი და ძალა თავიანთი თავისაც და
ერთმანეთისაც. საქვეყნო საქმეს ინაწილებენ და იმარჯვებს ეს
საქვეყნო საქმე...

ერთმანეთის ძალასა და ენერგიასაც უფროხილდებიან. ან-
ტონ ფურცელაძემ 1909 წ. გაზეთ „Тифлисский листок“-ში
წერილი გამოაქვეყნა ბანკის მუშაობის თაობაზე. თავის თავზე
ბევრი რამ მიიწერა და სხვისი ღვაწლი მიჩქმალა. აღაშფოთა
ამან იაკობი და გაზეთ „Закавказье“-ში საპასუხო წერილი და-
ბეჭდა. აკაკიმ მისწერა იაკობს: „შენი წერილი ანტონზე წავიკი-
თხე, რას იხარჯებოდი? ვინ შენ და ვინ ანტონი?...“

როგორ მიმართავენ ერთმანეთს... იაკობი თითქმის ერთნაი-
რად იწყებს პირად წერილებს – „ძვირფასო აკაკი!“ ერთადერთ
წერილს იწყებს ასე: „ბატონო აკაკი!“ ამ წერილში საყვედურია
გამოთქმული აკაკის მიმართ: „...რომელმა ჭორიკანა ჭინჭრაქამ
დაგარწმუნა, რომ მე „ივერიაში“ ვითომ მხურვალე მონაწილეო-
ბას ვიღებ...“ და მისთანანი. ითქვა საყვედური, იმართლა თავი
იაკობმა და წერილი ტრადიციულად, აკაკისადმი სიკეთის სურვი-
ლით დაასრულა: „ივერიის“ სხვადასხვა მძიმე შეცდომაში თუ
დანაშაულობაში, მე იმდენადვე ბრალი მიდევს, რამდენიც შენი
სახლ-კარის გადაბუგვაში. ქართველი გლეხის აზრით, ქონების
ცეცხლით გადაბუგვა – პატრონის დღევგრძელობას მოასწავებსო.
ვინუგეშოთ ამ ტკბილი იმედით მაინცა. თქვენი ყოველი სიკეთის
მონატრური იაკობ გოგებაშვილი...“

ღირსსაცნობი ფაქტი: ერთი პირადი წერილი შემორჩა ია-
კობისა ილიასადმი. ასე იწყება: „ძმაო ილია“ და საერთოდ, ჩვენი
კლასიკოსების ეპისტოლარული მემკვიდრეობა შესასწავლია,
თუნდაც მიმართვის ფორმები. ბევრი რამ ჩანს საგულისხმო ამ
ფორმებში...

აკაკის წერილებში მეტი მრავალფეროვნებაა: „ძმაო იაკობ!“ „ძვირფასო მეგობარო იაკობ“, „წარსულის შვილო, მომავლის მამა და მყობადის გაღია, ძმაო იაკობ!“, „ბატონო იაკობ!“ ამ შემთხვევაშიც ბატონობით მიმართვა განაწყენებული ადრესანტის პოზიციის გამოძღვანებაა: „მიკვირს და გამკვირვებია, რომ ის გაზეთი, სადაც შენ მსურვალე მონაწილეობას იღებ, კიდევ მაინც ასე წინდაუხედავად წაიკუნტრუშებს ხოლმე!...“

აქაც ჩანს თითოეული მათგანის პიროვნება... განუმეორებელი და სანიძეო ურთიერთდამოკიდებულება.

პირად წერილში მისწერს იაკობი აკაკის: „საზოგადოდ უნდა მოგახსენოთ, რომ ამ ჩემს წიგნშიც არ მოიპოვება არც ერთი სიტყვა, არც ფრაზა, რომელიც ნათქვამი იყოს სახელის გულისათვის. ყოველ შემთხვევაში მე სახეში მქონდა და მაქვს სიკეთე ჩემი ტანჯული ერისა და სხვა არაფერი. ეს შენ კარგად იცი და მინდა, რომ სხვებმაც შეიგნონ...“

სიცოცხლე მხოლოდ მაშინ ფასობს, თუ ქვეყნისთვის სასიკეთო საქმეს აკეთებ: „პირადათ ჩემთვის სულ ერთია, დღეს აღარ ვიქნები თუ ხვალ, მაგრამ ის კი მწყინს, რომ, როდესაც დავმწიფდი, ჩავჯექი გრძნობა-გონებაში, მაშინ უნდა შევიქმნე უძლიური და ურგები ქვეყნისათვის...“ ამ დარდსაც აკაკი იაკობს გაუმხელს პირად წერილში...

არ არის შემთხვევითი ეს განღობა ერთისა მეორესთან.

* * *

იაკობი ხანგრძლივად ავადმყოფობდა. 1912 წლის 14 მარტს ანდერძი შეუდგენია (1 ივნისს გარდაიცვალა). თავისი ქონება „წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“ უანდერძა და მასვე დააკისრა ანდერძის პირობების დაცვა. ერთ-ერთი პირობა ასეთი იყო: „წერა-კითხვის საზოგადოება“ ყოველწლიურად აძლევს აკაკი როსტომის ძე წერეთელს ას მანეთს, როგორც ჰონორარს იმ საბავშვო ლექსებისათვის, რომლებიც იბეჭდება „დედა-ენაში“ და რომლებიც ჩემის თხოვნით სპეციალურად დაწერილა ამ ჩემი გამოცემისათვის...“ იაკობმა ანდერძში პერსო-

ნალურად მოიხსენია თავისი და – ეფემია, დისშვილები გიორგი და კონსტანტინე, ძმისშვილი შალვა და აკაკი წერეთელი! ღირს-საცნობი ფაქტია...

აკაკის ბელმა არგუნა, გამოსათხოვარი სიტყვა ეთქვა იაკობისთვის. ასე დაასრულა სიტყვა: „აქ კი ილაღადებენ შენი ნაშრომნი და დარჩება სამარადისოდ შენგან გატკეპნილი გზა და ვინც ამ გზას არ გაივლის, ის არც ქართველად იხსენიება. კურთხეულ იყოს სამარადისოდ ის წმინდა გზა და მასთან ერთად სახსენებელი შენი...“

იყვნენ მოღვაწენი, იცოდნენ ფასი ერთმანეთისა და გვიტარებდნენ ერთმანეთის შეფასება-დაფასების სამომავლო გაკვეთილებს.

ერთმანეთში არ დაობდნენ? არ კამათობდნენ? ყველაფერში ეთანხმებოდნენ ერთმანეთს? არ იყო, რა თქმა უნდა, ასე...

* * *

გავიხსენოთ ცნობილი პაექრობა აკაკისა და იაკობს შორის ენობრივ საკითხებზე. ესეც გავიხსენოთ: ზოგადი პოზიცია თაობისა, ილიას თაობისა, საერთოა: ენა უნიკალური ფენომენია და ეროვნულობის უპირველესი ნიშანი; მამულიშვილობა, მამულის-მოყვარეობა დედაენის სადარაჯოზე მტკიცედ დგომა.

ვფიქრობთ, დღევანდელ მკითხველს ბევრ რამეზე დააფიქრებს მათი სიტყვა, საქმე და ქმედება; საუკუნისწინანდელი კულტურა პოლემიკისა. ფაქტია: მათთვის არსებობს საზოგადო საქმე და უკომპრომისობა საზოგადო ინტერესებიდან გამომდინარე. პიროვნულ სიმპათია-ანტიპათიებს ამ შემთხვევაში ნაკლებ ანგარიშს უწევდნენ. უფრო სწორად: პიროვნული ურთიერთობანი, პიროვნული სიმპათია-ანტიპათია ობიექტურ სათქმელს გვერდს არ აავლებინებს. ზოგჯერ შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ ძალზედ მკაცრია ტონი მოპაექრეთა; ერთი შეხედვით პიროვნული ღირსების შემლახველიც, თითქოს, მაგრამ ეს მხოლოდ „თითქოს“... მათი პირადი ურთიერთობები, მათი პირადი დამოკიდებულებები ამით

არ იცვლება, ეს მათ ურთიერთდამოკიდებულებაზე უარყოფითად არ მოქმედებდა...

დღეს გაჭირდება მსგავსი მაგალითების მოძიება. ალბათ დრომ უნდა განვლოს, რომ ჩვენი საპოლემიკო კულტურა იმ დონეზე ავიდეს, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში რომ იყო...

ახლა კონკრეტულად: ენობრივ საკითხებზე პაექრობენ აკაკი და იაკობი.

* * *

1894 წლის 3 ივლისს გაზეთ „კვალის“ 28-ე ნომერში დაიბეჭდა აკაკი წერეთლის მომცრო წერილი „ჭრელი ფიქრები“. აკაკი ჩვეული იუმორისტული და ირონიული სტილით მიმოიხილავს გაზეთ „ივერიის“ 137-ე ნომერში დაბეჭდილ არაკს. არაკის პერსონაჟები არიან გუგული, ბულბული და ვირი. წერილს ასე დაასრულებს აკაკი: „ერთი წუნი იმ ვირისა ის არის, რომ ქართული არ ჰცოდნია; მის ნაცვლად, რომ გუგულს უთხრას, პირველ მგალობლად „აღღიარებო“, ის ჩიქორთულად ეუბნება „გაღიარებო“. საგულისხმოა, რომ „ჭრელი ფიქრების“ ავტორი საანალიზოდ აღებული არაკის ავტორს არ ასახელებს. არადა, ავტორი „ივერიაში“ გამოქვეყნებული არაკისა იაკობ გოგებაშვილი იყო. ამიტომაც იაკობი პასუხს გასცემს, „პაწია სამაგიერო“ ჰქვია საპასუხო წერილს, რომელსაც ასეთ ეპიგრაფს წარუძმღვარებს: „რომელითა საწყაულითა მიუწყოთ, მოგეწყოსთ თქვენ“. ეს ეპიგრაფიც და სათაურიც იმას გულისხმობს, რომ იაკობი თავს იმართლებს და ენობრივ შეცდომებს დაძებნის აკაკის წერილში.

აკაკიმ სადავოდ გახადა „აღღიარებ“ ფორმის მართებულობა. მოდით ჩავუფიქრდეთ: ორი გენიოსი, საქვეყნო საქმეში ყელამდე ჩაფლული მოღვაწეები „იცლიან“ და ერთი ზმნური ფორმის მართებულობა-უმართებულობაზე დავობენ, პაექრობენ... თითქოსდა მარტივი საკითხია „აღღიარებ“ არის სწორი თუ „აღღიარებ“. შეიძლება ზოგ დღევანდელ „მოღვაწეს“ ღიმილიც კი მოჰგვაროს ამ ფაქტმა (– მეტი საქმე არა ჰქონდათ?), მაგრამ როგორც ერთისათვის, ისე მეორისათვის საკითხი უფრო პრინციპულად

დგას: საქმე სწორმეტყველებას ეხება და ამ შემთხვევაში აკაკი თვალს ვერ მოუხუჭავს ვერავის შეცდომას... ასევე პრინციპულია ეს საკითხი იაკობისათვის – მას ქართული დაუწუნეს! დიას, ქართული დაუწუნეს კაცს, რომელმაც მთელი შეგნებული ცხოვრება ქართული ენის სამსახურს შეაღია... სხვა რომ არა იყოს რა, ამგვარი საქმიანობის კაცისთვის ეს თავმოყვარეობა-პატივმოყვარეობის შელახვაა...

თუმცა ნუ გავიგებთ ასე; იაკობი არასდროს ყოფილა ახირებული პიროვნება; მე ასე ვთქვი და ესაა სწორიო – არ იყო მისი პრინციპი. მართალია, იგონებენ, რომ „თავისნათქვამა“ იყო, მაგრამ „თავისნათქვამობა“ საკუთარი აზრის ჭეშმარიტებაში დარწმუნებულობის გამოხატვა იყო. მისი თანამედროვენი არაერთ მაგალითს მოიყვანენ ამ აზრის დასტურად...

იაკობი პირადი ღირსების შელახვად არ მიიჩნევს საკუთარი შეცდომის აღიარებას. ამბობდა, შეუცდომელი მხოლოდ ღმერთია და უსაქმო ძულისგუდაო!... ეს გენიოსთა დიდკაცური თვისება იყო... არა თუ აკაკი წერეთელისაგან, რომელსაც იაკობი უაღრესად დიდ პატივს სცემს, არამედ ნაკლებად გამოჩენილი და ახალგაზრდა კაცისაგან მიუღია მას შენიშნა.

იოსებ მჭედლიშვილი იგონებს: 15-16 წლისა ვიქნებოდი, იაკობს რომ გავეცანიო. „როდესაც ლაპარაკში შევეჩვიე, ისე წავთამამდი, რომ აქა-იქ ფრთხილად ენაც დაუწუნე მის სახელმძღვანელოებს... თქვენს წიგნებში ზოგან არ არის ხალხურად დაწერილი წერილებიო... – აბა, სადა, მაჩვენეო“, – უთქვამს იაკობს და „ბუნების კარი“ მიუწვდია; ცოტა არ იყოს, შევეფიქრდიო, განაგრძობს ი. მჭედლიშვილი. დინჯად გადაუშლია წიგნი და უპოვია სასურველი – ამბავი გველზე, რომელიც ასე იწყება: „ყველამ იცის, რომ გველი შხამიანი ცხოველია“. ყმაწვილკაცს შეუნიშნავს, ხალხი იტყვის: „ყველამ იცის, გველი შხამიანი ცხოველია“. ი. მჭედლიშვილს მსგავსი მაგალითები სხვაც დაუძებნია. იაკობს უთქვამს: „იცი, ყმაწვილო, შენ მართალი ხარ, ზოგიერთ ადგილს არ უნდა „რომ“. მერე წიგნიც უჩუქებია და

უთხოვია, რაც კი გასწორების ღირსად ცნო, გაასწორე და მომიტანეო...

ისიც ცნობილი ფაქტია, რომ იაკობს ჯილდო ჰქონდა დაწესებული, ვინც მის სახელმძღვანელოში შეცდომას აღმოაჩენდა, თითო შეცდომაში შაურს ჩუქნიდა; ეს მაშინ, როცა „დედაენის“ საანბანე ნაწილი ორი შაური ღირდა... წიგნის საფასურის ნახევარს აძლევდა საჩუქრად ერთი შეცდომის აღმომჩენს!

და ამიტომაც ერთი სადავო ზმნური ფორმის გამო – **გადიარებ** თუ **ადგიარებ** – პოლემიკას უმართავს აკაკის... თუმცა, არა მხოლოდ აკაკის: იაკობის საპასუხო წერილს „კვალის“ სარედაქციო წერილი მოჰყვა. რა თქმა უნდა, აკაკის ემზრობოდნენ. შემდგომ იაკობს დაუპირისპირდნენ გ. წერეთელი, კ. დოდაშვილი და ს. ხუნდაძე. ამ პოლემიკის დროს 7 წერილი გამოქვეყნდა იაკობისა, ბევრად მეტი სხვებისა... დავის საგანი, გარდა აღნიშნული ფორმებისა, სხვა საკითხებიც გახდა.

იაკობი პრინციპულად იცავს თავს და ყველა საპასუხო წერილში აკაკის სახელი გაიელვებს, როგორც პოლემიკის წამომწყებისა და ამ პოლემიკის ფარული წამქეზებლისა. აკაკის ირონიულ, ზოგჯერ ცინიკურ, ტონს არც იაკობი ჩამორჩება. ზოგ შემთხვევაში ისეთი შთაბეჭდილება შეიძლება დარჩეს მკითხველს, თითქოს დაუძინებელი მტრები ეპაექრებიანო ერთმანეთს. მაგალითად, აკაკის „ჭრელი ფიქრების“ საპასუხო წერილში „პაწია სამაგიერო“ იაკობი წერს: აკაკის წერილი „შეთხზულია მხოლოდ წერილის კუდისთვის, რომელიც სწორედ მორიელის კუდს მოგაგონებთ. აი, ეს გესლიანი კუდი მთლად“ და იაკობს შემდეგ მოჰყავს ციტატა, ზევით რომ მოვიყვანეთ, ის ციტატა. იაკობის წერილის ამ ადგილს და საერთოდ იაკობის განწყობას აკაკი საპასუხო წერილში ასეთი ვარიაციით წარმოგვიდგენს: იაკობი ამბობსო, „აკაკიმ მორიელივით კუდი მოიქნია, ჩემი გათახსირება მოინდომა; მოუმიზეზებია, უნდა დაბალ ღობედ მნახოს, დამჩაგროს, უსაფუძვლოდ მიკბინოს და სხვანი“... აკაკი, რა თქმა უნდა, ამუქებს იაკობის აზრს. აქვე შევნიშნავთ, ასე გამოუქება, ასე და-

ძაბვა სიტუაციისა სამსჯელო საგნის (დედაენის სიწმინდის) დიდმნიშვნელოვნობიდან გამომდინარეობს...

და აკაკი განაგრძობს: „უნდა რომ დამჩაგროს, უსაფუძვლოდ მიკბინოს და სხვანი: თვარა მე ქართულში უცოდველი ვარ და სხვები კი ყველა დამნაშავეო და მათ რიცხვში, რასაკვირველია, აკაკიცო, რადგან მის პატარა წერილში ათი მსხვილი და უტყუარი შეცდომა ვიპოვეო“. ერთგანაც და მეორეგანაც საკმაოდაა ისეთი სიტყვები, რომლებიც შეიძლებოდა განაწყენების საფუძველი შექმნილიყო. მაგრამ სიტყვაზე გამოდევნება არაა მათი ჩვევა. ეს სიტყვა რად მითხარი და რად მაკადრეო, არაა ამაზე საუბარი... ყველაზე დიდი შეურაცხყოფა, რაც შეიძლება იაკობს ანდა აკაკის მიაყენონ, ესაა ენის უცოდინარობის დაბრალება. ამას უნდა მივაპყრათ ყურადღება. იაკობი წერს: „გესლიანობას ჯერჯერობით თვალი ავარიდოთ და მივაქციოთ ჩვენი ყურადღება მხოლოდ ენის უცოდინარობის დაბრალებას“. აკაკი ასე იტყვის: „ვნახოთ ახლა, ან თავს როგორ მართლულობს, ან მე როგორ მიმტკიცებს ენის უვიცობას...“

საგულისხმო ფაქტია და სადღეისოდაც სანატრელი თვისება კაცისა: **ქართველს ქართულის არცოდნა ყველაზე დიდ ცოდვად მიაჩნია და დედაენის უცოდინარობაში მხილება, ყველაზე დიდ დანაშაულად...** და ეს იყო საუკუნის წინათ. ეს იყო ილიას, აკაკის, იაკობის, ვაჟასა და ზოგი სხვისაც აქტიური ეროვნული პოზიციის გამჟღავნება. მათთვის **ჭეშმარიტი ქართველობის, მამულიშვილობის ერთ-ერთი გამოვლინება დედაენის ღირსეული ცოდნა იყო.**

დიდად საინტერესოა ისიც, ვის ეკამათებიან ისინი, ვის თვლიან პაექრობის ღირსად. იაკობ ბურჭულაძე იგონებს: „იაკობი ეკამათებოდა გიორგი წერეთელსა და დოდაშვილს, რომლებმაც უსაყვედურებს იაკობს: „ხმა ვერ ამოგვიღია გოგებაშვილის მიერ შედგენილი წიგნების შესახებ, მაშინვე იაკობი ქვა-გუნდასა და ცეცხლს დაგვაყრისო“. იაკობმა სხვათა შორის უპასუხა: „ოთხ კრიტიკოსში მხოლოდ ერთს ვაძლევდი პასუხს. ეს ჩვენი პასუხი

ყოველთვის იყო თავაზიანი, თუ კრიტიკოსი მართებულად გვეპყრობოდა ჩვენ და ჩვენს წიგნებსა. მაგალითად, წარსული წლის მაისში ერთმა ახალციხელმა მასწავლებელმა დაბეჭდა „ივერიაში“ ვრცელი შენიშვნები „დედაენის“ შესახებ. შენიშვნები იყო დაწერილი გულწრფელად (გთხოვთ მიაქციოთ ყურადღება – გ.გ.)... საგნის სიყვარულით, მიუდგომლად და მიუფერებლად. ჩვენც ასეთივე შენიშვნები დავუწერეთ „მოამბეში“ და სრულის თავაზიანობით მოვეპყარით. გ. წერეთელმა და ლოდაშვილმა ჩვენი დამცირება მონინდომეს და თვითონ იქმნენ დამცირებული ჩვენ მიერ“.

აქ აშკარად გამოიკვეთა საპოლემიკო პრინციპები იაკობისა: თავაზიანობა, გულწრფელობა, საგნის სიყვარული, ობიექტურობა („მიუდგომლობა“)...

მაგრამ დავუბრუნდეთ ისევ პაექრობას აკაკისა და იაკობს შორის. ერთი შეხედვით, ისეთი შთაბეჭდილება შეიძლება დარჩეს, თითქოს აკაკისთან კამათში თავაზიანობის პრინციპი ირღვევა: იქ გესლზე, შხამზე და მორიელობაზეა საუბარი. თუმცა ეს ერთი შეხედვით...

მაგრამ ჯერ აკაკისეული საპოლემიკო პრინციპიც გავიხსენოთ. იაკობის წერილს „პაწია სამაგიერო“ აკაკი უპასუხებს წერილით „არ ცოდნა, არ ცოდვაო“. წერილს ასე იწყებს: „ბატონმა ლოდაშვილმა, გიორგი წერეთელმა და მე დავსკვენით პირობა, რომ „კვალისათვის“ კიდევ ერთი განყოფილება მიგვემატებია – „სასწორმეტყველო“ და ჩვენს მწერლობაში როცა შევნიშნავდით ურიგო ქართულს, გვემხილება ხოლმე. პირველი სანიმუშო ისარი მე გავტყორცნე და იმ ისარმაც ყურთან გაუზუზუნა ბატონ იაკობ სიმონიძეს (სიმონიძე, მოგეხსენებათ, იაკობ გოგებაშვილის ფსევდონიმი – გ. გ.); – აკაკი განაგრძობს: ბატონი იაკობი ყურთან ისრის გაზუზუნებას როგორ აიცილენდა? ეს ჩვენ წინდაწინვე ვიცოდით, მაგრამ მაინც პირველად სიმონიძეს მიტომ გამოვეთამაშეთ, რომ ის სხვებზე უფრო შესამჩნევია: ის ზრდის და ისა წვრთნის ქართველ ახალგაზრდობას, ენასაც ყველა მისგან სწავლობს და, მამასადაძე, იმის მცირე შეცდომასაც უფრო მეტი ვნე-

ბის მოტანა შეუძლია, ვიდრე სხვისას. ეს ჩვენი უმანკო აზრი და კეთილი განზრახვა იყო...“

აქედან გამომდინარე, აკაკისეული პრინციპი პოლემიკისა შეიძლება ასეც ჩამოყალიბდეს: **ნებისმიერი კრიტიკა და ნებისმიერი პოლემიკა მაშინ შეიძლება ჩაითვალოს გამართლებად, თუ ის საზოგადო ინტერესს ემსახურება. პიროვნულ, სუბიექტურ ინტერესებზე აგებული პოლემიკა მანკიერი აზრია და ბოროტი განზრახვა.**

აქ ილიას აზრიც მინდა გავიხსენო: „ჩვენი ქართული ენა ისე გვიყვარს, რომ ჯერ ვეცდებით, რომ მის წინააღმდეგ არ მოვიქცეთ და თუ ღმერთი გაგვიწყრა და უხერხოდ მოგვივა რამე, მის შენიშვნას სიხარულით და მადლობით მივიღებთ“. ფაქტია: ძირითადი პრინციპი ერთია... ამის დასტურად ერთ ადგილსაც მოვიყვან აკაკისადმი იაკობის საპასუხო წერილიდან:

აკაკი ერთ-ერთ თავის წერილში წერდა, რომ ვაპირებდი „დედაენისა“ და „ბუნების კარის“ ენობრივ გარჩევასაც, მაგრამ არ მინდა იაკობს ვაწყენინო და ამ განზრახვაზე ხელს ვიღებო. იაკობი უპასუხებს: „თუ მართლა ამ განზრახვაზედ ხელი აიღო აკაკიმ, დიდად გვაწყენინებს. ჩვენი გულითადი ნატურა იყო და არის, მოვესწროთ როდისმე ჩვენის წიგნების გარჩევას შეგნებულისა და განვითარებულის პირის მიერ. რადგანაც ამისთანა პირთა შორის აკაკის ერთი უპირველესი ადგილი უჭირავს, ამიტომ უკეთესს კრიტიკოსს ველარც კი ვინატრებთ. სამაგიერო სიკეთეს ვეცდებით გადაუხადოთ დაუყოვნებლივ. ჩვენ ჯერ პასუხს ვუგებთ, შემდეგ გავარჩევთ მის თხზულებებსა და დავაფასებთ შეძლებისდაგვარად მისს ენას. სიკეთის მეტს ეს, ერთმანეთის ნაწერის დაფასება, არაფერს არ მოიტანს“. ამ მწვავე პოლემიკაში ნათლადაა გამოკვეთილი პიროვნული პატივისცემა იაკობისა აკაკის მიმართ, მთავარია, რომ კრიტიკა უკადრის პოლემიკად არ გადაიქცეს. ასეთივეა აკაკის პოზიციაც: „ჩვენ დიდი პატივისმცემელი ვართ იაკობ სიმონიძისა და მისი წყენა სრულიად არ გვესიამოვნებაო“, – აცხადებს და განაგრძობს პოლემიკას... თუმცა

ცხელ გულზე აკაკისა და იაკობის კამათში მაინც გაიელვებს უსიამოვნო ტონი, მაინც დაირღვა თავაზიანობის პრინციპი... ამას თვითონვე გრძნობენ და ცდილობენ, მკითხველის თვალში ასხსნა მოუძებნონ. იაკობი ასეთ რაიმეს წერს: აკაკი ამბობს, რომ მართალია, შხამიანი ისარი ვესროლეთ ერთმანეთს, მაგრამ ეს ისე მოგვივიდა, უცაბედად, ლამაზის, მახვილის სიტყვის სიყვარულით და მე მჯერაო ეს; მეც ვეთანხმებიო. როგორც ვხედავთ, წამოცდენილი უსიამოვნო სიტყვისათვის ბოდიშს უხდიან ერთმანეთს და გრძელდება პოლემიკა. საინტერესო ტერმინებს გამოიყენებენ: **რიგიანი კრიტიკა**, **ნაყოფიერი კრიტიკა** და **ანტიკრიტიკა**. ერთგან **უკადრისი პოლემიკაც** ითქვა. თუკი ვინმე ქართული პოლემიკური კულტურის ისტორიას შეისწავლის, უძლიდრეს მასალას მოგვცემენ ჩვენი კლასიკოსები ამისთვის.

ღიას, მათთვის **პოლემიკა** არის **საკადრისი** და **უკადრისი**. უკადრისი პოლემიკა იგივე ანტიკრიტიკაა...

ზემოთ საპოლემიკო კულტურაზე გვქონდა საუბარი; აკაკისა და იაკობის პოლემიკას რომ ვინსენებთ (ასევე აკაკისა და ილიას პოლემიკას), და ამ ფონზე საუკუნისშემდგომდროინდელ საპოლემიკო კულტურას გადავავლებთ თვალს, სამწუხარო რეალობის წინაშე დავდებით: წარსულის გაკვეთილებს უკვალოდ ჩაუვლია... მთავარი მიზანი დაიკარგა: ის, რასაც ეროვნული ინტერესი ჰქვია. პიროვნულმა ინტერესებმა იმძლავრეს...

თუმცა ეს შორს წავიყვანს... ისევ საკითხს დავუბრუნდეთ, დავა ენობრივ პრობლემებზე აკაკისა და იაკობს შორის ერთი ზმნური ფორმის მართლწერის თაობაზე წარმოიშვა. გავინსენოთ: სადავო ის ფორმა გახდა, იაკობის არაკეში ვირი რომ ეუბნება გუგულს – „პირველ მგალობლად გაღიარებო“. **გაღიარებ** ფორმა მიუღებელია აკაკისათვის. უნდა იყოსო: პირველ მგალობლად **აღგიარებო**. კაცმა რომ თქვას, ღირდა კი ამ ერთი ფორმის თაობაზე ამდენი დავა? მაგრამ, როგორც ჩანს, ღირდა. აქ პრინციპია მთავარი. აკაკის მოწონებული **აღგიარებ** ფორმა ისტორიულად მართებული ფორმაა. საღმრთო წერილს მოიშველიებს კიდევ

აკაკი არგუმენტად, თუმცა ეს არგუმენტი იაკობისთვისაც ნაცნობია, მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენთვის უდავოდ გასაზიარებელია იაკობის მსჯელობა: „საღმრთო წერილის ენაზედ მათე საუკუნიდან აღარ სდგას საქართველო და ახლა მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს როგორ დავუბრუნდეთ, ხომ მთლად დამარხა მოგვინდება ახლანდელის ცოცხალის ენისა ლიტერატურასა და საუბარში?“

გავიხსენოთ, რა ვითარებაა: რთული დრო უდგას ქართულ სალიტერატურო ენას: არა გვაქვს ერთიანი ნორმები. ძირითადი პრინციპი ნათელია, თუმცა ცალკეული კონკრეტული საკითხების გარკვევა დიდ დროსა და ენერგიას მოითხოვს. ხშირ შემთხვევაში იმ ენობრივი საფუძვლის კვალიც იჩენს თავს, რომელზედაც აღიზარდნენ. ამიტომაც, აკაკი ზოგჯერ ისეთი ფორმის მართებულობასაც ამტკიცებს, სხვისთვის რომ უდავოა (გავიხსენოთ აკაკის მსჯელობა „ყოლიფერი“ სიტყვის თაობაზე: ყოველი ფერი და არა ყველა ფერიო...), თუმცა ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, აღვიარებ და გავიარებ რომ არის, საქმე სხვაგვარადაა...

თუმცა დიალექტური ვარიანტების საკითხი მათთან მაინც დგას. ერთ-ერთ საპოლემიკო წერილში იაკობი ამ საკითხზეც მსჯელობს. ეტყობა, მას შეუმოწმებია საქართველოს თითქმის ყველა კუთხის წარმომადგენელთან და იმ ფორმის მართებულობა, რომელსაც თვითონ უჭერს მხარს, ყველგან დაუდასტურებია. მაგრამ არ გავიგოთ ისე, რომ აკაკი ცდებოდა ამ საკითხში. ასე ნუ ვიტყვით. აქ საკითხისადმი პრინციპული მიდგომაა განსხვავებული. მოცილე ფორმათა შორის აკაკი ისტორიულად უფრო მართებულს ანიჭებს უპირატესობას. ამ შემთხვევაში ანგარიშს არ უწევს სასაუბრო ენას. დღეს ნორმათა დადგენის მხოლოდ ეს პრინციპი არაა გაზიარებული. თუ კლასიკოსთა ნაწერებში, საერთო-სახალხო ენაში ძირითადად გავრცელებულია ისტორიულად თუნდაც არამართებული ფორმა, ნორმად მაინც ამას ვირჩევთ. მაგალითად: **ნენ** დაბოლოება რომ გვაქვს სუბიექტურ მესამე პირის მრავლობით რიცხვში – **მოვიდნენ**, **აკეთებდნენ** – გრამატიკული თვალსაზრისით გაუმართლებელი ფორმაა; **მოვიდენ**, **აკეთებდენ**

უფრო მართებულია. მაგრამ ფორმის გავრცელების სიხშირე იქნა მიღებული მხედველობაში და ნორმად მოვიდნენ, აკეთებდნენ ტიპის ფორმები დაკანონდა. სხვათა შორის ამ ფორმებსაც შეეხნენ პოლემიკის დროს. ასე რომ, დღევანდელი თვალსაზრისით (და ალბათ იმდროინდელითაც) იაკობის პოზიცია ჩანს მართებული. აკაკის თავგამოდება ენის არცოდნის შედეგი კი არ არის, არამედ ენის ისტორიის კარგი ცოდნის შედეგია! უბრალოდ: სხვადასხვა თეორიულ პოზიციაზე იდგნენ...

და მაინც, ღირდა კი დავად?

უდავოდ ღირდა. როგორც ვთქვი, პოლემიკა აქედან დაიწყო. შემდეგ მრავალ იმ დროისათვის აქტუალურ საკითხზე იყო მსჯელობა. ეს ეხება ცალკეულ მორფოლოგიურ ფორმებს, სიტყვათა რიგს, სინტაქსისა თუ სტილისტიკის მრავალ საკითხს. ეს საკითხები დღეს შეიძლება ასე აქტუალური არ იყოს, მაგრამ იმ დროისათვის უდავოდ ფასეულია და ღირებული.

ამგვარი კამათის გახსენების დროს, თავისთავად, მაინც გაკრთება სურვილი – ამ ვრცელ და მრავალი საკითხის მოძველ კამათში სიმართლის სასწორი უმეტესად ვის მხარეს იყო გადახრილი. ძნელია ახლა ამის რკვევა. ერთი რამის თქმა კი აუცილებელია:

იაკობს ყოველთვის სჯეროდა, რომ ის იყო მართალი. მისი მსჯელობაც ყოველთვის არგუმენტირებული იყო. საწინააღმდეგო აზრის დასარღვევად ყოველთვის ცდილობდა დამაჯერებელი კონტრარგუმენტების მოყვანას. იოსებ იმედაშვილი იგონებს: იაკობი თავის სახელმძღვანელოში შეტანილ ყოველ სიტყვას, განსაკუთრებით ამა თუ იმ თავისებურ გამოთქმას, ამვლელსა და ჩამვლელს, დიდსა და პატარას, სწავლულსა და უსწავლელს ჰკითხავდა, პრესაში არკვევდა...

ასე იყო აკაკის შემთხვევაშიც: აკაკის ყოველთვის სწამდა, რომ სიმართლე მის მხარეს იყო და საამისოდ არც არგუმენტებს იშურებდა და არც ლოგიკურ მსჯელობას. ღვთის მადლით, ქართულ სიტყვასაც დიდოსტატურად ფლობდა და მკითხველის სიმ-

პათიაც მისი წერილის კითხვისას მისკენ იყო, თუმცა... თუმცა არ იყო იოლი პოზიციათა შეჯერება... ამის მიზეზი ისიც იყო, რომ ერთიცა და მეორეც პოლემიკის დიდოსტატია, სიმართლისათვის თავდაუზოგავი მებრძოლი.

მათი თანამედროვენი საგანგებოდ განხაზვენ იაკობის ამგვარ თვისებას: „იაკობი ისეთი იყო, – წერს ი. იმედაშვილი, – მოკამათეს, როგორც იტყვიან, რჯულამდე ჩაჰყვებოდა, თუ მისი აზრი საეჭვოდ მოჩვენებოდაო“... შიო მღვიმელიც გაიხსენებს მოგვიანებით: „იაკობი მუდამ პირში მთქმელი კაცი იყო და დიდი ბოდიშები არ იცოდა... იაკობი სულ მუდამ თავისნათქვამი კაცი იყო, მით უმეტეს, როდესაც სრული სიმართლე იმისკენ იყო“. მოკლედ რომ ვთქვათ, ყოველთვის სიმართლეს იცავდა, რაიმე სუბიექტური მოსაზრებით მართალ გზას გვერდს არ აუქცევდა...

ერთი საინტერესო ფაქტიც გავიხსენოთ: „დედაენაში“ მოთავსებულ ერთ-ერთ საკითხავ მასალაში ეწერა თურმე, რომ ოფოფი კუკუს იძახისო. გაზეთებმა განგაში ატეხეს, ეს რას ასწავლის იაკობი ბავშვებსო. ოფოფი იმიტომ ჰქვია, რომ ოფ-ოფ-ს იძახისო. ნოტებიც კი დაუხატეს თურმე ერთ-ერთ გაზეთში. ვერ დაითანხმეს იაკობი, ფაქტი ისაა, რომ ოპონენტებმა ვერ დაარწმუნეს იაკობი. იაკობს დაუბარებია იოსებ მჭედლიშვილი. „მივედი თუ არა, იაკობმა მაშინვე ოფოფზე ჩამომიგლო ლაპარაკი. წყენით შემომჩივლა, – იგონებს იოსები, – ყმაწვილო, გესძის, ეს ხალხი რას მიმტკიცებს“, ოფოფი კუკუს კი არა ოფოფს იძახისო. შენ, როგორც სოფლის შვილმა, მწერალმა, ხმა უნდა ამოიღოო“, დღეს შეიძლება ცოტა მხიარულად ჟღერდეს, მაგრამ იაკობისთვის მთავარი ისაა, რომ ვინც „დედაენას“ აიღებს ხელში, მას მხოლოდ სიმართლე უნდა უთხრას, რაც არ უნდა უმნიშვნელო ფაქტად ეჩვენებოდეს ვინმეს ეს... იოსებ მჭედლიშვილს იქვე უპასუხია, რომ იაკობი არ იყო სწორი. „მართლა? – გაკვირვებით უთქვამს იაკობს და დაუმატებია: შენ ტყუილს არ იტყვი, ამიტომ დაგიჯერებო“ და შემდეგ რომელიღაც გაზეთში დაუწერია კიდევ ამის თაობაზე... იაკობის პრინციპი ნათელია. მარკუს

ავრელიუსს უთქვამს ასეთი რამ: „უნდა შეგეძლოს შეიცვალო შეხედულება, თუკი ვინმე დაგანახევებს შენი შეხედულების მცდარობას. მაგრამ შეხედულების შეცვლის საბაბი უნდა იყოს რაიმე დიდი და ნათელი, როგორც, მაგალითად, სამართლიანობა, საზოგადო სიკეთისა თუ სხვა მათი მსგავსისათვის ზრუნვა და არა ის, რაც სასიამოვნოდ გიჩანს, ან დიდებას გიქადის შენ“. ისეთი შთაბეჭდილება მექმნება, თითქოს მარკუს ავრელიუსი ჩვენი კლასიკოსების ცხოვრებას იცნობდა და ამის მიხედვით გააკეთა ეს დასკვნა...

თავისნათქვამა კაცი იყო, როცა წერენ იაკობის შესახებ, ახირებულობას კი არ გულისხმობენ, საბუთიანობა უყვარდა და უსაბუთო მსჯელობას ვერ დაეთანხმებოდაო, ამას აღნიშნავენ. მას არც პრეტენზია ჰქონდა ყოვლისმცოდნისა. ამას მოყვანილი მაგალითებიც ადასტურებენ. აკაკისადმი საპასუხო წერილიდან ერთი ადგილის მოშველიებაც შეიძლებოდა: „ენაში ხომ ვკოჭლობთ და ვკოჭლობთ ყველანი, მაგრამ ეს არ შეადგენს ჩვენს მთავარ ნაკლს. მომაკვლინებელი ჩვენი სენი უფრო სხვაა. ჩვენ ძლიერ ღატანნი ვართ ნათელის აზრითა, მიმართულებითა, გარკვეულის მიზნით. ჩვენი ენა კიდევ ჭარტალობს, ხოლო თავი კი ცალიერობს. ამის გამო ჩვენი ლიტერატურა წყალწყალა შეჭამანდს მოგაგონებთ, რომელშიც ლობიოს მარცვალი თითო საათობით უნდა ეძებოთ. კალმის ასს ნაწარმოებში 99 უთავებოლო ყბელობაა და სხვა არაფერი... ამის გამო საჭიროა ენის გარდა შინაარსიც გავხადოთ საგნად ერთმანეთის ნაწერის კრიტიკისა, თუ აკაკიც ინებებს“...

ასე რომ, პაექრობა ჩამთავრდა, სათქმელი ითქვა. აკაკიმ თავისი ამტკიცა, იაკობმა – თავისი. ამ კონკრეტული საკითხების განხილვა არ არის ჩვენი მიზანი, ჩვენ ზოგადი პოზიციები და ერთმანეთის მიმართ დამოკიდებულებები გვიანტერესებს.

ჩამთავრდა პაექრობა, თუმცა იაკობი ახალ პაექრობაში იწვევს აკაკის („ენის გარდა შინაარსიც გავხადოთ საგნად ერთმანეთის ნაწერის კრიტიკისა, თუ აკაკიც ინებებს“). გამოდის,

რომ ამ პაექრობით ნაწყენი არ რჩება. და ალბათ იმიტომ, რომ რაღაც გაირკვა, რაღაცას ნათელი მოეფინა; ჭეშმარიტებისაკენ სავალი გზები დაილანდა. ამისთვის იდავეს, იკამათეს, გაცხარდნენ კიდევ... ცოტა მოგვიანებით იაკობი დაწერს: „აკაკი წერეთელსა და ჩემ შორის დაწყებული ხარგბლივი პოლემიკა ქართული ენის გრამატიკული ფორმების თაობაზე იმით დასრულდა, რომ ჩვენი მანამდე უბრალო ნაცნობობა თითქმის მეგობრობად იქცა“.

აქ ერთი საკითხიც არის ძალიან საინტერესო: მათი პიროვნული ურთიერთობები და მათი საზოგადო ასპარეზზე შეხვედრები. პირად ურთიერთობებში ჩვეულებრივი ადამიანები არიან: დავა-კამათით, ჩხუბით თუ კინკლაობით. საქმე საქმეზე რომ მიდგება, იციან ერთმანეთის ფასი, პატივისცემა... ბევრი მოგონება შემოგვრჩა. რა თქმა უნდა, ვენდოთ ავტორებს. მით უმეტეს, როცა ავტორი ისაა, ვისთვისაც აკაკიც და იაკობიც უდიდესი ავტორიტეტები არიან...

შიო მღვიმელი იგონებს: „ერთხელ წერა-კითხვის საზოგადოებაში აკაკი, ანტონ ფურცელაძე და კიდევ ერთი სხვა მუსაიფობდნენ. მე წიგნის საწყობში მომიხდა გასვლა. ჩემი იქ არყოფნისას რა ილაპარაკეს, არ გამიგია. გაიარა სულ მცირე დრომ და იაკობიც შემოვიდა თავის ჩვეულ ვადაზე.

– აი, აკაკი, იაკობიცაო, – სთქვა გულმოსვლით ანტონმა და მივარდა იაკობს მწარე სიცილით და ყვედრებით: კაცო, ის რაები გილაპარაკნია ჩემზედაო.

– რა? რა მილაპარაკნიაო!

– აი, ეს შენ და ეს აკაკიო და მოუყვა.

აენტო გოგებაშვილი, დაიწყო ცხვირში ფრუტუნის, ერთი რაც ძალა და ღონე ჰქონდა დასცხო იატაკს ჯოხი და უთხრა:

– აკაკი, შენ ნამდვილი ჭორიკანა დედაკაცი ხარო... უთხრა სხვა მრავალი სიტყვებიც პირიდან ცეცხლის ყრით და მიაჩერდა მრისხანე თვალებით. და რომ აკაკისგან ვერაფერი პასუხი ვერ მიიღო, ფუ, შენს კაცობასო და გავარდა გარეთ.

– აბა, ამის შემდეგ რაღა გითხრაო, უთხრა აკაკის ანტონ-
მა და ისიც გაჰყვა იაკობს უკან.

აკაკიმ ჩაიღიმა თავისებურად და სთქვა: ერთი კოჭლი, მე-
ორე გიჟიო, აბა რა უნდა ველაპარაკო მაგათო და დაიწყო სხვა
რამეებზე ოხუნჯობა...“

ესეც მორიგი ოხუნჯობა იყო აკაკისი, როგორც ჩანს. ცხა-
დია, ამგვარი რამ მათ შემდგომ ურთიერთობაზე არ იმოქმედებდა.

ყოველგვარ ასეთ განუმრებასა თუ, ერთი შეხედვით, უსია-
მოვნო გაპაექრებას გადასწონის თუნდაც ერთი ხოტბა ერთ-ერთი
მათგანის მიერ მეორის მისამართით თქმული. ზემოთ გვქონდა
საუბარი, როგორი პატივისცემით ეპყრობიან ერთმანეთს ოფიცია-
ლურ გამოსვლებში, პირად წერილებში. იოსებ სრესელი იგო-
ნებს: „იაკობს აკაკის მოსწრებული სიტყვების გაგონებაზე გულს
დარდი გადაეყრებოდა. აკაკის ენამახვილობას ბევრჯერ გაუკენ-
წლია იაკობიც. დიდი თაყვანისმცემელი იყო იაკობი აკაკის პოე-
ტური ნიჭისა. როდესაც დაინახავდა ქუჩაში მხრებგაშლილ ამა-
ყად მიმავალ ჭალარაშევერცხლილ მგოსანს, თვალები გაუბრწყინ-
დებოდა სიხარულისაგან და აღტაცებით წამოიძახებდა: „აგერ,
გამოჩნდა ქართული პოეზიის ფეხნადგმული იალბუზიო!“ წერი-
ლიც აქვს იაკობს ასეთი სათაურით – „იალბუზი ქართული პოე-
ზიისა“; როგორც ჩანს, მოსწონდა თავისი მიგნება და ხშირად
იმეორებდა მას.

ზემოთ ვთქვით, ერთ-ერთ პირად წერილს აკაკი ასე
იწყებს: „წარსულის შვილო, მომავლის მამავ და მყობადის გადი-
ავ, ძმაო იაკობ“. სწორედ აკაკის შესაფერისი დახასიათებაა და,
რა თქმა უნდა, იაკობს რომ ეკადრება, ისეთიც...

წერილში „იალბუზი ქართული პოეზიისა“ იაკობი წერს:
„აკაკის მაღალი ბუნება იტევს თავის წიაღში არა ერთს კუთხეს
ჩვენის სამშობლოსას, არამედ მთელს საქართველოს. აკაკი პა-
ტარა საქართველოა.“ იაკობი ფრთხილობს, არ გადააჭარბოს და
ჭეშმარიტებას არ ასცდეს. ამიტომაც იქვე დააზუსტებს: „მაგრამ
ამ დიდებულს სახელს მარტო მას ვერ დაეუსაკუთრებთ, რადგა-

ნაც თვით აკაკის სასიხარულოთ და ჩვენდა სანუგეშოდ, პატარა საქართველონი სხვანიც გვყავს, რუსთველი, ილია, ნ. ბარათაშვილი, ვაჟა-ფშაველა“. იაკობი ამ ჩამონათვალში, ცხადია, თავის თავს არ შეიტანდა... ჩვენ ვთქვათ ის, რაც ჭეშმარიტებაა: იაკობიც რუსთაველის, ილიას, აკაკის, ბარათაშვილისა და ვაჟას დარად – პატარა საქართველოა. მისი მაღალი ბუნებაც „იტევს თავის წიაღში არა ერთს კუთხეს ჩვენის სამშობლოსას, არამედ მთელს საქართველოს“.

* * *

და კიდევ: ასიკო ცაგარელს სცოდნია თქმა იაკობზე: ჯერ ბოდიშს მოიხდიდა და მერე იტყოდაო: „ქართველებს და ქართულ ენას ისეთი ასარ-ბასარა დარაჯი ჰყავს, რომ მას ვერავენ ვერაფერს დააკლებსო, არავის გაახარებს, თუ ჯიბრზე მიდგა საქმეო“. ამას იაკობზე ამბობდა. იაკობს გვერდით ილია და აკაკი ედგნენ...

არადა, როგორ სჭირდება დღეს ქართულ ენას ასეთი „ასარ-ბასარა დარაჯები!...“

იქნება არც ერთს მსოფლიო გენიოსს არა ჰქონდეს იმოდენა მნიშვნელობა თავისი ერისათვის, რამოდენაც აქვს ილია ჭავჭავაძეს საქართველოსთვის.

იაკობ გოგებაშვილი

იაკობ გოგებაშვილი პატარა კაცი არ არის. ბევრი რამ რასაც ის მოიწერება ან რასაც იმას მისწერენ, შეიძლება ისტორიის ხვედრი გახდეს.

ილია ჭავჭავაძე

* * *

ილია ჭავჭავაძე და იაკობ გოგებაშვილი აი, ეს ორი სახელოვანი ადამიანი იყო იმ დროის ქართველი საზოგადოების ნამდვილი პატრონი, მოამაგე და ჭირისუფალი.

(ილია სახიფათო)

* * *

ვთქვით: XIX საუკუნის I ნახევარში ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი და იაკობ გოგებაშვილი „მოხხად ჩუენდა ქრისტემან მოგუანიჭა“.

ეს სამება – ილია, აკაკი, იაკობი – ნებისმიერი კულტურული ერის ისტორიას დაამშვენებდა. ის კი არადა, ერთ ეპოქას ერთი მათგანიც ეყოფოდა! დიახ, XIX საუკუნეში ღმერთმა უზარმაზარი წყალობა გაიღო ქართველებისათვის...

ეროვნულ მოღვაწეთა ურთიერთდამოკიდებულების მაგალითად, გაკვეთილად მომავალი თაობებისათვის უნდა მივიჩნიოთ იაკობისა და ილიას ურთიერთდამოკიდებულება...

ერთგან რევაზ ინანიშვილმა დაიწივლა: „ნუთუ მართლა არაფერს კითხულობენ ერთმანეთისას ჩვენს საძმოში? და, თუ კითხულობენ, ნუთუ არაფერი აღაფრთოვანებთ“... გასაგებია მწერლის გულისტკივილი... თუ ამ აზრს მუხრან მაჭავარიანის ფიქრსაც მივაშველებთ („ადამიანს შეუძლია მხოლოდ საკუთარი თავი დაახასიათოს, ისიც მხოლოდ მაშინ, როცა იგი სხვას ახასიათებს“), კიდევ უფრო დიდი ფასი მიეცემა კლასიკოსთა ურთიერთდამოკიდებულების გაკვეთილებს, ერთი მეორის მიმართ უშუალოდ გაღებულ შეფასებებს...

იაკობი და ილია...

* * *

იაკობი წერს ილია ჭავჭავაძის შესახებ: „იქნება არც ერთს მსოფლიო გენიოსს არა ჰქონდეს იმოდენა მნიშვნელობა თავისი ერისათვის, რამოდენაც აქვს ილია ჭავჭავაძეს საქართველოსათვისო...“

ილიას როლის ასე ზუსტად შეფასება მხოლოდ იაკობს შეეძლო. ერთგან მოვიხმეთ იაკობისეული შეფასება აკაკისა: „აკაკი პატარა საქართველო“. ეს აზრი ასე გრძელდება: „მაგრამ ამ

დიდებულს სახელს მარტო მას ვერ დავუსაკუთრებთ, რადგანაც თვით აკაკის სასიხარულოდ და ჩვენდა სანუგეშოდ, პატარა საქართველონი სხვანიც გვყავს: რუსთველი, ილია, ნ. ბარათაშვილი, ვაჟა-ფშაველა“. ცხადია, ასეთ შეფასებებს კომენტარს ვერ შევბედავთ – ასეთი შეფასებებით უნდა დავტკბეთ, ვიამყოთ...

ძირითადად ამგვარ შეფასებებს იაკობი ილიას გარდაცვალების შემდეგ აკეთებს. მანამდე? მანამდე ერთმანეთის საქებრად დროს არ კარგავდნენ, საქმეს აკეთებდნენ. უფრო თანამედროვეთა მოგონებებში იჩენს თავს ერთმანეთის მიმართ გამოთქმული შეფასებები.

აღ. ფრონელს (აღ. ყიფშიძეს) უამბია ილია ზურაბიშვილისათვის: „მე და გიგა (გრიგოლ ყიფშიძე – „ივერიის“ რედაქციის გამგე) ერთ საღამოს ილიასთან ვიყავით. შემოუტანეს იაკობ გოგებაშვილის სასწრაფო წერილი. სასწრაფო იმიტომ, რომ პასუხს ახლავე მოითხოვდა. წერილი მრისხანე იყო და უკმეხად დაწერილი. იგი ეხებოდა „ივერიაში“ რომელიღაც დაბეჭდილ თუ დასაბეჭდ წერილს, არ მახსოვს, რაზეო. ილია თავის კაბინეტში შევიდა პასუხის დასაწერად. გაიარა ერთმა საათმა, გაიარა მეორემ, მაგრამ ილია არ გამოდიოდა. ჩვენ გაკვირვებაში ვიყავით, – განა რასა სწერდა იმოდენას... დაბოლოს, როგორც იყო, გამოვიდა და წაგვიკითხა, რაც დაწერა. სულ რამდენიმე სტრიქონი იყო, ხუთი-ექვსი. პასუხის შინაარსი არ მახსოვს, მაგრამ იგი მეტი სმეტად თავაზიანი და თანაც, მტკიცე იყო. როდესაც მე და გიგამ განცვიფრება გამოვთქვით პასუხის მეტისმეტი თავაზიანი კილოს და პაწია ბარათზე დახარჯული დიდი დროის გამო, – ილიამ გვიპასუხა: **იაკობ გოგებაშვილი პატარა კაცი არ არის. ბევრი რამ, რასაც ის მოიწერება ან რასაც იმას მისწერენ, შეიძლება ისტორიის ხვედრი გახდესო...** – შემდეგ კაბინეტში რომ შევიხედე, მთელი იატაკი გადახეული ფოსტის ქაღალდებით მომანშლული ვნახეო“...

აქ ერთი დეტალია საინტერესო: იაკობის წერილი „მრისხანე იყო და უკმეხად დაწერილიო“... ალბათ სიტყვა „უკმეხად“

არასწორადაა გამოყენებული... მკაცრი, პირდაპირი, მოურიდებელი... ილია და იაკობი ხშირად კამათობდნენ ერთმანეთში (ს. მგალობლიშვილის მოგონებიდან)... ისიც გავიხსენოთ, როგორი „დაუნდობელი“ კამათი ჰქონდა იაკობს აკაკისთან... ეს წესი იყო, ეროვნული ინტერესებით ნაკარნახევი... ალბათ ისიც ნიშანდობლივი ფაქტია, რომ იაკობი და ილია ერთმანეთს „შენობით“ ელაპარაკებოდნენ... ერთი წერილია შემორჩენილი იაკობისა ილიასადმი მიწერილი. ასე იწყება: „ძმაო ილია“ და ასე მთავრდება „შენი ი. გოგებაშვილი. P. S. იმედი მაქვს, რომ ამ ცნობებს შენებურად, კარგად გამოიყენებ...“ ასევე „შენობით“ ესაუბრება იაკობი პირად წერილებში აკაკის... სხვას, მაგალითად ს. ხუნდაძეს, ა. ჯუღელს და მრავალს – „თქვენობით“ მიმართავს...

ასე რომ, სიმკაცრე და პირდაპირობა ურთიერთდამოკიდებულებაში ჭეშმარიტებისადმი მსახურებით არის ნაკარნახევი... იცის ერთმაც და მეორემაც... ეს ვერ აქარწყლებს პატივისცემას ურთიერთისას... პირიქით...

ცნობილი მოღვაწე ილია ბახტაძე იგონებს: 1903 (თუ 1904) წელს გაიმართა სახალხო და სამრევლო სკოლების მასწავლებელთა კრება, რომელსაც ესწრებოდა იაკობ გოგებაშვილი. მას „მეტად შინაარსიანი და მიმზიდველი“ სიტყვა უთქვამს. კრების დამთავრების შემდეგ იაკობისათვის სადილი გაუმართავთ. თამადას – მასწავლებელ პოლიკარპე ლორთქიფანიძეს – პირველად იაკობის სადღეგრძელო შეუსვამს... იაკობს ვრცელი სამადლობელი სიტყვით მიუმართავს პედაგოგებისათვის. რამდენიმე მონაკვეთს დავიმოწმებთ:

„...მე ღირსი არა ვარ იმ ქება-დიდებას, რომელიც თქვენ მომიძღვენით; მე ქართველი ხალხისთვის ბევრი არაფერი გამიკეთებია, მაგრამ თუ მართლა რაიმე გაუუკეთე ქართველ ხალხს, მე ეს გვაკეთე ილია ჭავჭავაძის დახმარებით და ხელშეწყობით. მე როდესაც შევეცადე საქართველოს შელახული უფლებების, კულტურის და ენის დაცვა, ყვავ-ყორნებით შემომესიენ პედაგოგების ქურქში გახვეული რუსი მოხელეები, ჩემდა

სამწუხაროდ ამათ გვერდში ამოუდგნენ ზოგიერთი გამყიდველი, ფულისა და ჩინ-მედლების მოყვარული ქართველები და, აი, სწორედ იმ დროს, როდესაც ესენი თავს მესხმოდნენ, ჩემი ერთად-ერთი იმედი, მფარველი და ნუგეშის მომცემი ილია ჭავჭავაძე იყო. ილია ჭავჭავაძე მუდამ ლომივით ესხმოდა თავს და ანიავებდა კატკოვს, იანოვსკის და ყველა იმათ, რომლებიც სხვადასხვა სახის მოჭორილი ამბებით ცდილობდნენ შეებლალათ საქართველოს საუკეთესო წარსული, ქართველი ხალხისათვის პირიდან ამოეგლიჯათ თავისი საყვარელი მშობლიური ქართული ენა და მოესპოთ ქართველი ხალხის ყოველგვარი კულტურული მონაპოვარი, რომლითაც ის ერთ დროს ამაყობდა და ეხლაც ამაყობს...”

იაკობს სამადლობელი სიტყვა ასე დაუმთავრებია: „თუ დღეს ჩემ მიერ შედგენილ სახელმძღვანელოებს – „დედა-ენას“, „ბუნების კარს“ და „რუსსკოე სლოვოს“ საქართველოს სკოლებში ფართო გასავალი მიეცა, ეს უმთავრესად ასე მოხდა ილია ჭავჭავაძის აქტიური დახმარებითა და ხელისშეწყობით... ფიზიკურად მე ძალიან სუსტი ვარ და ეს ფიზიკური სისუსტე, გამოტეხით უნდა გითხრათ, მუდამ მიშლიდა და ეხლაც მიშლის ხელს ღირსეულად გაემკლავებოდი ჩემ მოწინააღმდეგეებს, რომლებითაც ქართული ერის, ენის და კულტურის მოსაპოვებლად ვინებოდნენ. მაგრამ ჩემ მოწინააღმდეგეებთან ბრძოლაში ილია ჭავჭავაძე მუდამ იმედად და ნუგეშად მედგა და ეხლაც მიდგას გვერდში...”

იაკობს თავის სამადლობელ სიტყვაში აკაკი წერეთლის როლზეც უსაუბრია: „ამ საქმეში აგრეთვე დიდი დამსახურება მიუძღვის საქართველოს ბუღბუღს აკაკი წერეთელს, რომელიც ჩემი სახელმძღვანელოების „დედა-ენის“ და „ბუნების კარის“ შედგენაში მუდამ აქტიურად მუშაობდა, ხელს მიწყობდა და მიგერიებდა ყველა იმათ, რომლებიც წინააღმდეგი იყვნენ ჩემი სახელმძღვანელოების საქართველოს სკოლებში გავრცელების...”

ასეთ სიტყვაზე ჩემგან რაიმე კომენტარი უხერხულია...

აქვე აკაკი წერეთლის აზრიც მინდა მოვიხმო: „მთელ საქართველოში იაკობ გოგებაშვილი ერთადერთი მოღვაწეა, რომელიც თავისი შრომით და ენერგიით, თავისი მძლავრი კალმის ნაწარმოებით უდიდეს სამსახურს უწევს ქართველობას. იაკობის მიერ შედგენილი ქართული სახელმძღვანელოებით მოფენილია მთელი საქართველო. ვინაა ისეთი ქართველი, რომ იაკობ გოგებაშვილის „დედა-ენაზე“ არ აეხილოს თვალები. ჩემი და ილიას ღვაწლი რა მოსატანია იმ დიდ ღვაწლთან, რომელიც იაკობ გოგებაშვილს მიუძღვის ქართველი ერის წინაშე... იაკობ გოგებაშვილმა ქართველ ხალხს ქართული ენის სიტკბოება ყურში ჩააწვეთა, ქართველ ხალხს ქართული ენა შეაყვარა. განა ეს პატარა საქმეა! იაკობ გოგებაშვილი ღირსია, რომ ქართველმა ხალხმა სიცოცხლეშივე ძეგლი დაუდგას...“

ილიას მსგავსი ჩანაწერები არ დაუტოვებია – არა სჩვეოდა, მაგრამ 1895 წელს საახალწლოდ გაზეთ „ივერიაში“ გამოუქვეყნებია ლექსი „ორხმიანი საახალწლო ოპერეტი“. ესაა საახალწლოდ სახუმარო შეხმიანება ილიასი თავისი თანამედროვე მოღვაწეებისადმი. ბოლო, XII მონაკვეთი, იაკობ გოგებაშვილს ეძღვნება:

„ჩემი აწ ცანით ყოველმან,
 მას ვაქებ, ვინცა მიქია:
 დედა-ენა მიჩნს სახელად,
 არ თავი გამიქიქია.
     იგია ფუძე ქართველისა:
     მაგარი ვითა ჯიქია...
     დედა-ენითა წვრთნა ყრმისა
     მე ბევრჯერ მითქვამს, მიქია.
 დედა-ენა პირველადვე
 სიბრძნისაა ერთი დარგი,
 ტკბილი ტკბილად გასაგონი,
 ყრმათა წვრთნისთვის დიდი მარგი...“

მით ზრდას არვინ დამიწუნებს,
თუ კაცია მართლა ვარგი...
სიტყვა სრულად გულსა სწვდება,
დედა-ენა მით არს კარგი.“

პოეტის დამოკიდებულება – პატივისცემა, დაფასება – ადრესატისადმი კიდევ უფრო საცნაური გახდება, თუ ამ „ოპერეტის“ სხვა ადრესატებისადმი ილიას იუმორნარევი კრიტიკულ დამოკიდებულებას გავითვალისწინებთ. აქ კიდევ ერთი ფაქტია საგულისხმო:

1894 წელს იაკობ გოგებაშვილს პოლემიკა აქვს აკაკი წერეთელთან (საგრამატიკო საკითხებზე). პოლემიკამ ფართო ხასიათი მიიღო; „კვალში“, „ივერიასა“ და „მოამბეში“ გამოქვეყნდა საკმაოდ საინტერესო წერილები. იაკობს დაუპირისპირდა გიორგი წერეთელიც. ეს დაპირისპირება საკმაოდ უსიამოვნო იყო. იაკობმა ღირსი პასუხი გასცა მოწინააღმდეგეებს (გ. წერეთელსაც). ეს ხანგრძლივი პოლემიკა იყო. ყველაზე აქტიური ამ პოლემიკაში გიორგი წერეთელია – საკმაოდ მკაცრიც და ზოგჯერ ზედმეტად თამამიც (ნუ ვიხმართ სხვა ეპითეტს...). 2-3 ნომბერს გაზეთი „ივერია“ ბეჭდავს იაკობის წერილს „სიმართლეს ვერსად წაუხვალთ (პასუხად გ. წერეთელს)“. სამწუხაროდ, ეს წერილი 10-ტომეულში არ შესულა. დეკემბრის ბოლოს ჟურნალი „კვალი“ (№ 50) ბეჭდავს გ. წერეთლის წერილს – „რიდე აიხადეთ! პსევდონიმს სიმონისძეს“. წერილში გ. წერეთელი ი. გოგებაშვილს სამედიატორო სასამართლოში იწვევს... ფაქტობრივ ამით დასრულდა ხანგრძლივი პოლემიკა იაკობსა და მის ოპონენტებს შორის 1894 წელს. ილია ჭავჭავაძე ამ პოლემიკაში არ ჩარეულა, მაგრამ ამ დავა-კამათში იგი იაკობის მხარდამჭერი რომ არის, „ორხმიანი საახალწლო ოპერეტიდანაც“ ჩანს. პოეტი იაკობისადმი მიმართვის შემდეგ „ხოროს“ ათქმევენებს:

„მოგახსენებთ, ეგე სწავლა
ჩვენთვის ყოვლად სოფლად ჰღირდეს,
მაგრამ რა ვქნათ, როგორ გავეძლოთ,

როს ჩვენ ჭირი შინვე გვჭირდეს?
როს გიორგი წერეთელი
დედა-ენას სთხრიდეს, პრყენიდეს,
და მაინც კი კადნიერად,
მის განწმენდას იქაღიდეს?

არ მიიღოს მან შენგან წვრთნა,
არ გისმინოს, ნუ გიკვირდეს,
გონიერსა მწვრთნელი უყვარს,
უგუნურსა გულსა ჰკმირდეს“.

ცხადია, ეს იყო ის მხარდაჭერა და თანადგომა იაკობისა-
დმი, რის შესახებაც იაკობი საუბრობდა სამადლობელ სიტყვაში.

სხვათაშორის, იაკობს როცა სურს, მეტი დამაჯერებლობა
შესძინოს თავის აზრს, იტყვის, ილიაც ამ აზრისააო. ეს იმაზეც
მიანიშნებს, რომ მათ ჰქონდათ წინასწარ ამ თემაზე საუბარი...

ასე რომ, იციან ფასი ერთმანეთისა და, რაც მთავარია, იმ
საქმისა, რასაც ემსახურებიან!... ისიც იციან, ამ საქმის წარმატე-
ბისთვის რა მნიშვნელობა აქვს ერთმანეთის მხარდაჭერას, თა-
ნადგომას...

* * *

ნუ ვიფიქრებთ ისე, რომ იაკობი ილიას სიტყვითა და სა-
ქმით ისე იყო მოხიბლული, ყველაფერში ეთახმებოდა, მხოლოდ
აქებდა და ადიდებდა... სოფრომ მგალობლიშვილი იგონებს, „ილია
მძლავრი იყო ლაპარაკში; მას ხშირად ეკამათებოდა იაკობ გოგე-
ბაშვილი, რომელიც დიდად ნაკითხი იყო და ილიასავით მისდევ-
და თანამედროვე ლიტერატურასაო“...

თუმცა ეს არ იყო საჯარო პაექრობა, ისეთი ილიასა და
აკაკის რომ ჰქონდა „ვეფხისტყაოსნის“ თაობაზე, ანდა იაკობსა
და აკაკის რომ ჰქონდათ ენის სიწმინდის შესახებ. ესეც საგუ-
ლისხმო ფაქტია – იაკობი და ილია ურთიერთობას პირადად აგ-
ვარებდნენ, ისე, ზემოთ რომ ვისაუბრეთ, ილია ზურაბიშვილის
მოგონება რომ მოვიხმეთ.

ერთმანეთის კრიტიკას რომ არ უფრთხიან და არ ერიდებიან, ამის კარგი მაგალითიც გვაქვს. 1889 წელს იაკობი გაზეთ „ივერიაში“ (№ 73) აქვეყნებს ფელეტონს „საღამო წერა-კითხვის საზოგადოებისა“. როგორც ჩანს, ხარება დღეს, 25 მარტს, წერა-კითხვის საზოგადოების გამგეობამ გამართა სალიტერატურო და სამუსიკო საღამო. როგორც იაკობი იტყვის, „ამ საღამოს ჰქონდა ორი თავისებურება: წმინდა ქართული ხასიათი და სიფართოვე პროგრამის“. და იაკობი მიმოიხილავს საღამოზე წარმოდგენილ ლიტერატურულ თუ მუსიკალურ ნომრებს – იაკობისეული პროფესიონალიზმითა და ობიექტურობით. საორკესტრო ნომრები, საგუნდო სიმღერები, სოლო შესრულება... ლექსები, ვოდევილი... იყო ასეთი შეფასებებიც: „მონოლოგი ცქრიალა, ოცნებიანის მოზარდის ქალისა ისეთი არტისტულის ღირსებით შეასრულა ქალბატონმა საფაროვისამ, რომ ნამდვილს აღტაცებაში მოიყვანა მთელი საზოგადოება“... მაგრამ იყო ასეთი შეფასებაც – „გამოვიდა ბ-ნი კოტე მესხი. ცუდს მდგომარეობაშია თეატრი, როცა ხამი ვინმე გამოდის სცენაზედ. მას ფერი მისდის, ეშინიან, არ შევრცხვეო. საზოგადოებასაც ეშინიან, არ შერცხვესო. აქეთაც შიში სუფევს, იქითაც“... და სხვა.

საღამოზე ილია ჭავჭავაძეს წაუკითხავს ნაწყვეტი „ოთარაანთ ქვრივიდან“ (გიორგის სიკვდილის ეპიზოდი). იაკობი დეტალურად აანალიზებს ილიას დეკლამაციას... და ეს მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ილიასადმი მიმართებით, არამედ დეკლარაციის წესების, მისი მნიშვნელობის თვალსაზრისით. მოვიყვან ვრცელ ამონარიდს იაკობის ფელეტონიდან:

„საქმე თ. ი. ჭავჭავაძეზედ მიდგა. იგი გამოვიდა დინჯად, გაშალა კათედრაზედ რვეული და დაიწყო კითხვა „ოთარაანთ ქვრივიდან“ გიორგის სიკვდილისა. ისეთი სიჩუმე ჩამოვარდა, რომ ზალაში ბუზის ფრენას გაიგონებდა კაცი. ეს ყურადღება კითხვის გათავებამდის არ შესუსტებულა. მაგრამ მოეწია იგი მიზანს? სამტირალო სცენის წამკითხველმა ცრემლი უნდა მოჰგვაროს მსმენელს, – მხოლოდ ამ შედეგით ცხადყოფს იგი თავის ხელოვნების ღირსებას. გიორგის სიკვდილი სწორედ სატირლად

არის აღწერილი, ხოლო ავტორის კითხვამ ვერც ტირილი გამოიწვია საზოგადოებაში და ვერც ცრემლები დააბნევინა ვისმე. მართალია, სრული მართალი, რომ თეატრში დატრიალდა ნამდვილი სიმწუხარის ატმოსფერა, მაგრამ ეს ნახევარ გამარჯვებად უნდა ჩაითვალოს. რად მოხდა ესა? რატომ ცოტაოდენი ცრემლი მაინც არ დაიფრქვა? იქნება კითხვის ნაკლის ბრალი იყო? არა გვეონია. მართალია, ილია დეკლამატორი არ არის, ნაფიცს მკითხველების დასს არ ეკუთვნის, მაგრამ სამაგიეროდ შემკულია ბუნებრივის მკითხველის ღირსებით: ხმა აქვს მუსიკალური, კილო შესაფერი, ლოგიკური ხმის აწვევ-დაწვევა რიგზე მიჰყავს, გამომეტყველება და მოძრაობა პირისახისა შეესაბამება წასაკითხის შინაარსსა და საზოგადოდ მისი ხმა კაფიოდ ჰხატავს ყოველს აზრსა და გრძნობასა, რომელსაც-კი იპყრობს სიტყვები და ფრაზები წასაკითხისა. მაშ რატომ არ გამოიწვია მსმენელებში მისმა კითხვამ შესაბამისი ძალის გრძნობა? იმიტომ, რომ ილია წიგნში კითხულობდა და არა ზეპირად ამბობდა...

„კითხველმა ზეპირად არ იცის წასაკითხი, წიგნში იხედება, ხმა მოკლებულია თავისუფლებას, მიდის ქვევით, იატაკისაკენ, და იქითგან უკუქცეული იფანტება თეატრში. ხმას ეკარგება სიმკვირცხლე, გამომეტყველება, სიმკაფე და შთაბეჭდილება ერთი ორად და სამად სუსტდება. სამაგიეროდ, როცა მკითხველი წიგნში არ იხედება, პირი საზოგადოებისაკენ აქვს მიქცეული და ზეპირად ამბობს, მაშინ მისი ხმა სრულიად თავისუფლად მოძრაობს, კაფიოდ გაისმის, პირდაპირ მიდის მსმენელთა ყურებადღის და შესაფერ ჩასახულებას ჰბადავს მათ გულსა და გონებაში... ამ გვარადვე უცვლის სიმღერას ზეპირად მისი თქმა და ნოტებში ცქერა. შეადარეთ ის შთაბეჭდილება, რომელიც გიორგის სიკვდილმა მოახდინა, იმ ძლიერ ჩასახულებასთან, რომელიც დაჰბადა მსმენელებში ლექსების ზეპირად წარმოთქმამ ილიასავე მიერ და თქვენ დამეთანხმებით, რომ ჩვენ სწორედ მართალს ვამბობთ. ან წარმოიდგინეთ, რომ კ. მესხის რკინის გზის სცენა რვეულში წაეკითხნა და არა ზეპირად ეთქვა და ოდნავადაც არ ამიხირდებით, თუ გეტყვით, რომ ერთი ხუთად წააგებდნენ სცენაც და არ-

ტისტიც ამ ცვლილებით. ისიც-კი უნდა ვთქვათ, რომ გიორგის სიკვდილი მარჯვე არჩევანს არ შეადგენს სცენისათვის. ავტორის ნაწერებში მოიპოვება ბევრი ათჯერ უფრო სცენაზედ ზედ გამოჭრილი ადგილი და რატომ დასდგა ამ არჩევანზედ, არ გვესმის. თუნდ ავიღოთ „კაცია ადამიანიდან“ ლუარსაბის სიზმარი. ილიას რომ ზეპირად დაესწავლა ეს ადგილი, მაღალ ნიჭიერებით და მახვილობით სავსე, და თავისუფლად წარმოეთქვა საზოგადოების წინაშე, ისეთს ინტენსიურს სიამოვნებას დაჰბადებდა მასში, ისეთს ძლიერს ტაშის კვრას გამოიწვევდა, რომ ვგონებ, თეატრი მაღლა აიწვევდა“.

* * *

იაკობი და ილია – ეს იმ დროის საქართველოს ორი ბურჟუაზი, ორი დიდი იმედი იყო. თელო საზოგადოების მოვუხმინოთ: „ილია ჭავჭავაძე და იაკობ გოგებაშვილი – აი ეს ორი სახელოვანი ადამიანი იყო იმ დროს ქართველი საზოგადოების ნამდვილი პატრონი, მოამაგე და ჭირისუფალი. თუ რაიმე პოლიტიკის შესახებ წამოიჭრებოდა საკითხი და გაზეთში მტრისათვის პასუხის გაცემა იქნებოდა საჭირო, მაშინვე ყველა ილია ჭავჭავაძეს მიაპყრობდა თვალებს: ვნახოთ, რას იტყვის ილია: მართო იმას შეუძლია მტერს პირი დააყოფინოსო, ჩვენს თავს აბუჩად არავის აადებინებსო (კატკოვი, სუვორინი, „ქვათა ღაღადი“, 1897 წელს თბილისის ქალაქის თვითმმართველობის სულიწამდგმელთა თავგასულობის წინააღმდეგ გამოლაშქრება და სხვა). მეორე მხრით, როცა სწავლა-აღზრდის შესახებ საკითხი წამოიჭრებოდა, როცა სკოლაში ქართული ენის სწავლების აუცილებლობის შესახებ საქმე იყო გასარჩევი თუ გადასაწყვეტი – იაკობ გოგებაშვილს დაუწყებდით ცქერას: ის იყო ქართველთა საესავი, მისგან მოელოდნენ გაჭირვებისაგან ხსნას“.

* * *

იოსებ იმედაშვილი წერდა: „სამშობლოს სადარაჯოზე ისე იდგა ბასრი კალმით, როგორც ერეკლე მეფე მტრის წინააღმდეგ ხმალამოღებულს“. როგორ ფიქრობთ, ვის გულისხმობდა ავტორ-

რი? ცხადია, უპირველესად ილიას ვიგულისხმებთ და მართალიც ვიქნებით... თუმცა ამ შემთხვევაში ი. იმედაშვილი იაკობს ასხამდა და ხოტბას... და, რა თქმა უნდა, მართალი იყო!...

ისევ გავიხსენოთ თედო სახოკიას მოგონება: „ილია ჭავჭავაძე და იაკობ გოგებაშვილი – აი, ეს ორი სახელოვანი ადამიანი იყო იმ დროის ქართველთა საზოგადოების ნამდვილი პატრონი, მოამაგე და ჭირისუფალი“.

და „სამშობლოს სადარაჯოზე ბასრი კალმით“ მდგარნი – „ილია ჭავჭავაძეცა და იაკობ გოგებაშვილიც ოღონდაც რომ ჰგრძნობდნენ თავიანთს ამ მძიმე როლს, რომელიც სრულებით ბუნებრივად დაეკისრათ გაჭირვებაში მყოფ თანამემამულეთაგან; ორსავე შეგნებული ჰქონდა მთელი სერიოზულობა ამ როლისა და პასუხისმგებლობა ხალხის წინაშე. და ისინიც, თავიანთ სფეროში თავდაუზოგავად იღვწოდნენ“ (თ. სახოკია).

დიახ, თავიანთ სფეროშიო. თუმცა იყო შემთხვევები, როცა საჭირო ხდებოდა ორივეს შეერთებული ძალით შეეჭია ქართული საქმის მტრისათვის. ასეთ ფაქტს იხსენებენ:

1881 წელს კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი კირილე იანოვსკი გაზეთ „კავკაზ“-ში აქვეყნებს წერილს საქართველოში სახალხო სკოლების მოწყობის შესახებ.

ვინ იყო იანოვსკი? – ივანე ჯავახიშვილის თქმით, „იანოვსკიზე დაუძინებელი მტერი არ ჰყოლია ქართულ ენას“. ეს გეგმაც მისი საერთო მიზნის ნაწილი იყო: სახალხო სკოლაში ქართული ენა უნდა მოესპო... შეშფოთდა ქართული საზოგადოება. იაკობი წერს: „ეს წერილი იანოვსკისა დაბეჭდილი იყო გაზეთს „კავკაზში“ და იაყრობდა მის შეხედულებას სახალხო სკოლების მოწყობის შესახებ ჩვენს ქვეყანაში. პასუხის დაწერა რედაქციამ მე დამავალა; მაგრამ მე მიუუგე: საჭიროა უფრო გამოჩენილმა და გავლენიანმა ქართველმა გასცეს პასუხი, მაგალითად ილია ჭავჭავაძემ. ყველა საჭირო მასალას მე თვითონ მიუუტან, სამაგიეროდ როცა ამ დღეებში იანოვსკის პლანი გამოვა, მის გარჩევას მე ვკისრულობ-მეთქი. და ასეც მოხდა“...

ამ ფაქტს ასე იგონებს იაკობ მანსვეტაშვილი: „გარეშე მტრებთან, მეტადრე თუ ესენი შეეხებოდნენ მის წმინდათა-წმინდას – „ქართველის ბედს“, ილიამ შებრალება არ იცოდა, სასტიკი იყო, მკაცრი... ასევე იყო საქმე, როდესაც ქართველების დაუძინებელმა მტერმა, სახელგანთქმულმა განათლების მზრუნველმა იანოვსკიმ განიზრახა ერთი კალმის მოსმით მოესპო ქართულის სწავლება სკოლებში. ასეთ უკიდურეს მდგომარეობაში ყველა ქართველ მამულიშვილს უსათუოდ მოაგონდებოდა ილია. ის იყო გაჭირვების ტალკვესი. თვით იაკობ გოგებაშვილი, ეს ერთგული მოამაგე ქართული სკოლისა, ეს დაუღალავი გუშაგი ქართული ენის ხელშეუხებლობისა, ის გოგებაშვილი, რომელსაც ჭკუაც მოსდევდა, ცოდნაც და კალამიც კარგად ემორჩილებოდა, ესეც კი ილიას მიაშურებდა და ეტყოდა: „გაგვიძეხ, ბერო მინდიაჲ! კარს საფრთხე მოგვდგომიაო“, გასრესას, გათელვას გვიპირებენ, ენას პირიდან გვლეჯვენო“...

და შეიკრა ერთობა: ილია – იაკობი!... და – გაზეთ „დროებაში“ (№ 33, 1881 წ.) გამოქვეყნდა ილია ჭავჭავაძის წერილი „ბ-ნ იანოვსკის წერილისა გამო“. ეს არის ილიასეული „რკინის ლოგიკით“ დაწერილი წერილი იმის თაობაზე, თუ რა მნიშვნელობა აქვს დედა-ენაზე სწავლას სახალხო სკოლებში. ილია იანოვსკის აცნობს ცნობილი რუსი და ევროპელი პედაგოგების აზრს ამის თაობაზე: „ჩვენ მოგვყავს ეს აზრები მეცნიერებისა იმიტომ-კი არა, რომ გვეგონოს, ვითომც ბ-მა იანოვსკიმ ყოველივე ეს ჩვენზედ უკეთ არ იცოდეს, არამედ იმიტომ, რომ ყველამ, დიდმა და პატარამ შეიტყოს და გაიგოს, რა ღონეა დედა-ენა სკოლისათვის საერთოდ და საეროსათვის საკუთრივ. ჩვენ რომ ეგრე დაჟინებით და უკან-დაუხეველად ვთხოულობთ დედა-ენისათვის სრულს და დაუბრკოლებელს გზას სასწავლებელში, – ეგ მართო დედა-ენის სიყვარულით არ მოგვდის. ვკითხულობთ და ვნატრულობთ იმიტომაც, რომ უდედა-ენოდ გონების გახსნა ბავშვისა ყოველად შეუძლებელია. მაშინ სკოლა გონების გახსნის სახსარი-კი არ არის, გონების დაჩაგვრისაა, გონების დახშვისაა,

დათრგუნვისაა, გათახსირებისაა, – და განა ეს სასურველია ვისთვისმე?“...

წერილი საკმაოდ ვრცელია. დასკვნა ლოგიკური და პირდაპირი: „იმ პროგრამით კი, როგორც ბ-ნ იანოვსკის მოუფიქრებია, ჩვენებური საერო სკოლა ვერც თავისის საკუთარს საქმეს გაარიგებს და ვერც რუსულს ენას გვაცოდინებს. იმ ვიწრო გზაზედ, რაც საერო სკოლას ჩვენში დანიშნული აქვს. ამ ორივე – სულ სხვადასხვა საგნის – შეხვედრა არც ერთს დააყრის ხეირს და არც მეორესა“.

და გაზეთ „დროების“ 50-ე ნომერში ქვეყნდება იაკობ გოგებაშვილის წერილი „მზრუნველის იანოვსკის სამოსწავლო გეგმა სახალხო სკოლებისა“. ილიასეულ დიდებულ წერილს იაკობისეული პროფესიონალური სტატია მოჰყვა – დეტალური ანალიზი „იანოვსკის პლანისა“... საინტერესო ჩანს ისიც, რომ იანოვსკის საგაზეთო წერილთან შედარებით „პლანი“ კიდევ უფრო მძიმე შთაბეჭდილებას ტოვებდა თურმე (ცხადია ქართული ენის საზიანოდ!...). იაკობი: „რამ განგვაცვიფრა? ბევრმა რამ. პირველად იმან, რომ ბატ. იანოვსკის წერილის და გეგმის, ანუ პლანის, შუა აშკარა უთანხმოება და წინააღმდეგობა ვპოვეთ“ – წერს შეშფოთებული ავტორი... შთაბეჭდილება ასეთია: იანოვსკიმ ქართული საზოგადოება შეამზადა (საკმაოდ რბილად) სახალხო სკოლების რეორგანიზაციისათვის და „პლანით“ ეს რეორგანიზაცია დაასრულა გაცილებით მძიმე შედეგებით!...

ილიას მკაცრ და არგუმენტირებულ წერილს დაემატა იაკობის საქმის ცოდნით, მაღალი პროფესიონალიზმით გაჯერებული წერილი და გადარჩა ქართული სახალხო სკოლა გარუსებას...

აი, ამას გულისხმობდა თ. სახოკია, როცა წერდა – „ილია ჭავჭავაძე და იაკობ გოგებაშვილი – აი ეს ორი სახელოვანი ადამიანი იყო იმ დროის ქართველი საზოგადოების ნამდვილი პატრონი, მოამაგე და ჭირისუფალიო“.

როცა იაკობი იანოვსკის წერილისა და „პლანის“ თაობაზე ილიასა და მას შორის შრომის განაწილებაზე საუბრობდა, განმარტავდა: „ასეთი განაწილება შრომისა ილიასა და ჩემს შორის პირველი არ იყო. როცა გორის საოსტატო სემინარიიდან დასაბეჭდად მოუვიდა 1876 წელში მზრუნველსა ქართულ-რუსული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი, რუსული ასოებით დაწერილი, ნაცვლად ქართულისა, ილიამ და მე გადავწყვიტეთ მასხრად აგვეგდო — იმას „ივერიაში“ და მე „დროებაში“, და კიდევ შევასრულეთ ორივემ და მახინჯი ჩანასახი დედის მუცელში გაწყალდა“. ესეც საინტერესო ამბავია, ამიტომ ჯობია ცოტა უფრო ვრცლად ვისაუბროთ ამ საკითხზე:

1876 გორის ქართული პროსემინარიის მასწავლებელს — ნათიევს — მზრუნველისათვის დასაბეჭდად წარუდგენია წერა-კითხვის სასწავლი სახელმძღვანელო — რუსულ-ქართული ანბანით შედგენილი. ილია ასე განმარტავს: „აი რა ანბანია: ნათიევს სიზმარი უნახავს, რომ ქართული სიტყვები რუსულის ასოებით უნდა დაიწეროსო. აულია და თავის ანბანში შიგა და შიგ ქართული სიტყვები ჩაურთავს რუსულის ასოებით. რადგანაც რუსულს ანბანს აკლია ხუთმეტამდე ნიშნები ჩვენის ხმების გამოსახატავად, ამიტომაც უფ. ნათიევს თავისით მოუგონია ახალი ასოები, არც რუსული, არც ქართული, არც ამ მთისა, არც იმ მთისა და ამ ახალის ასოებით შეუვსია რუსულის ანბანის ნაკლი და ჩვენი ანბანიც გაუმდიდრებია. აქ სწორედ უფ. ნათიევს ორი კურდღელი ერთად დაუჭერია. ბარაქალა მის ფეხმარლობას და სისწრაფეს!“ — ესაა ამონარიდი ილია ჭავჭავაძის წერილიდან „ვიცინოთ თუ ვიტიროთ“, რომელიც „ივერიაში“ გამოქვეყნდა (№ 10, 1877). გაზეთ „დროებაში“ (№ 74, 75, 77) ქვეყნდებოდა იაკობის წერილი „სამწუხარო მოვლენა პედაგოგიაში“, რომელიც ფაქტობრივ გაგრძელებაა ილიას წერილისა. ნათიევს ი. ჭავჭავაძის წერილი „ვიცინოთ თუ ვიტიროთ“ გინებად მოსჩვენებიაო, — წერს იაკობი, — „როდესაც რომ მთელ წერილში არ არის ნახმარი მის შესახებ არცერთი შეურაცხყოფი სიტყვა, ჰაზრები მართალია

მწარეა, მაგრამ დამწერმა რა ჰქნას, თუ ფაქტები, რომელსაც ეს აზრები შეესაბამებინ, ცუდი თვისებისანი არიან“. იაკობი თითქოსდა აგრძელებს ილიასეულ მსჯელობას; თითქოსდა აზრის „სიმწარეში“ ევჯობრება ილიას: „თუ კაცს მახინჯი სახე აქვს, სარკეს ბევრიც რომ დაემდუროს, მით ის პირის სახეს ვერ გაილამაზებს. აგრეთვე ფონს ვერ გავა მრუდეთ და უკუღმართად მომქმედი პირი, რაც უნდა ბევრი იტლიკინოს და იყვიროს მლან-ძღავენო, როდესაც მის უკუღმართს მოქმედებას ამხილებენ“...

და ეს ორი წერილი („ვიტიროთ თუ ვიცინოთ?“ და „სამწუხარო მოვლენა პედაგოგიაში“) საკმარისი აღმოჩნდა იმისათვის, რომ „მახინჯი ჩანასახი დედის მუცელში გაწყალებულიყო“...

ეს იყო შეერთებული ძალა ილიასი და იაკობისა ქართული საქმის სასიკეთოდ!...

* * *

არჩილ ჯორჯაძემ „ცნობის ფურცელში“ წერილი გამოაქვეყნა „პუბლიცისტი – ილია ჭავჭავაძე“. ავტორს ილია ჭავჭავაძისეულად მიუჩნევია „ივერიის“ შინაური მიმოხილვიდან შემდეგი ამონარიდი: „ჩვენში პატრიოტობა სხვა თვისებისა, სხვა გვარის ხასიათისაა: იგი იპყრობს მხოლოდ წმინდა გრძნობას მამულის სიყვარულისას. ამ გრძნობაში თავის თავის მეტი არა ურევია-რა. ვისიმე სიძულვილი, დათრგუნვის სურვილი, ვისიმე გაუბედურების წადილი, სრულიად არ იპოვება. ჩვენს პატრიოტებს სურთ აღდგენა და დაცვა ჩვენის უფლებისა, ეროვნებისა, თვითმართველობისა, ლიტერატურისა, კულტურისა, რომელთა გარეშე არა ხალხს შეუძლიან სიცოცხლე და ადამიანური არსებობა“...

თავისთავად საინტერესო ფაქტია: შინაარსობრივად, იდეურად იაკობის ნააზრევი ილიასეულად მიუჩნევია დიდად ნიჭიერს ავტორს – არჩილ ჯორჯაძეს. ამის თაობაზე კომენტარს თავად იაკობი გააკეთებს და განმარტავს, რა განდა ავტორის შეცდომის მიზეზი: „ბატონმა არჩილ ჯორჯაძემ „ცნობის ფურცელში“ (...) მიმოხილვის ავტორად კი დასახა თვითონ რედაქტორი ილია

ჭავჭავაძე. ნამდვილად კი საქმე სრულიად სხვანაირად იყო: ყოველ-თვიურს მასპინძლობას ჟურნალებში მკითხველებს უწევდა პირადად თვითონ რედაქტორი. მხოლოდ ამ მიმართვისათვის მან ვერ მოიცალა, რადგანაც ბანკის საქმეებისათვის ბაქოში წავიდა და დამავალა დამეწერა მიმართვა ჟურნალისათვის, რაც დიდი სიამოვნებით შევასრულე. ამ მიმოხილვის გარდა მე დავწერე კიდევ მხოლოდ ერთი მიმოხილვა. ყველა დანარჩენი მიმოხილვები, ამ ორის გარდა, ეკუთვნის ილიას მადლიანს კალამსა“...

საინტერესო ფაქტია: იაკობის განმარტების მიზანი ის კი არ არის, ჩემი „მიმართვა“ სხვისი არ გეგონოთო; არა, ილიას მადლიანი კალმის ნაყოფი არ გეგონოთ ჩემი უბრალო მიმართვაო... ილია უკეთესად დაწერდა, დრო რომ ჰქონოდაო...

* * *

ერთი ფრიად საინტერესო ფაქტიც – იაკობისა და ილიას როლი ნიკოლოზ ბარათაშვილის თბილისში გადმოსვენების საქმეში.

დავით კასრაძისათვის პეტრე მირიანაშვილს უამბია: „მე განჯაში კარგა ხანს მომიხდა სამსახური მასწავლებლის თანამდებობაზე. გულს მიკლავდა ნიკო ბარათაშვილის ობლად მივდებოდი საფლავი. თბილისში სამსახურებრივი დავალებანი მოვიმიზნე და წერა-კითხვის საზოგადოებაში ვინახულე იაკობ გოგებაშვილი, რომელსაც გაუუზიარე ჩემი გულის დარდი. ის მაშინვე დაფაცურდა: ეს რა კარგი აზრი მოგსვლია, ნიკო ბარათაშვილი უნდა გადმოვასვენოთო. მაგრამ იქვე ხაზი გაუსვა, თუ გვსურს, რომ გადმოსვენება უფრო სახელოვანი იყოს და დიდმნიშვნელოვანი, ეს უნდა იკისროს არა ნიკოს ნათესაობამ, ან კერძო პირებმა, არამედ საზოგადოებამო.

– რომელმა საზოგადოებამ? – შევეკითხე და იქვე პასუხი მივიღე.

– რა თქმა უნდა, წერა-კითხვის საზოგადოებამ!

იაკობი მაშინვე გაექანა ილიასთან, როგორც საზოგადოების მთავარ ხელმძღვანელთან. ილია აღფრთოვანდა, დაუყოვნებლივ

მოიწვია გამგეობა და 1892 წლის 9 ოქტომბერს ოქმში შეატანინა საზოგადოების დადგენილება, რომ „ეთხოვოს თ. გ. ორბელიანს, როგორც მახლობელ ნათესავს, ნებართვა მიიღოს გადმოსვენებისა“ (ნიკოლოზ ბარათაშვილის ნეშტის). ეს ოფიციალურად, რა თქმა უნდა, გადმოსვენების ინიციატივა კი ისევ წერაკითხვის საზოგადოებისა იქნებოდა... ნებართვის აღება გაძნელებდა, მაგრამ გრიგოლმა მაინც მოახერხა“...

ესეც კიდევ ერთი საჭირო ქართული საქმე, რომლის ინიციატივა და ორგანიზაცია იაკობსა და ილიას ეკუთვნოდა...

* * *

გაზეთ „ივერიაში“ (№ 83, 1900წ.) მოუთავსებიათ ასეთი ცნობა: „როგორც შევიტყუეთ, ბ-ნ იაკობ სიმონის ძის გოგებაშვილის პატივისმცემელთ, მისდა პატივსაცემად, მისის სალიტერატურო და საპედაგოგო ასპარეზედ მოღვაწეობის 35 წლის შესრულებისა გამო, განუზრახავთ სადილი გამართონ. სადილის გამართვის დრო ცალკე იქნება გამოცხადებული“.

როგორც ჩანს, ამ განზრახვის თაობაზე თავად იაკობსაც გაზეთიდან შეუტყვია და მოკლე ბარათით მიმართა რედაქციას. ეს წერილი გამოქვეყნდა „ივერიის“ 85-ე ნომერში (1900 წ.): „როგორც თქვენი ახალი ამბებიდან ჩანს, ზოგიერთ ქართველს მოუწადინია, გამიმართონ საიუბილეო სადილი. დიდ მადლობას მოვასწენებ, და ვთხოვ დიდი თხოვნით ხელი აიღონ ამ თავისს წადილზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს სადილი უჩემოდ ჩაივლის. ჯერ ქართველმა საზოგადოებამ უნდა გადაინადოს ის დიდი ვალი, რომელიც მას აწევს კისერზე შესახებ ჩვენის მთავარ-მოღვაწეებისა, რომელთაც ჩემზე უფრო დიდხანს უმოქმედნიათ და ჩემზედ უზომოდ მეტი გაუკეთებიათ. ჯერ იაღბუხსა და მყინვარს ღირსეული იუბილეები გაუმართონ, და მერე გაუწიონ თავაზიანობა სერებსაც, თუ არ დაუშლიათ“.

მყინვარი და იაღბუხი ილია და აკაკი არიან, სერი — თავად იაკობი...

საიუბილეო სადილი ჩაიშალა... უარის მოტივი გასაგებია: ჯერ ილიასა და აკაკისათვის არ გადაგიხდიათ იუბილეო...

10 წლის შემდეგ, 1910 წელს ისევ მოუსურვებიათ იაკობისათვის იუბილეს გამართვა. იაკობი წერილს სწერს „სახალხო გაზეთის“ რედაქციას (1910 წ. № 36). წერილის სათაურია „უარის მოხსენება“. ისევ მიემართოთ წერილს: „ბატონი გიორგი იოსელიანი დასავლეთ საქართველოდან წინადადებას აძლევს ქართველს საზოგადოებას იუბილეი გამიმართონ. თანაც დასძენს: როგორც ჩვენ ვიცით, გოგებაშვილის ხასიათი, იგი უარს იტყვის; მაგრამ ამან ხელი არ უნდა შეუშალოს საზოგადოებასა.

ამის შესახებ უნდა მოგახსენოთ შემდეგი:

როცა ათის წლის წინად იწყეს წერა ჩემის 35 წლის იუბილეს გადახდის თაობაზე, კატეგორიული უარი განვაცხადე და ასეთი დავასახელე: ჯერ ქართული ლიტერატურის იალბუზებს გაუმართეთ ღირსეული იუბილეი და მერე სერების იუბილეზე იფიქრეთ მეთქი.

მასუკან ერთს იალბუზს ქართველმა საზოგადოებამ დიდებული იუბილეი გაუმართა; მაგრამ მერე იალბუზს ქართველთა ხელმა ღვთაებრივი შუბლი გაუგმირა ტყვიით.

ჩაკვირდით ამ უკანასკნელს საზარელს ფაქტსა, გაიხსენეთ ჩემი მაშინდელი უარის მოტივი, საბუთი, და თქვენთვის ცხადი შეიქნება, რომ ჩემთვის ყოვლად შეუძლებელია ფსიქიურად და ზნეობრივად დავთანხმდე იუბილეს გამართვაზე“...

წერილი გრძელდება იმაზე მსჯელობით, რომ საერთოდ იუბილეს გამართვა, ღვაწლის დაფასება საჭიროა, თუმცა ითხოვს იაკობი, „ჩემს შესახებ გთხოვთ დიდი თხოვნით, ტყვილად ნუ შეწუხდებითო“...

იაკობის იუბილე არც ამჯერად შედგა...

იაკობს აქვს ერთი მხატვრულ-პუბლიცისტური წერილი „საარაკო სინამდვილე და საიუბილეო ოცნება“. წერილი გამოქვეყნდა ლიტერატურულ-მხატვრულ აღმანახში „აკაკის დღეები საქართველოში (1908 წ. №2)“.

„საარაკო სინამდვილე“ – აკაკის იუბილეა. ბედნიერად რაცხს თავს იაკობი, რომ მოესწრო ამგვარ იუბილეს – „მე სიამოვნებას ვგრძნობდი იმის გამო, რომ ჩვენმა ერმა, უკიდურესად შევიწროებულმა ყოველი მხრით, შესძლო ღირსეულად დაეჯილდოვებინა ზნეობრივად მაინც თავისი ღირსეული შვილი“... წერილის პირველი ნაწილი სწორედ ამ ბედნიერების განცდის აღწერაა...

ამ „საარაკო სინამდვილეს“ იაკობს რაღაც უფერმკრთალებდა – „მაგრამ ჩემს უღრმეს კმაყოფილებას ერთი რაღაც გამოურკვეველი ნაკლი ამცირებდა, ასუსტებდა. ეს ნაკლი შავი ყორანივით ჩამჩხაოდა გულში და ნეტარებაში ნაღველს ურევდა“... რა იყო ეს ნაკლი? – სწორედ „საიუბილეო ოცნებაშია“ საუბარი ამ ნაკლზე... „სავარძელში მოთავსებულმა თავი მივეცი ტკბილ-მწარე ბურანსაო“ და...

როგორც ვთქვი, წერილის მეორე ნაწილი – „საიუბილეო ოცნება“; ცოტა ვრცელია, მაგრამ უნდა გადმოვწერო; ვინც იცის, კიდევ ერთხელ დატკბეს; ვისაც არ წაუკითხავს, მიიღოს პირველი წაკითხვის ბედნიერება:

„უცებ ხელ-ახლად გავჩნდი თეატრში, და ვიხილე უნეტარესი სურათი. აკაკის დიდებული რაინდული სახე მიეღო და ამლილს საზოგადოებას ეუბნებოდა: ერთ წამს, მხოლოდ ერთ წამს კიდევ მოითმინეთ. ცოდოა, დიდი ცოდო, რომ ამისთანა სასახელო, საარაკო იუბილეი დაუგვირგვინებელი დაგვრჩეს... საზოგადოება დაწყნარდა, დასხდნენ ყველანი და სმენად გადაიქცნენ.

– ბედნიერი ვარ, უზომოდ ბედნიერი ამ ჟამად, მაგრამ ერთი რამ სწამლავს ამ ბედნიერებას, – სთქვა აკაკიმ.

– რა? რა? – სიმწუხარით შეეკითხა მას სამი ათასი პირი ერთად, ერთხმად.

– ის, რომ ჩვენ ვერ ველირსენით იმის იუბილეის, რომელიც იყო დიდი პოეტიც, დიდი მამულიშვილიც და დიდი ადამიანიც და რომელსაც უსაზღვროდ უყვარდა თავისი დაჩაგრული სამშობლო.

ურიცხვს მსმენელთა შორის არც ერთს არ მოსვლია აზრად ეკითხნა აკაკისათვის, ვისზე ლაპარაკობდა იგი, რადგანაც ელვის სისწრაფით, ყველას გონებაში გამოისახა ერთი და იგივე დიდებული სახელი.

აკაკიმ გააგრძელა: დიად, ჩვენ ვერ ველირსენით ილია ჭავჭავაძის იუბილის. მეტი უბედურებაც დაგვატყვდა თავზე. ჩვენ არამც თუ ვერ შევამკეთ იმისი გენიოსური თავი დაფნის გვირგვინებითა, არამედ ხელი ვერ შევუშალეთ ჩვენის ერის მტრებსა, რომელთაც ილიას ეკლის გვირგვინი დაადგეს, მსგავსად მაცხოვრისა... მთელი ნახევარი საუკუნე ილია და მე ტოლათ ვეწეოდით მეტად მძიმე უღელს სამშობლოს სამსახურისას, – მომიკლეს, ჯვარს მიცვეს ტოლი და დამარჩინეს ცაღად, უტოლოდ, ობლად... დიდება და თავყვანისცემა მოწამე ილიას უკუნითი უკუნი-სამდე, გაათავა აკაკიმ და მწუხარე თვალებიდან მღუღარე ცრემლის ნაკადული წასკდა.

„ამინ!“ შესძახა სამგლოვიარო ხმით სამი ათასმა მსმენელმა და ფეხზე უმაღლ წამოდგარმა, თავი მოიხარა, საერთოდ.

ამ რაინდულს სიტყვებს და საქციელს მოჰყვა აუწერელი მოვლენა, იმისთანა მოვლენა, რომელსაც ელირსენი მოციქულნი სული წმიდის მოფენის ჟამსა. აკაკის თავზე გაჩნდა ვეებერთელა აბრიალებული კელაპტარი, ყველა მსმენელის თავი შეიმკო პატარ-პატარა კელაპტრებით და თეატრმა საარაკო კაშკაში დაიწყო. მერე დაიდრა აკაკის კელაპტარი და შუა თეატრში მალლა ჰაერში გაჩერდა. მისკენ გამოქანდნენ ყველა სახის კელაპტრები. გარს შემოეხვივნენ და შექმნეს მომხიბლავი სურათი. ბოლოს ამ ურიცხვის ჩირაღდნის კრებულს აკაკის კელაპტარი გაუძღვა ზეით, თეატრის ბანი გაირღვა და კელაპტართა გუნდი წავიდა მალლა, მალლა ზეცაში.

„კელაპტართა გუნდს მიაქვს ილიასთან საიქიოს მთელის ქართველის ერის უმხურვალესი საუკუნო თავყვანისცემა“, შევძახე ისეთი მაღალი ხმით, თითქო ილიასათვის მინდოდა გამეგონებინა ზეცაში, და... გამომეღვიძა.

„ღარჩა, ღარჩა რაინდულს გვირგვინს მოკლებული ჩვენი დიდებული ეროვნული დღესასწაული“, ამოვიკენესე და ცრემლი ვეღარ შევიკავე, ვერ შევიკავე იმის გამოც, რომ მთავარი ბრალი ამ დიდი ნაკლისა მედებოდა თვითონ მე. აკაკისთან რომ კრინტი დამეძრა ილიას მოგონების შესახებ, იგი სახელოვანს იუბილეს დაადგამდა ისეთს რაინდულს გვირგვინს, რომ სამაგალითო შექმნებოდა თვით კაცობრიობისათვის. მაგრამ თვალი დაუდგეს სამოცდა მეცხრე წელს, იმ ჭირს, რომელსაც რუსთველი ყველა ჭირზე ძნელს ეძახის...“

ნუ დაგვავიწყდება – ეს „ოცნება“ იაკობისა აკაკის საიუბილეო კრებულში დაიბეჭდა 1908 წელს!..

იუბილეს მიმართ ილიას დამოკიდებულებაც ისეთივე ყოფილა, როგორიც იაკობისა. შიო მღვიმელი იგონებს: როცა ილიას იუბილეს გამართვა გადაწყვიტეს და ეს ამბავი ილიას აცნობეს, „ილია ჭავჭავაძემ პირველსავე გაგონებაზე ხელები გაასავსავა და სრული უარი გამოაცხადა მისი იუბილეს გადახდაზე.

მამინდელმა მწერალ-მოღვაწეებმა ბევრი სწერეს ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობის აღსანიშნავ იუბილეს შესახებ, მაგრამ ტყუილად.

სხვათა შორის სანოს (სტეპკო ჭრელაშვილი) ჰქონდა მოთავსებული გაზეთში ერთი თუ ორი ფელეტონი ზემოხსენებულ იუბილეს შესახებ, მაგრამ, როგორც აღვნიშნე, ვერც სანომ და ვერც მთელმა ქართველმა მოღვაწეებმა ვერ დაიყაბულეს ილია. სთქვა და გაათავა. იტყოდა და ზედ ისეთ ბეჭედს დაასვამდა, რომ მას ვეღარავინ წააშლევინებდა. თავის სიტყვის ბატონიც იყო და პატრონიც“...

(სხვათაშორის, ასევე ახასიათებდნენ იაკობსაც... „იაკობი სულ მუდამ თავისს ნათქვამი კაცი იყო, მით უმეტეს, როდესაც სრული სიმართლე იმისკენ იყო“ – შიო მღვიმელი).

თუ იაკობი საერთოდ იუბილეების გამართვის წინააღმდეგი არ იყო, ილიას არცთუ დადებითი აზრი ჰქონია იუბილეს შესა-

ხებ, იტყოდა, „ეს იუბილე ერთგვარი ყვენობა არისო“ (ე. თაყა-
იშვილის მოგონებებიდან)...

თუმცა საინტერესოა ისიც, რომ ილიას იუბილეს გადახდის
წინააღმდეგი მთავრობაც ყოფილა. ექვთიმე თაყაიშვილი იგონებს:
„რიგი მიღვა თვით ილიაზედაც, მაგრამ იგი, თავისი ჩვეულებისა-
მებრ, თავმდაბლობდა, უარზე იყო და თან ამბობდა, „ეს იუბილე
ერთგვარი ყვენობა არისო“. მაგრამ კი ეტყობოდა, რომ ბოლოსა
და ბოლოს დათანხმდებოდა. ასე იცოდა ხოლმე ბანკის არჩევნე-
ბის დროსაც: ჯერ იტყოდა, აღარ შემიძლია, ვეღარ გავუძღვე-
ბიო, მაგრამ როცა აირჩევდნენ, უკვე აღარაფერს ამბობდა... სა-
ჩუქრების შეგროვებაც კი დაიწყეს და ზოგ საჩუქარს წინასწარ
გზავნიდნენ ილიას გაზეთის რედაქციაში. კომისიაც იყო შემდგა-
რი, მაგრამ მთავრობამ ნება არ დართო მას ამ იუბილეს მოწყო-
ბისა. არ ვიცი, ოფიციალურად მოსწერეს უარი თუ წინასწარ,
მოლაპარაკებისას გააფრთხილეს საიუბილეო კომისია. მაგრამ
უთხრეს კი, სჯობს, ნუ ითხოვთ, რადგან უსათუოდ უარს მიი-
ღებთო“...

მოკლედ: სიცოცხლეში იუბილე არ ღირსებია არც ილიას
და არც იაკობს... ორივე პრინციპული წინააღმდეგი იყო ამისა...

* * *

ილიას გარდაცვალება იაკობისათვის, ისევე როგორც სრუ-
ლიად საქართველოსთვის, თავზარდამცემი ფაქტი იყო. ნინო ნა-
კაშიძე იგონებს:

„როდესაც ხმა გავარდა წიწამურში ილია ჭავჭავაძე მო-
კლესო, თბილისში ყველა აწრიალდა და ყველა სადღაც მირობდა
ამბის გასაგებად. ჩვენც „სახალხო გაზეთის“ რედაქციაში გავიქე-
ციით. გზაში იაკობს წამოვეწიეთ. შემოგვხვდა აგრეთვე ირ. ევ-
ლოშვილი, რომელიც ტიროდა და იაკობი რომ დაინახა, შორი-
დანვე შესძახა:

– ბატონო იაკობ, რომელი ქართველის ხელმა გაუხვრიტა
ილიას შუბლი, განა ეს შეიძლება, განა ეს დასაჯერებელია, ბა-
ტონო იაკობ?

იაკობი ერთ წუთს შეჩერდა, თითქოს რაღაცის თქმა უნდოდა, მაგრამ ისევ უსიტყვოდ წავიდა“... იაკობს ზუსტი ინფორმაცია აინტერესებს. „სახალხო გაზეთის“ რედაქციაში უამბებს, როგორ მოხდა მკვლელობა წიწამურში. „იაკობი პირმოკუშული, ხმაამოუღებელივ უსმენდა და თვალებს იწმენდა ცხვირსახოცით“; – წერს ნინო ნაკაშიძე, – „იჯდა გაქვავებული ქანდაკებასავით, გაფითრებული. ცივ წყალს არასოდეს არ სვამდა, უცებ დაღია“...

წიწამურის ტრაგედია 1907 წლის 30 აგვისტოს მოხდა. 8 სექტემბერს ილიას დაკრძალვის დღეს, გაზეთ „ისარში“ (№ 197) იბეჭდება იაკობ გოგებაშვილის წერილი „შურისძიება ისტორიისა“. ამ წერილში იაკობი ილიას მკვლელობას ქრისტეს ჯვარცმას ადარებს: „შეუდარებელია, უებრო შურისძიება იცის ისტორიამ. საუკეთესო ისტორიკოსები ამ აზრზე დგანან, რომ ქრისტიანობა პატარა, ადგილობრივ სარწმუნოებად დარჩებოდა, თუ რომ იესო ნადირალა ებრაელებს ჯვარს არ ეცვათო. ამ უბედურებს ეგონათ, რაკი იესოს საზარელ სიკვდილს მივცემთ, მასაც საშინლად დავამცირებთ და მის სწავლასაც ამოვფხვრიეთო და გავაქრობთო. ნამდვილად კი სწორედ ამ საზარელმა სიკვდილმა, ამ ჯვარცმამ გააღმერთა იესო, გახადა იგი საგნად უსაზღვრო თაყვანისცემისა, უმხურვალეს სიყვარულისა, მიანიჭა იმის სწავლას უძლეველი ძალა, მოჰფინა იგი კიდითი კიდედ და ქრისტიანობა გარდააქცია მსოფლიო სარწმუნოებად; ჯვარცმულის ჯალათი კი გააკრა კაცობრიობის თვალში სამარცხვინო ბოძზე უკუნითი უკუნისამდე“.

იაკობის აზრით, „სწორედ ესევე აცხადდება (და უკვე ცხადდება) ჩვენს უნიჭიერეს პოეტსა და დიდ მამულიშვილზე, რომელსაც ეხლა გლოვობს უმაგალითო მგლოვიარობით მთელი ქართველობა, გარდა ბნელეთის ნაბიჭვრებისა, უსულგულო და უტვინო ორფენა მხეცები ვერაგულად ჰკლავენ საშინელის სიკვდილით საუკეთესო შვილს საქართველოსას, რასაკვირველია, იმ

განზრახვით და იმედით, რომ დაემცირებინათ მისი დიდებული სახელი, მისი დიდი გავლენა ქართველობაზე“...

წინასწარმეტყველურია იაკობის ფიქრი ილიაზე და ამ საშინელი მკვლელობის შედეგზე: „ამ ვერაგულის მოკვლის შემდეგ ილიას სახელი მოიცვის დიდებული მოწამის შარავანდელით, ერთი ასად იმატებს ის ღრმა პატივისცემა, ის თაყვანება, რომელიც ყოველი ჭკუითა მყოფელი ქართველი გამსჭვალული იყო მისადმი; ერთი ასად გაიზრდება ის დიდი მნიშვნელობა, რომელიც იმის ქმნილებებს ჰქონდა და ქართველობა ამ მისს ქმნილებებს დაეწაფება სრულის გაუმადლობით. რაც ილიას დიდებას აკლდა სიცოცხლის ჟამსა, მის მკვლელობის შემდეგ უკლებლივ შეივსება და იგი იწყებს ბრწყინვას, როგორც უდიდესი მნათობი საქართველოსი. მოკლე ხნის განმავლობაში მთელს საქართველოში აღარ დარჩება არც ერთი ოჯახი, რომელსაც არ ამშვენებდეს ილიას სურათი, როგორც უძვირფასესის და სათაყვანო ხატის“.

ამავე წერილში იაკობი იმ საჭიროებაზეც საუბრობს, რაც ილიას ნაწერების დაბეჭდვა და ხალხში მოფენაა. „ეს მოფენა ისეთს ნაყოფს გამოიღებს, რომელსაც ეხლა ჩვენ ვერც კი წარმოვიდგენთ“, – წერდა იგი. და იქვე: „ეს იქნება საუკეთესო შურისძიება, ღირსი ჩვენის დიდებულის მიცვალებულისა“...

შურისძიების თემაზე როცა ვსაუბრობთ, არ შეიძლება არ გავიხსენოთ იაკობის ერთი წერილიც.

1908 წლის № 20 „დროებაში“ გამოქვეყნდა იაკობის წერილი „ფრიად საყურადღებო შუამდგომლობა (წერილი რედაქციისადმი)“ (გამოცემებში ასეთი სათაურით შევიდა – „სამაგალითო შუამდგომლობა უკვდავის ილიას მეუღლისა“). იაკობი საუბრობს იმის თაობაზე, თუ ქართულ და რუსულ პრესაში რა გამოხმაურება მოჰყვა სამხედრო სასამართლოს გადაწყვეტილებას, სიკვდილით დაესაჯათ ილიას სამი მკვლეელი. საზოგადოება ითხოვდა, მკვლელები „სიკვდილით არ იქნენ დასჯილნი, რადგანაც ასეთი მათი დასჯა პირდაპირ ეწინააღმდეგება ღრმა კაცთმოყვარულს მიმართულებას უღმრთოდ მოკლულის პოეტისას“, – წერს იაკო-

ბი. იქვე განაგრძობს: „მაგრამ ყველას წინ გაუსწრო მოსიყვარულე გულმა უკვდავი ილიას მეუღლისამ. კნენა ოღვა თადეოზის ასულმა წარსულს ორშაბათს დაამზადა შესაბამისი თხოვნა გენ.-გუბერნატორის სახელობაზე; ხოლო, რადგანაც ავადმყოფობა ნებას არ აძლევდა პირადად მიერთვა არზა, კნენამ სთხოვა „წერა-კითხვის საზოგადოების“ თავმჯდომარეს გიორგი ნიკოლოზისძე ყაზბეგს შუაგაცობა ეკისრნა და თხოვნა წარედგინა გენ.-გუბერნატორისათვის... თავის არზაში ყოვლად ღირსეული ქვრივი ილიასი სთხოვს გენერალ-გუბერნატორს, სიკვდილით ნუ დასჯიან მისი მეუღლის მკვლელებს, რადგანაც ეს ძლიერ დაამძიმებს ილიას სულსა, რომელსაც თავის ძირითად მცნებად ჰქონდა მაცხოვრისავეთ პატივება მტრებისაო“...

როგორც ჩანს, იდეა ამგვარი შუამდგომლობისა იაკობს ეკუთვნოდა. ისევ ნინო ნაკაშიძის მოგონებას მოვიხმობთ:

როდესაც ხმა გავრცელდა, რომ ილიას რამდენიმე მკვლელი დაიჭირეს და სასამართლომ მათ ჩამოხრჩობა მიუსაჯაო, იაკობი მისულა რედაქციაში, „სადაც იმ დროს იყვნენ ექიმი ივ. ელიაშვილი და ილიკო ნაკაშიძე. შემოვიდა თუ არა იაკობი, მაშინვე მიმართა იმათ:

– ყმაწვილებო, წაიკითხეთ?

– წავიკითხეთ, ბატონო იაკობ, და ჩვენც ახლა ამაზე ვლაპარაკობდით.

– მერე, რა აზრის ხართ: დიდ ილიას ხსოვნას, იმ ილიას, რომელმაც ისეთი დიდებული სიტყვა წარმოსთქვა სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგ სათათბიროში, რომელიც მთელ თავის სიცოცხლეში სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგი იყო, იმის ხსოვნას ოთხი ჩამოხრჩობილ კაცის ხსოვნაც აჩრდილივით უნდა სდევდეს უკან?

– სწორედ ჩვენც ახლა ამაზე ვმსჯელობდით.

– არა, მე მინდა, ჩვენ რამე გზას დავადგეთ, ვითათბიროთ.

მე არასოდეს არ მინახავს იაკობი ასე ნერვიულად აჩქარებული. ვერც კი დამინახა, რომ იმავე ოთახში სამუშაო მაგიდასთან ვიჯექი და სთქვა:

– ნინო სად არის? ჩვენთვის საჭიროა ქალის აზრიც. მეც მაშინვე მივედი მათთან და ყველანი დავსხედით.

კარგა ხანს მსჯელობდნენ. იაკობი ამტკიცებდა, რომ ჩვენი, ე. ი. ქართველების მხრით ილიას უპატივცემლობა იქნებოდა, რომ მისი ანდერძი არ შესრულდეს. ელიაშვილი და ილიკოც, თვითონაც ამ აზრისა იყვნენ და მაშინვე დაეთანხმნენ, რომ რამე ღონე იქნას მიღებული, რათა არ ჩამოახრჩონ მკვლელები, მე კი ვსდუმდი, ვყოყმანობდი, არ მეძებებოდა სიცოცხლე ილიას მკვლელებისათვის.

– აი, ასეა მთელი ქართველი საზოგადოება, – სთქვა წყენით იაკობმა, – მაშ, თქვენ არ აფასებთ ილიას მცნებას? პატივს არ სცემთ იმის ანდერძს?

– მე მძულს ილიას მკვლელები.

– ოჰ, არც მე მიყვარს „უმეცრები“, ილიას სიტყვისა არ იყოს, მაგრამ ჩვენ უნდა გვიყვარდეს ილია და მისი სიტყვა გვჯეროდეს.

გადავწყვიტეთ ილიას მეუღლეს ოლღას ეშუამდგომლა, არ დაესაჯათ სიკვდილით მკვლელები, თუ, რასაკვირველია, ის ამას მოინდომებდა. შუამდგომლობის დაწერა ოლღასათვის მიანდევს ილიკო ნაკაშიძეს.

მეორე დღეს გამოგვიარეს იაკობმა და ელიაშვილმა და, იაკობის სურვილის თანახმად, წავედით ოლღასთან ოთხივენი. ოლღა მაშინ ანდრეევის (აწ ორჯონიკიძის) ქუჩაზე ცხოვრობდა. მიუხედავად იმისა, რომ ავადმყოფობის შემდეგ სუსტად იყო, სიამოვნებით მიგვიღო, ყველას გვაკოცა და ატირდა.

იაკობი ახლოს დაუჯდა, აიღო მისი ხელი და ეფერებოდა ხელზე. ნელი, გარკვეული ხმით აუხსნა როგორც ბავშვს, რისთვისაც ვიყავით მისული. ოლღა ბეჯითად უსმენდა ყურში სასმენ მილგაკეთებული, სახეზე ცრემლები ჩამოსდიოდა და თანხმობის

ნიშნად თავს აქნევდა. და როდესაც იაკობმა შუამდგომლობა წაუკითხა, ტირილით თქვა:

– ჰო, რასაკვირველია, მე თვითონაც ვფიქრობდი, მაგრამ ბებერი და ყრუ ვარ და არ ვიცოდი როგორ რა მექნა, და უყოყმანოდ მოაწერა ხელი შუამდგომლობას“.

როცა იაკობი საგაზეთო წერილში ამ ფაქტის შესახებ საუბრობდა, აღნიშნავდა, თუ როგორი აღფრთოვანებული სტატიები უძღვნა რუსულმა პრესამ ამ ინიციატივას. ამონარიდი მოჰყავს გაზეთიდან „Русские ведомости“: „როდესაც მთელს რუსეთში გამეფებულია ზნეობრივი სიბნელე და უკუნეთი და ყოველ ნაბიჯზე გაისმის: მოჰკალ, ჩამოახრჩე, დახვრიტე, და ლამის სასოწარკვეთილების მორევში ჩავიხრჩოთ, ამ დროს საქართველოს საუკეთესო შვილის ქვრივი, რომელსაც უსაყვარლესი მეუღლე ბარბაროსულად მოუკლეს და თვითონაც იგი მხეცურად დასჭრეს, ევედრება მთავრობას: სიკვდილით ნუ დასჯით მკვლელებსო. „აქამდინ ვიცოდით, ამბობს ბოლოს ავტორი, რომ ფიზიკური მზე აღმოსავლეთიდან ამოდისო, ახლა უნდა ვსთქვათ: **ზნეობრივმა მზემ სამხრეთიდან – საქართველოდან აღმოაშუქაო**“...

* * *

ისევ დავუბრუნდეთ წიწამურის მოვლენებს. იაკობი ამ მკვლელობაში უფრო მძიმე შედეგებს ხედავს. წერილში „შურისძიება ისტორიისა“ წერდა: „ამასთან ჩვენ უნდა მხნედ შევუდგეთ დიაგნოზს იმ საზოგადოებრივის სენისას, რომელმაც ისე მხეცურად იმსხვერპლა მგოსანი, ჩვენ უნდა უსათუოდ აღმოვაჩინოთ მხეცი მკვლელები და მათი ხელმძღვანელები, თუ ჰყავთ. **არაფერს არ უნდა შევუშინდეთ, არაფერი არ უნდა დავმალეთ, რადგან დამალვით სენი კი არ რჩება, ძლიერდება, ზრწნის საზოგადოებრივს ორგანიზმს და სიკვდილს უმზადებს ერს**“...

ეს მოწოდება იყო... ეს სამოქმედო პროგრამა იყო...

ილიას გარდაცვალების შემდეგ იაკობს ახალი საქმე გაუჩნდა – ილია ჭავჭავაძის უკვდავყოფა. ქართულ და რუსულ პრესაში ქვეყნდება რამდენიმე წერილი ილიას თემაზე. ერთზე („შუ-

რისძიება ისტორიისა“) ვისაუბრეთ. ამ ნარკვევში ჩვენ მიზნად ვერ დავისახავთ იმ წერილების ანალიზს. ეს ცალკე, საგანგებო თემაა. აქ მხოლოდ ჩამოვთვლით ამ პუბლიკაციებს:

1907 წელი.

სექტემბრის 8 – „შურისძიება ისტორიისა“ („ისარი“, № 197);

სექტემბრის 9 – „ილია ჭავჭავაძის შეხედულება წოდებათა დამოკიდებულებაზე“ (გაზეთი „ზაკაკაზი“, № 184);

სექტემბრის 16 – „დიდი მწუხარების დიდი ნაყოფი“ (გაზეთი „ისარი“, № 202);

სექტემბრის 22 – „მცირე განმარტება“ (გაზეთი „ჩვენი გზა“, № 15);

სექტემბრის 25 – „ილიას ფონდის შესახებ“ (გაზეთი „ისარი“, № 209).

1908 წელი.

იანვრის 1 – „ილიას ფონდის შესახებ“ (ჟურნალი „ნიშანდური“, №20. საუბარია საზოგადოების უსულ-გულო დამოკიდებულებაზე ამ ფონდის მიმართ);

დეკემბერი – „საარაკო სინამდვილე და საიუბილეო ოცნება“ (ალმანახი „აკაკის დღე საქართველოში“, №2);

დეკემბრის 4 – „ფრიად საყურადღებო შუამდგომლობა“ („დროება“, № 20);

დეკემბრის 16 – „ილიას მეორედ მოკვლის წადილი“ (ჟურნალი „საქართველო“, № 9);

დეკემბრის 30 – „მეუნარგიას ჭორები ილიას შესახებ“ (ჟურნალი „საქართველო“, № 11).

ამ წერილების ანალიზს, როგორც ვთქვით, ამჯერად არ ვაპირებთ. რამდენიმე მომენტს მივაპყრობთ მკითხველის ყურადღებას.

იაკობი იყო ილიას ფონდის შექმნის ინიციატორი. ერთი ამონარიდი: „დღესვე „წერა-კითხვის საზოგადოებას“ ვუდგენ ილიას ფონდისათვის ათ თუმანსა და ვალად ვიდებ ყოველ

წლივ, – ილიას დაბადების დღეს 27 ღვინობისთვის, – ამდენივე წარუდგინო ხოლმე, ვიდრე ჩემი შემოსავალი ძლიერ არ შემცირდება. ეს ათი თუმანი შეადგენს დაახლოებით ხუთს პროცენტს ჩემის წლიურის შემოსავლისას“...

იაკობი ფონდის უპირველეს მიზნად ილიას თხზულებათა გამოცემას ისახავდა მიზნად; ასევე: დაარსებულიყო უფასო სამკითხველო, სტიპენდიები სტუდენტებისათვის და წერდა იაკობი: „ილიას ქმნილებათა გამოცემის შესახებ იმ გვარადვე უნდა გამოვსცეთ თხზულებანი აკაკისა, ვაჟა-ფშაველასი და სხვა ჩვენი საუკეთესო მწერლებისა და მოვფინოთ კიდითი-კიდეთი“... გეგმავდა სხვა ღონისძიებებსაც...

სამწუხაროდ, იაკობის ამ ინიციატივას დიდი გამოხმაურება არ მოჰყოლია. ამას ჩიოდა იაკობი „ნიშადღურში“ გამოქვეყნებულ წერილში...

ერთ ფაქტსაც მინდა მივაპყრო მკითხველის ყურადღება. ჩვენს დროში სხვადასხვა ავტორთა მსჯელობა იყო იმის თაობაზე, ყველა დროის ყველაზე დიდი ქართველი ვინ იყო. ზოგი დავით აღმაშენებელს ასახელებდა, ზოგი – ილიას. პირველად იაკობმა გაავლო პარალელი ილიასა და დავით აღმაშენებელს შორის: „საქართველომ შავს მიწას მიაბარა თავისი სახელოვანი და უკვდავი შვილი ისეთი ღრმა და გულწრფელი საყოველთაო მგლოვიარობით, ისეთის ცრემლის ნაკადულებით და ისე დიდებულად, როგორც უგლოვნია და დაუმარხია თავისი დამოუკიდებლობის და ძლიერების დროს სახელოვანი და დიდნი მეფენი: დავით აღმაშენებელი და თამარ მეფე“.

* * *

გინახავთ აღშფოთებული იაკობ გოგებაშვილი? წაიკითხეთ წერილი „ილიას მეორედ მოკვლის განზრახვა?“

„ილიას მეორედ მოკვლა მოიწადინეს. მოკვლა არა ფიზიკური, რომლის გამეორება შეუძლებლად განხადეს უსულგულო ნაძირალებმა, არამედ მოკვლა სულიერი. ეს უკანასკნელი მკვლე-

ლობა, რასაკვირველია, უფრო მძიმეა, ვიდრე პირველი. ფიზიკურმა მკვლევლობამ შეიძლება ხელი შეუწყოს სულიერს უკვდავებას, სულიერი მკვლევლობა კი მეტნაკლებობით ამართლებს ფიზიკურს მკვლევლობასა“...

რა მოხდა? ქუთაისში ჩატარებული სალიტერატურო საღამო, რომელიც ილიას პატივსაცემად გამართულა. საღამოზე ლექცია წაუკითხავს იონა მეუნარგიას. მან „თურმე დაუგროვა დამსწრე საზოგადოებას ვებერთელა ზვინი ჭორებისა, საიდანაც გამოდიოდა, რომ ილია ყოფილა: ბუნწი, გულქვა, ზარმაცი, ბანქოში მფლანგავი თავისი ქონებისა, სოფისტი, ეგოისტი, გამჭყვლეტელი მართალი ადამიანებისა და თითქმის უნიჭო პუბლიცისტი“.

იაკობი ემყარება გაზეთ „აღის“ კორესპონდენციას, გულისწყრობით რომ წერდა თურმე, „ილია მიწასთან გაასწორაო...“

იაკობს განსაკუთრებით ის აღაშფოთებს, იონა მეუნარგია ილიას დაკრძალვაზე ცხარე ცრემლებს ღვრიდა; „ჯერ მას (იონას) არ გაუცკვეთია ის წაღები, რომლითაც იგი ილიას დასაფლავებას დაესწრო, როდესაც იგი თავის სიტყვაში წყველაკრულვას უგზავნიდა ჩვენი დიდების მხეცს მკვლევლებს, და დღეს კი მას თითქმი ტალახში სვრის“...

იაკობი აქ მეუნარგიას ერთ ზნეობრივ ნაკლზეც საუბრობს: „მეუნარგიას ცოტა არ უწერია, მაგრამ ილიას სიცოცხლის დროს თითქმის კრინტიც არ დაუძრავს რაიმე მისი ნაკლის შესახებ, საზარელი მკვლევლობის შემდეგ კი მოიწადინა მისი თითქმის მიწასთან გასწორება“...

იაკობი მიანიშნებს იმ საზარელ როლზე, რომელიც ამგვარმა გამოხტომამ შეიძლება შეასრულოს ილიას ჯერ კიდევ გამოუძიებელ მკვლევლობაში...

იაკობი განსაკუთრებით გულდაწყვეტილია იმ საზოგადოებაზე, რომელიც მშვიდად ისმენდა ილიას განქიქებას...

იაკობის ეს წერილი მაღალზნეობრივი მნიშვნელობის წერილია... ამ თვალსაზრისით ასევე საინტერესოა იაკობის მეორე

წერილი იონა მეუნარგიაზე („მეუნარგიას ჭორები ილიას შესახებ“) ... იაკობი იძულებულია, იძულებულია იმიტომ, რომ რასაც წერს, ეს ანბანური ჭეშმარიტებაა და არ უნდა დასჭირვებოდა ქართველ საზოგადოებას ამის განმარტება... რადგან „იქნება არც ერთს მსოფლიო გენიოსს არ-ჰქონდეს იმოდენა მნიშვნელობა თავისი ერისათვის, რამოდენაც აქვს ილია ჭავჭავაძეს საქართველოსათვის“...

ლამის წონასწორობადაკარგული იაკობი ასე ამთავრებს ამ წერილს: „დაიცადეთ, ჭორიკანა ლილიპუტებო, და რომელიმე ქართველი ლიუისი აღმოაჩენს გულივერ ილიას ცხოვრებაში იმისთანა ფარულ კაცთ-მოყვარეობას, რომ თქვენს სირცხვილის აღში დაიწვებით, თუ ნიჭი სირცხვილისა სრულიად არ გაქვს დახშული“...

ილია აღარ არის; იაკობი დგას მედგრად მისი ღირსების სადარაჯოზე...

არ უნდა დასჭირვებოდა იაკობს ამგვარი წერილების წერა... ამიტომაც დაინანებს: „ილია ჭავჭავაძისათვის ღვთაებრივს შუბლში რომ ტყვია არ გვეთხლიშა იდიოტურის ხელით, და ახლაც ჩვენს შორის ყოფილიყო“, რა გვიჭირდაო!...

* * *

როცა იაკობზე საუბრობენ, როცა იაკობის დახასიათებას ცდილობენ, თითქოსდა თავს ვალდებულად თვლიან, ილიასთან შეადარონ, აკაკისთან შეადარონ. თქვან, რომ თითოეულ მათგანს ქართულ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში თავისი შეუცვლელი ადგილი ეჭირა – საკუთარი, ორიგინალური, განუმეორებელი... და კიდევ თითოეული მათგანის როლსა და მნიშვნელობას ისიც განსაზღვრავდა, ძალას აძლევდა, რომ ერთი-მეორის გვერდით იდგნენ. ამ მხრივ ძალიან საინტერესოა იოსებ იმედაშვილის მოგონება:

„და დღეს, როცა მთლიან საქართველოს გულისცემას ვუსმენ, მარად და ყველგან იაკობის გულისცემას ვგრძნობ!... როგორც მოქათქათე მზის სხივები, მისი სახე ისე მესახება და

ილია თუ ღრმა აზრის მჭედელი იყო, – ძილში ჩაფლული ერის გაღვიძებისაკენ მომწოდებელი, აკაკი – ერის გულში რწმენის ჩამთესი, უკეთესი მერმისის ნაპერწკალთა მკვესავი, მამულიშვილურ გრძობათა კოცონის აღმგზნები, – იაკობი ორივე ამასთან ერთად, – ბნელში სინათლის შუქი – სიბნელის მფანტველი, ერის საკუთარ შეგნების ფეხზე დადგომისათვის ყავარჯნის მიმწოდებელი!...“

დიდებული დახასიათებაა!...

* * *

გახსოვთ, რუსულ გაზეთში რომ დაიბეჭდა? – „აქამდინ ვიცოდით, რომ ფიზიკური მზე აღმოსავლეთიდან ამოდისო, ახლა უნდა ვსთქვათ: ზნეობრივმა მზემ სამხრეთიდან – საქართველოდან აღმოაშუქაო!...“

საქართველოდან აღმოშუქებული ზნეობრივი მზე დიდწილად ილიას და იაკობის წყალობა იყო...

ბოლოთჟმა

ილია ჭავჭავაძეს აქვს დიდებული წერილი – „ღავით აღმაშენებელი“. ეს ის წერილია, რომელიც ასე იწყება: „არ ვიცით, სხვა როგორ ჰფიქრობს და ჩვენ კი ასე გვგონია, რომ ერის დაცემა და გათანსირება მაშინ იწყება, როცა ერი, თავის საუბედუროდ, თავის ისტორიას ივიწყებს.“

საკუთარ შეგონებას რომ მეტი დამაჯერებლობა შემატოს, ილია რომაელ ფილოსოფოსს – სენეკას – მოიშველიებს: „ჩვენთვის, ადამიანებისათვის, **საჭიროაო**, – ამბობს ბრძენი სენეკა, – **იმისთანა კაცი, რომ მის მიხედვით და მაგალითით შევიძლოთ საკუთარის ხასიათის გაწვრთნა და განმტკიცებაო**. ოჰ, რა ბედნიერია იგი, ვინც არამც თუ ჩვენთან ყოფნით გვწვრთნის ჩვენ, არამედ მარტო თავისის სახელის ხსენებითაცაო.“ ამისთანა ბედნიერი **ღავით აღმაშენებელია** საქართველოს ერისათვის!“ – დაასკვნის დიდი ილია...

ცხადია:

ქართველი ერისთვის ამისთანა ბედნიერი არის ილია ჭავჭავაძეც!

ქართველი ერისთვის ამისთანა ბედნიერი არის აკაკი წერეთელიც!

ქართველი ერისთვის ამისთანა ბედნიერი არის იაკობ გოგებაშვილიც!

ჩვენ კი, აი, ამ აზრის განმტკიცება გვსურდა ამ წიგნით...

გიორგი გოგელაშვილი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი (1992წ.),
პროფესორი (1994 წ.).

პირველი წიგნი გამოსცა 1984 წ. („დრო-კილოთა
მეორე სერიის ფორმები ახალ ქართულში“);
ამჟამად: 30-ზე მეტი წიგნისა (თუ წიგნაკის) და
300-ზე მეტი სამეცნიერო და პუბლიცისტურ-
კრიტიკული სტატიის ავტორია...

ღვთის წყალობად მიაჩნია, რომ ბავშვობა და ყრმობა
იმერეთში გაატარა (სოფ. კურსებში, ქუთაისში)...

ბედნიერია, რომ მთელი შეგნებული ცხოვრება ი. ჯა-
ვახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივე-
რსიტეტსა და არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიე-
რების ინსტიტუტს დაუკავშირა... და, რა თქმა
უნდა, ქართული ენის მსახურებას...

ეამაყება, რომ მისი საქმიანობა სხვადასხვა დროს
შეფასდა მისთვის უძვირფასეს პიროვნებათა სა-
ხელობის მედლებითა და პრემიებით:

2005 წელს დაჯილდოვდა **იაკობ გოგებაშვილის მედლით**
(„პედაგოგიურ საქმიანობაში განსაკუთრებული დამსა-
ხურებისათვის“);

2012 წელს მიენიჭა **ილია ჭავჭავაძის სახელობის პრემია**
– „**საგურამო**“ – („ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა
დარგში შეტანილი წვლილისათვის“);

2013 წელს მიენიჭა **არნოლდ ჩიქობავას სახელობის სა-
მეცნიერო პრემია** (წიგნებისათვის: „ქართული ზმნა“,
„თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია, I“;
„ქართული სალიტერატურო ენა – ისტორია და თანა-
მედროვეობა“);

2015 წელს მიენიჭა **იაკობ გოგებაშვილის სახელობის სა-
მეცნიერო პრემია** (წიგნებისათვის: „სიბრძნე იაკობი-
სა“, „ქართული სალიტერატურო ენა – ნარკვევები“,
„ქართული – ზმათა ზავერდების და ღმერთების ენა“).

2018 წელს დაჯილდოვდა **ივანე ჯავახიშვილის მედლით**
(დაბადების 70 წლისთავზე)...

შინაარსი

წინათქმა

„მეოხად ჩუენდა ქრისტემან მოგუანიჭა“ ... 3

კარი პირველი

ილია და აკაკი 9

კარი მეორე

აკაკი და იაკობი 49

კარი მესამე

იაკობი და ილია 77

ბოლოთქმა 110

